IN COLECŢIA

MERIDIANE

AU APĂRUT

ŢOI SO HE
Spovedania unui fugar

DORA ALONSO
Tigri şi caimani

ABDULLA KAHHAR
Saida

VOR APĂREA:

VENIAMIN KAVERIN
Prieten necunoscut

JAN PROCHÁZKA
Zările verzi

THAKAZHI PILLAI
Doi pumni de orez

4 lei

LEON PASTERNAK • COMUNA DIN LOMŻA

E.L.U.

LEON PASTERNAK

Comuna din Lomża

COLECTIA MERIDIANE

Coperta de *Vlad Crivăț*

Leon Pasternak
COMUNA MIASTA LOMŻY
Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej
Warszawa, 1953

LEON PASTERNAK

COMUNA DIN LOMŻA

În romînește de
Nicolae Mărgeanu
și
Elena Enescu-Timofte

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

București — 1963

Nota editurii

Publicînd în versiune romînească lucrarea de față, editura noastră prilejuiește cititorilor un prim contact cu creația scriitorului polonez contemporan Leon Pasternak.

Autorul este un vechi revoluționar polonez. A participat activ, încă din anii adolescenței, la mișcarea muncitorească, a intrat apoi în rîndurile Partidului Comunist Polonez, fiind în repetate rînduri aruncat în închisori și lagăre pe vremea stăpînirii burghezo-moșierești.

În iarna anului 1942 a trecut clandestin frontul, refugiindu-se pe pămînt sovietic, unde a devenit ofițer al primei divizii poloneze „Tadeusz Koszciusko". Alături de trupele sovietice, a luat parte, cu arma în mînă, la eliberarea Poloniei din sclavia hitleristă.

Leon Pasternak a debutat în literatură ca autor de versuri. Poeziile sale, pline de sarcasm și ură la adresa înrobitorilor fasciști, precum și cele străbătute de lirism și patos revoluționar, închinate oamenilor simpli și luptătorilor pentru dreptate socială, poezii care l-au făcut cunoscut înainte de eliberare, au fost publicate în volumul intitulat În marș și în popas.

Comuna din Lomża este prima sa lucrare în proză. Scriitorul dedică povestirea „tovarășilor din anii de lagăre și temnițe". E o carte închinată luptătorilor comuniști polonezi, tovarășilor săi de luptă din anii activității ilegale a partidului, care au înfruntat cu demnitate și în spirit revoluționar regimul sălbatic din temnițele Poloniei burghezo-moșierești.

În ea se povestește cum au fost organizați și cum au luptat deținuții politici din închisoarea orașului Lomża, cum, pentru a ține piept dușmanului, au creat o Comună — organizație ilegală de luptă, care avea rolul să strîngă rîndurile celor închiși, să apere drepturile deținuților politici cîștigate prin luptă, să distribuie în spirit tovărășesc alimentele primite din afară, să acorde ajutor celor bolnavi și să ducă o susținută muncă educativ-politică.

Povestirea lui Leon Pasternak oglindește voința de neînfrînt a comuniștilor polonezi și dîrzenia lor, călite în grelele încercări la care i-a supus viața din temnițele burgheziei, splendida solidaritate dintre tovarăși, uriașa lor forță organizatorică și morală, care i-a ajutat să îndure cu fruntea sus chinurile și torturile și să impună zbirilor din conducerea închisorii respectarea angajamentelor luate.

Menționăm, în încheiere, că Leon Pasternak mai este autorul unei piese de teatru, Curge Oka, *și al unui volum de povestiri despre lupta comuniștilor din primii ani ai instaurării puterii populare în Polonia.*

Editura pentru literatură universală

Tovarășilor
din anii de lagăre și temnițe

I

Sosiră în toiul nopții. Trenul de Varșovia era aproape gol. La ora aceea puțini se mai întorceau din capitală acasă. Mai ieftin și mai comod era personalul de zi. Dintr-un vagon de clasa a doua coborîră cîțiva militari, un preot și o femeie cu doi copii. Undeva în întuneric, în direcția locomotivei care pufăia, alerga un hamal somnoros, strigînd: „Îndată! Îndată!" În urma lui, un poștaș cu sacul în spinare își tîrșîia picioarele.

Pasagerii, de bună seamă localnici, nimeriră repede ieșirea din gară. Trecu și impiegatul de mișcare și se făcu liniște, întretăiată doar de șuieratul și de pufăitul ritmic al locomotivei. Cadranul ceasului arăta unsprezece și un sfert, luminînd tăblia cu numele stației. Antoni păși primul pe peron, ajutîndu-l și pe tovarășul său să coboare.

— Am avut dreptate, nu-i așa? zise Antoni.

— Ihî... dar, fii atent, nu mai smuci așa! rosti celălalt, care era mult mai înalt decît Antoni.

— Mai încet! Liniște! Nu vorbiți! Mai repede, grăbiți-vă! strigă din fundul vagonului unul din polițiști. Că îndată pleacă!

Descinseră pe peron și alte perechi, fiecare cu polițistul alături. Deținuții coborau stîngaci, cu destulă greutate, căutînd precaut cu picioarele treptele vagonului. Erau încătușați cîte doi. Mîna stîngă a unuia, de dreapta celuilalt. Stînga de dreapta. Dreapta de stînga. Lîngă fiecare pereche de deținuți cîte un polițist cu baioneta la armă. Un comisar, șeful transportului, își îndreptă cureaua sub bărbie și întrebă:

— Jakubowski, sînt toți? Hai, numără-i!

Deținuții călătoriseră în penultimul vagon și luminate nu fuseseră decît două compartimente.

Întuneric ca-n iad! mormăi comisarul.

— Raportez supus, domnule comisar: sînt doisprezece arestați.

Polițaii se îndreptară mașinal și-și pocniră călcîiele. Erau șase. Disciplina, care în timpul călătoriei se mai destinsese, își relua acum drepturile. Începea, vezi bine, slujba din nou.

— Arestații să se încoloneze cîte doi! Pereche după pereche! Escorta, cîte doi de fiecare parte! Jakubowski, dumneata mergi la urmă! Acum dă-mi geanta!

Comisarul cel gras își prinse între genunchi servieta și începu să scotocească prin ea. Se auzi zornăitul stins al unui lanț gros. Un ziar mototolit, cu o bucată de franzelă, se rostogoli pe jos.

— Du-te dracului! mîrîi comisarul și-i făcu vînt franzelei cu piciorul.

Jakubowski se repezi slugarnic să prindă servieta. Comisarul, gîfîind, întinse lanțul prin mijlocul șirului de deținuți, agățîndu-l cu cîte un lacăt de fiecare pereche de mîini încătușate. Părea că toate buzunarele îi sînt burdușite cu astfel de lacăte. Deținuții tropăiau mărunt pe loc. Erau îmbrăcați subțire. Vreo cîțiva n-aveau surtuce, iar unul era în capul gol. În compartiment fusese cald. Dar afară, în noaptea cețoasă de martie, începuse să-i pătrundă frigul. Stăteau zgribuliți, ridicîndu-și cu mîinile libere gulerele paltoanelor și hainelor.

— Hai, înainte marș, după mine! comandă gîfîind comisarul și o luă înainte, luminînd cu lanterna.

Convoiul făcu cîțiva pași, coti spre dreapta, ocoli un șir de vagoane de marfă și se opri. Trebuiau să mai treacă peste două linii. Comisarul înjură. Nu se trece prin astfel de locuri cu doisprezece oameni legați burduf. Ținea minte de data trecută că pe acolo pe undeva se aflau niște trepte. Noroc că e noapte, și în gară nu e țipenie de om. În ciuda instrucțiunilor, s-ar fi putut aduna lumea în jurul lor. Se întrebă dacă n-ar fi fost mai bine s-o ia pe ieșirea principală. Dar zelosul Jakubowski se și repezise înainte în recunoaștere. Exista într-adevăr o rampă de lemn, dar ceva mai la stînga. Trecură încet peste rampă, mai făcură cîțiva pași și, ocolind gara, dădură într-o străduță liniștită. Aici erau ca și acasă.

— Parcă e mai bine așa, domnule comisar! remarcă bucuros Jakubowski.

— Te cred! încuviință comisarul, recăpătîndu-și buna dispoziție. Aș fi jurat, fir-ar să fie, că rampa e ceva mai la dreapta.

Convoiul începu să bocănească pe un trotuar așternut cu blănuri de lemn, stîrnind cîinii prin curți. Trecură apoi prin mijlocul drumului pietruit cu bolovani de rîu, plin de hîrtoape și băltoace. Mergeau pe la marginea orașului. În stînga, unde se vedeau sclipind din loc în loc niște felinare, se întindea orașul.

Antoni se gîndea că e purtat către cea de a doua închisoare din viața lui; dacă nu punea, bineînțeles, la socoteală scurtele detenții de la poliție sau în beciul acela infect din Plonsk, unde fusese în mai. La naiba! Mai avea în față trei ani și jumătate. În tren, în timpul călătoriei, socotiseră pe șoptite cîți ani de temniță îi așteaptă pe toți șase adunați la un loc. Treizeci și șapte! Cei din compartimentul de alături aveau cu siguranță cam tot pe atît. Omul acela cărunt din Sosnowiec e la a treia condamnare. Opt ani i-au dat acum. Înainte a mai stat în total vreo șase ani, iar liber a fost prea puțin timp. Așa că cei trei ani și jumătate ai lui erau floare la ureche. Tot a avut noroc că n-a așteptat, ca alții, un an sau doi pînă la judecată. Din cei patru ani pronunțați de instanță, făcuse șase luni în prevenție. De fapt, nu șase, ci aproape șapte fără trei zile. La Mokotow, singur într-o celulă, fără cărți, fără scrisori și ziare. Cu excepția plimbărilor, singur cuc. Cine știe ce fel de condiții vor avea aici? Or să-i aprobe Zoskăi vorbitor? Ziare, ziare! Ce se petrece în lume? Cîte ceva mai știa. În cîteva rînduri primise cu „ascensorul" bucăți din niște gazete vechi de cîteva săptămîni, celelalte știri le aflase în timpul plimbării, dar rar, pentru că cei din prevenție erau supravegheați în permanență. Aici poate că plimbarea o vor face în grup, nu unul cîte unul, la trei pași distanță. Anii aceștia îi va folosi pentru învățătură. Da, va învăța! O să se despăgubească astfel pentru timpul ce i-a fost smuls cu de-a sila din viață. Dar nu pe pe degeaba smuls. Ca el mai sînt zeci de mii. Gem temnițele. Și ar îndura toate mai liniștit, dacă n-ar ști ce sărăcie e acasă! Canaliile astea n-or să acorde nici o amnistie. Se tem de noi. Situația politică? De ea depinde totul. Poate că n-o să stea pînă la sfîrșit, cine știe? Cei cu condamnări mari cu siguranță că nu vor sta. Strînse pumnii și simți că palma dreaptă îi este umflată. Știa asta. La început nu simți lanțul care-ți cuprinde încheietura, mai apoi însă ți se împlîntă în carne ca un corp viu. Își ghionti ușor tovarășul:

— Cum te simți, Witek?

— Frig al dracului!

— Ia nu mai vorbiți! răcni polițistul.

— N-am vorbit, am întrebat și eu ceva... îi ripostă liniștit Antoni.

Witek era din Lodz și se afla de patru ani în închisoare.

După acțiunea de la închisoarea Wronki, îl transportau acum la altă temniță. Călătorea de o săptămînă din etapă în etapă și era cît se poate de încîntat de felul acesta de viață. Se

cunoscuseră în trăsura care-i transporta la gară. Cu ceilalți tovarăși de la Sieradz se întîlniseră la comisariatul gării. În tren se așezaseră alături, vorbindu-și în șoaptă. Escorta se arăta aici mai puțin severă. Celor din transportul de la Sieradz li se dăduseră pe mînă bani de la depozit. Nu mulți, cîțiva zloți. Jumătate din ei fură destinați cumpărării de alimente și țigări. Polițiștii, în special cei tineri, păreau scandalizați de toate aceste încălcări ale regulamentului. Dar comisarul, cu o figură care părea că spune: „Las'că știu eu ce fac, eu răspund...", își dezbrăcă primul mantaua, își desfăcu centura și gulerul, își scoase din toc revolverul, îl băgă în buzunar și se apucă să mănînce. Era privilegiat față de restul escortei: nu avea carabină. Copoi bătrîn, știa că atunci cînd ai de-a face cu deținuți politici, în special cu cei condamnați, e de dorit ca în timpul transportului să fii cu ei în bune relații. La comisariat, la tine acasă, se schimbă socoteala. Pe drum, nu știi niciodată ce pot pune ăștia la cale. Autoritățile preferau cît mai multă discreție. Incidentele în public trebuiau cu orice preț evitate. Dacă se întîmpla așa ceva, cazul ajungea la cunoștința Comandamentului general. Comisarul își cunoștea meseria și știa din proprie experiență că un arestat, atunci cînd e înconjurat de mulțime, poate să-ți facă un pocinog mai mare chiar decît un miting organizat în toată regula. Mai ales cînd ai de-a face cu comuniștii ăștia! Să-i vezi cum se poartă pe stradă sau în gară! Țin capul sus, se fac că nu se uită în jur, da-s atît de semeți și de încrun-

tați încît ai putea jura că au schimbat semne cu unul sau cu altul, și toată lumea își dă seama ce hram poartă. Cu condamnații de drept comun o scoți mult mai ușor la capăt. Ăstora nu le place să fie la vedere în astfel de ocazii. Se străduiesc să țină mîinile în buzunare, ca să nu li se vadă fiarele, și zîmbesc ca niște mielușei. În mulțime se ațin cît mai aproape de polițiști pentru ca, în înghesuială, să fie luați drept alții, fie chiar și drept agenți.

Așadar, la ordinul comisarului, unul din escortă se repezise după pîine, salam și țigări. Conductorul le controlase biletele, după care ieșise repede, parcă speriat. Mai tîrziu, cînd trenul se depărtase de Varșovia, vagonul, aproape gol, fu încuiat pe dinăuntru și, pentru cîteva ore, pînă la căderea nopții, fuseseră lăsați fără cătușe. Mîncaseră și fumaseră nestingheriți. Le plăcea. Doar atît că, după obișnuita mahorcă, țigările parcă erau din fîn...

Da, nu le părea rău de cheltuială. Cine știe cînd vor putea să mai fumeze o țigară în libertate! Antoni stătea lîngă geam, urmărind lacom mișcarea de pe peroanele gărilor. Oamenii așteptau trenurile plictisiți sau abătuți. Scruta cu atenție și emoție fețele feroviarilor, ale vînzătorilor de ziare, ale pasagerilor. Acolo, dincolo de fereastra vagonului, era libertatea pe care el și tovarășii lui n-o mai cunoscuseră de atîta vreme. În fiecare dintre orășelele sau satele prin care treceau se aflau oameni care gîndeau la fel cu ei, pretutindeni lupta continua, dîrză, neînduplecată, din zi în zi tot mai aprigă,

răzbătînd prin zidurile temnițelor. Și la lupta aceasta luau și ei parte, în ciuda zăbrelelor și a tuturor opreliștilor. Prin fereastra vagonului se vedea o zi obișnuită: clădiri cenușii de gări, magazii, oameni grăbindu-se spre treburile lor, domnișoare elegante cu buzele vopsite... Antoni simți cum i se urcă un nod în gît.

Witek zîmbi. Parcă ghicindu-i gîndurile, spuse:

— Ce te holbezi așa, frățioare? De aici nu se vede lupta de clasă...

Antoni se rușină și mormăi:

— Vezi, eu... n-am încă experiență...

Convoiul trecu peste un podeț și deținuții își dădură deodată seama că, de fapt, nu se depărtaseră prea mult de gară. O ocoliseră numai, descriind un cerc larg. Nu departe, se conturau în întuneric niște clădiri. Mai făcură cîțiva pași și se treziră deodată în fața unei porți.

— Am ajuns, anunță comisarul.

Antoni se miră: cum adică? Auzise doar că trebuie să fie o închisoare mare. Încă de la Ostrolenka ghiciseră încotro îi poartă. Zîmbetele celor din escortă le întăriseră convingerea.

Antoni citi deasupra porții: *Penitenciarul din Lomźa.* Pe tabla emailată se distingeau clar literele albe pe fond roșu. Chiar că se potrivea!

— Te salut, Lomźa! se auzi un glas ironic din spate.

— Gura! Îți dau eu ție salut! se răsti unul din escortă.

— Ei, ei! N-aveți dreptul să ne tutuiți! interveni Witek.

— Liniște! Ce dracu s-a întîmplat? răcni comisarul, care acum își recăpătase siguranța.

În cadrul porții străluci un mic pătrat de lumină. Li se verificară actele. După o clipă, se auzi scrîșnetul cheilor și al zăvoarelor. Se strecurară cu greu printr-o portiță îngustă. Traversară un gang acoperit, după care se treziră într-un coridor lung. Altă poartă de fier. Îndărătul ei, gratii pe toată lățimea. Scîrțîitul lacătelor descuiate și clinchetul cheilor, glasul atît de cunoscut al zidurilor de închisoare, le suna acum aproape familiar în urechi. Intrară în cancelarie. Peste tot, curățenie și ordine. Se simțea mirosul podelei proaspăt frecate.

— Salut! strigă comisarul. Am adus doisprezece chiriași noi. Am auzit că aveți camere libere.

— Salut! mormăi majorul de gardă, care stătea la masă, îndărătul unui grilaj de lemn, fără a reacționa la gluma răsuflată a comisarului. Se sculă și dădu mîna cu cei din escortă. Cîțiva gardieni intrară. Polițiștii își scoaseră baionetele de la armă și-i descătușară pe deținuți.

Majorul, cercetînd hîrtiile, rînji:

— Toți comuniști, nu-i așa?

Nu-i răspunse nimeni. Cu toată căldura din cancelarie, încă mai tremurau de frig. Stăteau în grup compact. Oameni de toate vîrstele. În lumina scînteietoare a becurilor li se deslușeau chipurile pămîntii, măcinate în atîția ani de temniță. Tăceau, frecîndu-și încheieturile mîinilor sau potrivindu-și boccelele și legăturile.

— N-ați auzit ce v-am întrebat?

— Dar pe cine ați întrebat? spuse cu glas obosit tovarășul acela din Sosnowiec, despre care Antoni îi povestise lui Witek în tren că e la a treia condamnare.

— Chiar pe tine! izbucni majorul, zvîcnind de pe scaun.

— Nu cunosc nici un *tine*. Aici sînt deținuți politici, rosti răspicat tovarășul.

— Cum te numești? Tîlharule!

Nimeni nu răspunse. Nu se auzea decît zornăitul lanțurilor. Polițaiul Jakubowski, zîmbind acru, aduna cătușele risipite prin încăpere.

— Cum te... cum vă numiți? Repet!

Majorul bătea darabana cu degetele în masă. Se vedea că abia își mai stăpînește furia.

— Gorniak Stefan, răspunse încet deținutul.

— Ascultă, Gorniak, rosti cu greu șeful, ieșind de după balustradă, băgați-vă bine în cap ce vă spun acum, ca să nu trebuie să repet: aici la noi, la Lomża, nu există deținuți politici. Or fi fost acolo de unde veniți, dar la noi nu mai există. Au fost, dar s-au terminat! La noi, comunist sau bandit e totuna. S-a-nțeles?

Majorul se proțăpise răscrăcănat în fața deținutului, înălțîndu-se ritmic din vîrfurile picioarelor și lăsîndu-se pe călcîie. Își împreunase mîinile la spate, strîngînd și desfăcînd nervos palmele. Avea niște degete puternice, noduroase. Era mai înalt decît Gorniak. Cu trăsături aspre, de pasăre de pradă, îi căuta acestuia privirea. În fața lui, Gorniak, lat în umeri, cu părul cărunt, rămăsese cît se poate de calm. Era îmbrăcat într-o

scurtă de culoare închisă și în pantaloni vătuiți și zdrențuiți, vîrîți în niște cizme scurte. Fața lui nerasă, brăzdată de zbîrcituri, exprima un fel de nepăsare. De sub pleoapele aproape închise, clipind ușor din cînd în cînd, ochii lui întunecați priveau, fără să vadă, undeva, alături.

— Ei, acum ai înțeles? Pentru ce-ai fost adus aici? Ia spune! adăugă majorul, silindu-se să pară cît mai stăpîn pe sine.

— V-am mai spus că n-aveți dreptul să mă tutuiți. Sînt deținut politic și pretind un tratament corespunzător, zise Gorniak răspicat. Iar pentru ce mă aflu aici, puteți afla din acte.

— Taci! O să-ți... o să te-nvăț eu! se bîlbîi majorul, scos din fire, amenințîndu-l pe Gorniak cu pumnul. Deodată, se repezi spre grupul deținuților. Ce-i asta? răcni. Cine v-a învățat să stați așa? Unde vă treziți? La biserică? Treceți aici, lîngă perete! Pe două rînduri! Nu mișcă nimeni! Lewandowski, fă-te-ncoa! Arată-le ăstora cum se stă la noi!

Și-l îmbrînci brutal la perete pe unul dintre deținuți.

— Jos mîinile! strigă Witek aspru.

— Mă! zbieră la el gardianul Lewandowski și-l prinse de umăr. Witek se smuci și se descleștă. Se stîrni o mare învălmășeală. Polițiștii în tunici albastre săriră în ajutorul gardienilor în haine verzui. Antoni încasă o lovitură de genunchi în coastă. Vreo cincisprezece polițiști și gardieni se năpustiră asupra deținuților, împingîndu-i spre zid. Aceștia opuneau o rezistență pasivă. Răsunară voci:

— Nu bate! Nu bate!
— Ajunge! strigă majorul, dîndu-și seama că întrecuse măsura. Ajunge!
Polițiștii și gardienii se îndepărtară de deținuți și, suflînd din greu, își potriviră centurile și diagonalele. Deținuții rămaseră grămadă lîngă perete. Nu se așezară pe două rînduri.
— Lasă, gîfîi majorul, lasă că ne socotim noi... Lewandowski, fă-le raport, la toți! O să aflați voi cine sînt eu! Norocul vostru că-i noapte!
Gorniak se desprinse din grupul deținuților, făcu cîțiva pași înainte și spuse cu îndrăzneală:
— În numele tovarășilor, protestez împotriva tratamentului brutal aplicat deținuților politici.
— Țineți gura! Mă răfuiesc eu cu tine! Pentru păsărele de felul tău avem noi colivii pe măsură. Și acum, luați-i! Cîte trei, la percheziție! Scotociți-i și-n măsele! Rapid!
Gardienii se repeziră și deschiseră ușa. Deținuții se îmbulziră dinadins în ușă, ieșind grămadă, pentru ca să arate încă o dată, în felul ăsta, că administrația tot n-a izbutit să-i așeze pe două rînduri. Comisarul și șeful gardienilor își luară rămas bun în mod ostentativ. Escorta se pregătea să meargă la locul de încartiruire. Deținuții fură duși la percheziție. Străbătură un coridor întunecos, pășind abia acum în adevărata incintă a închisorii. Simțiră că pășesc peste podeaua de beton și pe plăcile lungi de fier. Intrară într-o cameră de gardă goală, alături de ghereta de pază.
Percheziția dură mult. Trei gardieni pipăiau minuțios fiecare cusătură a îmbrăcămintei și rufăriei, scotoceau în pantofi, în ciorapi, scuturau din buzunare firimiturile cele mai mărunte. Se cunoștea cît de colo că sînt specialiști în treaba asta. Prada fu destul de bogată. Au confiscat toate resturile de provizii cumpărate în tren și, ceea ce era mai dureros, țigările, tutunul și chibriturile. Asta însemna, pînă să deprindă rosturile din noua închisoare, să nu fumeze cîteva zile. Gardienii scotociră prin toate tivurile hainelor, unde, de bine de rău, un deținut prevăzător ar fi putut piti cu grijă, în eventualitatea unei mutări, măcar cîteva fire de tutun.

Cel percheziționat căuta să manevreze de obicei în așa fel încît să distragă atenția gardienilor de la ascunzătorile în care pusese lucruri deosebit de prețioase și pe care nu le putea procura uneori decît după luni întregi de așteptare. Pentru asta sacrifica bucuros unele obiecte de mai mică importanță, pe care se prefăcea că le-a tăinuit, dar pe care le lăsa să fie dibuite lesne la percheziție. Cîteodată izbutea să-i înșele pe zbiri aruncînd o haină încă neperchezițională în grămada cu îmbrăcăminte cercetată; alteori reușea să ascundă cîte ceva în palmă sau să arunce cu îndemînare obiectul pe podea și să pună talpa deasupra, pentru ca, atunci cînd își aduna lucrurile, să se aplece, să-l ridice și să-l strecoare la iuțeală în buzunar. Bineînțeles, totul depindea de severitatea percheziției, de vigilența gardianului și de îndemînarea deținutului. Cele mai rele din acest punct de vedere erau închisorile preventive. În penitenciare rigoarea

era mai mică, mai ales față de deținuții aduși cu un transport nou.

De data asta, însă, după incidentul din cancelarie, percheziția fu deosebit de minuțioasă. Fiecare lucru era pus pe masă, mototolit, cercetat la lumină, iar prin locurile suspecte descusut cu briceagul. N-avură nici un efect protestele și afirmațiile că majoritatea lucrurilor confiscate erau îngăduite în alte închisori. Gardienii dădeau din umeri și zîmbeau batjocoritor. La sfîrșit confiscară cîteva creioane, cîteva ace, dintre care unul de cizmărie, foiță de tutun, piele pentru pus flecuri, o lamă, o bucată de tablă ascuțită, care slujea drept cuțit, ață și niște pietre de brichetă. De altfel, deținuții nu mai posedau nimic altceva în afară de niște rufărie de schimb, de cîteva cîrpe pentru peticit tîrlicii și de puțin săpun economisit.

— S-a răzbunat, canalia! îi spuse Antoni lui Witek cînd, după percheziție, cei doisprezece fură conduși în celulă.

— Cu atîta s-a ales și el, răspunse Witek. Am văzut că te-au lovit. Tare?

— Mai rău îmi pare de cuțit. Mă obișnuisem să tai pîinea cu el.

Erau duși undeva sus, pe niște scări înguste de fier. La lumina gălbuie și pîlpîitoare nu cuprinseră la început întreg interiorul clădirii, deși erau deprinși să se orienteze iute. Abia din galeria etajului al doilea văzură că închisoarea e enormă. Intraseră pesemne printr-o poartă secundară, ori poate că întunericul sau vreun zid înalt le mascase clădirile principale. Antoni vedea

întîia oară o închisoare atît de mare. Nici Mokotowul nu-l văzuse în întregime; acolo stătuse în așa-numita secție a zecea, care se afla într-o clădire aparte. Lomża era construită în formă de cruce. Din pavilionul circular în care se aflau porneau patru brațe, ca patru nave de biserică uriașe. De-a lungul pereților fiecăreia dintre aceste aripi se întindeau cîte trei galerii suprapuse, corespunzînd celor trei etaje ale închisorii, fără a mai pune la socoteală parterul. În lungul galeriilor, la distanțe egale, se înșiruiau ușițele dreptunghiulare, numerotate, ale celulelor. Celule mici, de un singur om. Galeriile erau înguste: doi oameni trecînd unul pe lîngă altul s-ar fi atins cu umerii. Nici o bucată de lemn. Numai beton, ciment și fier.

— Închisoarea din Wronki e mai mare, șopti Witek cînd ajunseră urcînd unul cîte unul la etajul al treilea.

Gardianul de noapte pe secție, trezit din somn, se și ivise în pragul camerei de gardă. Celula din colț, de la capătul galeriei, nu era pentru o singură persoană. Era încăpătoare, dar n-avea nici un fel de mobilier, nici măcar scînduri pentru dormit. Servea de celulă provizorie. Acolo erau plasați pentru o zi sau două noii-veniți.

— La culcare! strigă gardianul și trînti ușa.

Rămași singuri, își strînseră cu căldură mîinile. Erau doisprezece oameni din diferite regiuni ale Poloniei și, cu toate că ieri nici nu se cunoșteau, acum se întîmpinau și-și vorbeau ca frații. Grupul din Sieradz era format în majoritate din deținuți mai vechi. Administrația de

acolo, pregătindu-se de atac, căutase să dezmembreze activul deținuților, risipindu-l prin diferite temnițe. În afară de Gorniak, din grupul acesta făceau parte doi ucrainieni din Wolyn, un bielorus, un tînăr țesător din Lodz și un cizmar evreu de lîngă Cracovia. După respectul pe care i-l arătau toți, se vedea că pe Gorniak îl consideră conducătorul lor. Din transportul de la Varșovia, toți, în afară de Witek, care fusese adus de la Lodz, erau varșovieni, și toți erau la prima condamnare, deși printre ei se mai aflau unii ca Antoni, care făcuseră mai de mult cunoștință cu arestul preventiv și cu poliția. O parte din deținuți se așezară lîngă perete. Ceilalți, însă, profitînd de spațiul mai mare, începură, după un vechi obicei, să măsoare celula de la ușă la fereastră.

— Ce vită și majorul ăsta! îi spuse Antoni lui Gorniak.

— Voia să ne sperie, atîta tot, să vadă cam ce fel de oameni sîntem, dacă ne lăsăm cu una, cu două. Poate c-o fi avut de gînd să ne dea uniforme. Încă nu știm cum stau lucrurile pe-aici. Închisoarea e mare, pesemne că și Comuna e puternică. O să aflăm noi, adăugă gînditor Gorniak.

— Tovarăși, ce-ar fi să tragem un fum? spuse vesel bielorusul, aruncînd în sus un pachet de mahorcă.

Exclamații generale de uimire și veselie. Se adunară cu toții în colțul celulei.

— Cum ai reușit? Unde naiba l-ai ascuns?

— Ei, uite-așa, foarte simplu, în șapcă. După cum vedeți, șapca mea are urechile întoarse spre mijloc, explică bielorusul cu un glas cîntător. Drept care, în ultimul moment, cînd am văzut că-i de rău, țuști cu mahorca în șapcă, sub clape. Intru în camera de gardă și o agăț în cui. Șapca nu mai e a mea. Ieșim după percheziție, gardianul își întoarce fața — șapca uite-o că-i iar a mea, mahorca o bag în buzunar, și gata! Numai foița mi-au luat-o.

Foiță și două bețe scurte de chibrit se găsiră la cineva, numai că nu aveau pe ce să scapere.

— Stai lîngă vizetă! îi spuse Witek unuia dintre tovarăși, iar el, cu țigara răsucită între buze, se cățără pe umerii cuiva și sări pe pervazul ferestrei, lîngă zăbrele.

Din cauza frigului încă nu fusese scos al doilea rînd de geamuri. Witek aburi îndelung un colț de geam, după care se apucă să-l șteargă grijuliu cu mîneca. Cei de jos se uitau la el ca la un scamator. După ce termină de șters, Witek apucă un băț de chibrit, ținîndu-l strîns aproape de gămălie și, cu mișcări scurte, începu să-l frece de geam. Se părea că totul e zadarnic. Un blestem șoptit, dar plin de năduf, se abătu asupra gămăliei chibritului, care avusese neobrăzarea să se facă fărîme. Al doilea băț, însă, nu le înșelă așteptările.

În dreptul zăbrelelor pîlpîi o flăcăruie. Își răsuciră repede țigările și le aprinseră. Traseră în piept fumul cum trag scafandrii aerul. Apoi, cu exactitate de spițer, mahorca și foița fură împărțite între fumători și toți începură să se pregă-

tească de culcare. Cîteva paltoane fură așternute pe podea, iar cu celelalte hotărîră să se învelească. Se culcară ghemuiți unul într-altul, ca să le fie mai cald.

Păturîndu-și obielele, Gorniak vorbi ca pentru sine:

— Mîine s-ar putea să ne despartă. E posibil să încerce din nou să ne terorizeze, cum s-a-ntîmplat în cancelarie. Unii dintre tovarăși sînt pentru întîia oară în închisoare. Poate că vor voi să ne tundă și să ne schimbe îmbrăcămintea. Trebuie să protestăm și să le opunem o rezistență pasivă, să nu primim uniforma de pușcăriaș. Ne vor băga la carceră. Vom rămîne numai în rufărie și vom cere hainele noastre. Dacă ne vor bate, să facem scandal. În cei de drept comun, cîtă vreme nu i-am verificat, să n-avem încredere. Să nu ne lăsăm provocați și să așteptăm pînă putem lua contact cu organizația de partid. În curînd se face ziuă. Întotdeauna trebuie să fim pregătiți pentru ce e mai rău.

Antoni visa cu glas tare:

— Aș mînca niște franzelă cu salam...

— Ba mai bine chifteluțe cu cașă și un țap de bere, mormăi Witek.

— Dacă-i așa, păi să vină o halbă, fără guler! oftă Antoni.

O clipă mai tîrziu ațipiră.

II

Schimbul lui Ludwik se termina la miezul nopții. Din fericire, telegrafistul-șef, care lua în primire serviciul după el, venise în seara aceea cu mult mai devreme. Se întorcea de la cinema, de la ultima reprezentație, și-i era peste mînă să mai treacă pe acasă. Bodogănind ca de obicei, că serviciul de noapte la această gară e o ficțiune, pentru că aici nu se poate întîmpla nimic, își așternu alene șuba pe o laviță, făgăduindu-și un somn pe cinste la căldură. Ludwik era cît se poate de mulțumit că va putea pleca astăzi mai devreme. La ora aceea avea să-l găsească cu siguranță pe Kandyba acasă; acesta pleca la lucru, la tăbăcărie, de cum se crăpa de ziuă. Îi mulțumi așadar colegului care-i propuse să bea un ceai împreună și, pretextînd o durere de cap, plecă aproape cu o jumătate de oră mai devreme. Ca să scurteze drumul, se hotărî s-o ia de-a dreptul peste cîmp. Se grăbea, fiindcă de mult nu mai dusese nici o veste. Auzise și memorase bine? Da.

Ajunse curînd la capătul străzilor pietruite din cartierul gării. Mai făcu vreo două-trei sute de metri peste cîmp, apoi, după ce străbătu o pădurice, văzu clipind luminițele caselor muncitorilor de la căile ferate. Sări peste un șanț, deschise cu grijă o portiță care scîrțîia, se uită atent în jur și, trecînd prin dos, bătu în geamul bucătăriei, așa cum făcea întotdeauna.

— Cine-i acolo ? se auzi de după perdea.

— Eu sînt, Ludwik.

— Tu ești ? Îndată.

Nu așteptă mult. Cum trecu pragul, Ludwik spuse într-un suflet :

— Jozek, am vești noi : acum o oră...

Se întrerupse brusc, observînd că în fund, lîngă bucătărie, se află cineva.

— Așteaptă... spuse Kandyba, prinzîndu-l de braț și strîngînd cu înțeles.

Ieșiră amîndoi într-o tindă întunecoasă.

— Ei, ei, îl dojeni cu blîndețe Kandyba, cînd o să te înveți să fii mai atent ? Se poate să procedezi așa ? Noroc că e de-a noastră...

— Aiga, aici ? se miră Ludwik.

— Ei și ? N-are voie ? se apără Kandyba, încurcat oarecum. Dacă vrea să ne ajute, n-are decît. Și dacă tot ai văzut-o, măcar ține-ți gura ! Prin urmare, ce ziceai, că au venit alții noi ? Cîți ?

— Doisprezece. Au sosit astăzi. Cu trenul de Varșovia.

— De unde știi ? I-ai văzut ?

— Eu nu i-am văzut. M-a anunțat conductorul.

— Bine, Lutek, foarte bine. Tot aveam de gînd să mă reped azi pînă la tine acasă. Știi unde ? La o adresă nouă. Ei, la ea — arătă spre ușă — la Aiga. Pe la prînz pachetele vor fi gata. La ea, în prăvălia ei, știi unde vine, pe strada Farna. Legate, sigilate, cu adresele completate — totul în regulă. Nu-ți rămîne decît să le iei, să scrii numele expeditorului și să le trimiți. Ține minte, parola-i asta : *Vă rog, o lamă „Elefant“*. Pricepi, lame cu marca asta nu există. Și intră în prăvălie numai dacă vezi că nu se învîrte nimeni pe lîngă tejghea. Ei, să fii sănătos, și nu te mai mira atîta ! Parcă șeful tău nu s-ar mira dacă ar afla că avem la gară pe unul de-ai noștri... ? Deci : *Vă rog, o lamă „Elefant“*. Așa, și oamenii să caute să le expedieze din localități cît mai îndepărtate.

— La gară n-am decît patru oameni.

— Dar cel de la poștă ?

— Nu știu dacă are vreun drum mîine.

— Atunci repartizați-vă munca pe două zile. Dar vezi, Lutek, nu mai mult de două zile ! Nu mai mult ! adăugă Kandyba în șoaptă, scuturînd cu putere mîna lui Ludwik. Tovarășii așteaptă...

— Noroc ! Las'că mă descurc eu ! îi răspunse Ludwik coborînd treptele.

— Îl știu de cînd era atîtica, spuse Aiga cînd Kandyba se întoarse în bucătărie. Venea la mine cu un groș sau doi în palmă să-i dau bomboane. Și pe maică-sa am cunoscut-o. Acum desigur că nu mă mai recunoaște...

— Cine nu te cunoaște la noi, doamnă Aiga, cine nu te cunoaște ? Parcă eu nu veneam la

dumneata cu doi groși pentru bomboane? Și dacă nu te-a recunoscut, cu atît mai bine. Era și tare grăbit.

— Știu eu cum vă grăbiți voi... Domnule Jozek, fii pe pace! N-am văzut nimic și nu știu nimic. Așa m-a învățat Zygmunt al meu. Of, m-a învățat, m-a învățat bine! hohoti ea în plîns deodată, întorcîndu-și capul. Băiatul meu... suspină bătrîna încetișor. Doamne, pentru ce m-ai pedepsit, pentru ce?

Basmaua îi căzuse pe umeri.

— Doamnă Goldstein, mai avem unele chestiuni, spuse încet Kandyba, căutînd s-o liniștească într-un fel.

— Da, da, da, își reveni ea în grabă, știu, numai că mi-am adus aminte cum veneau și la el... Se grăbeau, mereu se grăbeau... Gata, gata...

Își șterse lacrimile cu colțul basmalei. Un zîmbet slab i se ivi pe buzele subțiri și palide, însuflețindu-i fața mică și înroșită de tulburare. Ochii negri, triști îi ațintise în podea. Se așeză pe scaun, dar nu-și putu stăpîni valul amintirilor:

— Cînd îi vedeam venind la el, așa, mereu alții, presimțeam c-o să se-ntîmple ceva rău pînă la urmă și începeam să plîng. Răposatul taică-său se răstea la el, dar Zygmunt al meu mă lua deoparte și-mi spunea: „Mamă dragă, nu mai plînge! Așa trebuie să fie. Nu te supăra pe tovarășii mei și ține minte că nu mai ai un singur fiu; fiecare dintre tovarășii mei îți este un fiu, și chiar mai mult decît un fiu..." Așa spunea

Zygmunt, domnule Jozek. Și acum doi ani, tot așa îmi spunea...

— Săptămîna asta trebuie să trimitem barem cu șase pachete mai mult, se întoarse Kandyba la treburile care-l interesau.

— Doamne, că nu-i bați odată pe călăii ăștia! Un nou transport?

— Da.

— Dacă-i nevoie trimitem. Ce să facem? Bani aveți?

— Deocamdată nu, i-am cheltuit pe toți cu ultimele colete. O să facem însă o chetă, o să dea și sindicatele ceva... trebuie să reușim. Peste o zi sau două o să avem și numele lor. Vrei să ne ajuți și de data asta, doamnă Aiga?

— Mă duc eu la Bubner. Să facă bine să scoată și el ceva!

— La Bubner? La bogătașul ăla? Nu sînt de acord.

— Dacă-i bogat, să dea! De unde și-a făcut el bogăția, dacă nu de pe spinarea noastră? Și dumneata ce crezi, că banii pe care am să-i primesc de la voi o să ajungă pentru tot? Hai să zicem, pîinea, o s-o dea gratis brutarii. Dar untura? Numai untura costă mai mult de zece zloți. Dar mahorca? Dar salamul? Știi dumneata cît costă numai salamul? Am să-ți scriu totul pe o bucată de hîrtie. Și costița? Adică dacă ei, lovi-i-ar ciuma, cu blestematul lor de regulament, îți dau voie să trimiți o jumătate de kilogram de costiță lunar, pentru cîtă foame e acolo, eu să nu le trimit? Dar de unde să iau bani, dacă ultima dată am primit, pentru șaisprezece

pachete și cinci mandate de cîte zece zloți, o sută patruzeci și cinci? Ce să fac atunci, domnule Jozek, să nu mai trimit costiță?

— O să cotizăm și o s-o scoatem cumva la capăt, răspunse Kandyba.

— De unde luați voi bani, nu mă privește, dar mă gîndesc că, dacă cineva cîștigă doi zloți pe zi și mai are și familie, de unde să vă mai dea și vouă? Și dacă nici de lucru nu are? Puțini vin să se împrumute de la mine?

— Înțelege, doamnă Aiga, că pentru deținuții politici n-avem de gînd să cerșim...

— Să cerșim? Să ne ferească dumnezeu! Eu să cerșesc? Așa de puțin mă cunoști? Pe bogătașii ăștia cu dragă inimă i-aș sugruma, dar-ar holera în ei! Dar cine vrei să aibă bani? Sărăcimea din Rybaki, cei care tremură pentru o bucată de pîine? Eu zic că mai bine să dea bătrînul Ajzyk Bubner. La el cristalurile și covoarele sînt întinse ca la boieri...

— Dar noi nu gîndim așa, o întrerupse înciudat Kandyba, și nici nu vreau să mai aud vreodată de asta, înțelegi, nici nu vreau să mai aud.

— Domnule Jozek, nu pricep cui poate păgubi așa ceva. Domnul avocat Czarnocki, acela cu casa aia frumoasă din piață, după cîte am auzit, dă. Ca să fie el liniștit — cine știe cum se-ntorc lucrurile — îi trimite prin fiu-său, în fiecare lună, cîte zece zloți micuței Jadzia.

— Jadzia...

— Ei, fetei ăleia care vine să scrie adresele pe pachete.

— Ascultă, doamnă Aiga, spuse aspru Kandyba, să isprăvim odată cu asta! N-avem nevoie de pomana nimănui. Nu mă întrerupe! Nu primim firimiturile de la masa celor care ne jupoaie. La gaterul lui Bubner oamenii sînt în grevă de două săptămîni, luptă pentru cîteva zeci de groși mai mult pe zi, iar dumneata vrei să te duci la el să-i ceri pomană... Se apropie de ea și spuse ceva mai blînd: Știu, dumneata ești mama unui tovarăș de al nostru și te-ai gîndit să faci asta din bunătate, dar nu se poate așa. Și Zygmunt s-ar supăra dacă ar afla. Altceva e cînd strîngem bani de la simpatizanți, care vor merge cîndva alături de noi — dacă nu astăzi, mîine — oameni de care sîntem cît de cît siguri. Să-mi promiți că niciodată n-ai să faci asta. Avem demnitatea noastră și nu ne trebuie nici un act de bunăvoință din partea burgheziei. Încheie pe un ton ferm: Muncitorii vor avea grijă de tovarășii lor. Își vor rupe de la gură, dar tot le vor trimite tovarășilor din închisoare.

Umbla acum prin odaie, înalt, ușor adus de spate. În timp ce vorbea, muta mașinal obiectele care se aflau pe masă. Să tot fi avut treizeci și ceva de ani. Părul îi era tuns la piele, iar fața ciupită toată de vărsat. Mîinile lungi, cu palmele pătate de coloranți și acizi. Scoase tutunul, își răsuci o țigară și continuă:

— ... așa că n-o să primim nimic de la ăștia. Unde mai pui că nici nu putem avea prea multă încredere în ei. Trebuie să înțelegi că astăzi unul ca Bubner îți poate da cîțiva zloți, dar mîine, de frică și din ură, te aruncă frumușel în labele

poliţiei. „Binefăcătorii" ăştia te toarnă cînd ţi-e lumea mai dragă. Astăzi, pentru participare la acţiunile Ajutorului Roşu, iei pe puţin doi ani. Dumneata ne ajuţi de cîteva luni, dar de pachete te ocupi de puţină vreme. O s-o mai faci de două ori, pe urmă te lăsăm să te odihneşti, sau ai să ne ajuţi la altceva. Aici nu-i Varşovia, e Lomża, toţi se cunosc, iar noi vrem, adăugă Kandyba cu şi mai multă căldură, ca tovarăşul Zygmunt să-şi găsească mama teafără cînd s-o întoarce, nu?

— Pentru mine să nu vă faceţi griji, dar dacă vreţi aşa, aşa să fie... mormăi Aiga, nu prea convinsă.

— Şi pe viitor, dacă-ţi mai trebuie ceva, anunţă-ne. Belşugul nu ne dă şi n-o să ne dea nici de acum încolo afară din casă, dar o să facem rost de ce va trebui. Şi nu te supăra, doamnă Aiga, dar acum e tîrziu şi mă scol la şase. Ţine minte, te rog: *Vă rog, o lamă „Elefant"*. Într-una din zile am să trec pe la dumneata.

— Voi avea în curînd vorbitor, spuse Aiga.

— Vorbitor? (Kandyba rămase gînditor o clipă.) Am aflat că săptămîna trecută tovarăşii n-au primit să aibă vorbitor, pentru că au vrut să-i silească să vorbească prin reţeaua de sîrmă...

Spunînd asta, Kandyba căută să ocolească privirea Aigăi.

— Prin reţea? Bate-i, doamne! Să nu lase o mamă să vadă chipul copilului ei? Doamne, să-i aud măcar glasul... se căină din nou Aiga.

— Nu despre asta e vorba, spuse Kandyba luîndu-şi rămas bun, dar, cine ştie, poate că au schimbat dispoziţiile. Dacă primeşti vorbitor, am să te rog să-l saluţi într-un fel pe Zygmunt din partea noastră. Ei, capul sus! Eşti o femeie dintr-o bucată, eşti doar mamă de comunist!

După plecarea Aigăi, Kandyba intră în bucătărie, sorbi cîteva înghiţituri din borşul de la prînz, îşi băgă în buzunar o bucată de pîine, îşi aruncă paltonul pe umeri şi ieşi din casă, uitîndu-se mai întîi cu grijă împrejur. Trecuse de miezul nopţii. Ai casei, o familie de muncitori de la căile ferate, la care luase cu chirie un pat în bucătărie, dormeau de mult. Cernea o ploaie de primăvară atît de deasă, încît pe întunecimea aceea numai un om deprins să orbecăiască putea să se orienteze. Foarte bine, putea fi aproape sigur că n-o să se întîlnească cu nimeni. Prin oraş drumul era mai scurt, dar şi mai primejdios. Numai martori nu-i trebuiau, care să-l vadă bătînd noaptea drumurile. Şi, trecînd prin oraş, ar putea — cine ştie? — să dea nas în nas chiar cu poliţia, care altfel era destul de bine informată despre rosturile fiecărui locuitor al oraşelului. Mai bine s-o ia peste cîmp şi să ţină, pe cît o putea, drumul drept, avînd grijă să-i fie tot timpul oraşul în dreapta, pînă ce va ajunge la Narew. De acolo, pe malul rîului, pînă la podul de cale ferată, unde o să fie nevoit să se strecoare cu dibăcie pe lîngă postul de pază. Iar mai departe, tot pe malul Narewului, pînă la celălalt pod, de lemn, unul din cele trei care traversează rîul. Asta e cea mai primejdioasă

parte a drumului. Pe pod, pustiu la ora aceea, ușor poți avea o surpriză neplăcută, fiindcă pe acolo dă tîrcoale o patrulă de jandarmi, vînîndu-i pe soldații fără permis din regimentul 33 infanterie. Aceștia cam au obiceiul să vină cu fetele din sat în hrubele acoperite cu stufăriș din apropiere, ale mănăstirii călugărilor capucini. Din plictiseală, patrula se mai leagă și de civili, cerîndu-le cîteodată să se legitimeze. Deseori se ajunge la certuri și chiar la încăierări. Aici putea foarte ușor să se întîlnească și cu vreun agent însoțit de un jandarm, întorcîndu-se din cartierul Rybaki [1], în care locuia sărăcimea poloneză și evreiescă. In afară de poliție, nimeni nu se mai ocupa pe acolo cu pescuitul, dar această denumire, datînd din timpuri străvechi, figura și în actele oficiale.

O dată trecut pe pod, restul drumului, bineînțeles noaptea și pentru cine cunoștea bine locurile, nu mai prezenta nici un pericol. Anumite poteci te duceau peste ogoare, lunci și mlaștini și te scoteau la drumul spre Piatnica, o colonie periferică, unde primiseră parcele mai ales militarii în retragere. Trebuia să treacă pe lîngă Piatnica, făcînd un ocol spre nord, pînă la pădurea Kurpis și la satul cu același nume. De acolo nu mai avea mult pînă la țintă, pînă la locul unde, la ora două din noapte, îl aștepta pe Kandyba un tovarăș ce urma să-l conducă la întîlnirea cu secretarul regionalei de partid, care locuia ilegal undeva prin împrejurimi.

---

[1] Cartierul Rybaki — cartierul Pescarilor (în limba polonă).

Mergînd, Kandyba își făcea socoteala că ar mai avea încă o oră și jumătate de drum, dacă nu mai mult. In pumnul stîng strîngea cîteva bucățele de hîrtie făcute sul, acoperite cu un scris mărunt. Era copia după darea de seamă asupra activității trimestriale a comitetului Ajutorului Roșu și alte însemnări importante. Dacă intervenea ceva, le putea cu ușurință și fără multă părere de rău arunca, fiindcă originalul rămăsese într-o ascunzătoare sigură de acasă. Dacă era întrebat, putea spune că se duce la niște neamuri; avea într-adevăr rude acolo în sat.

Se străduia de mult să realizeze acest contact, și chiar pierduse nădejdea că va izbuti, fiindcă, de la căderea din ianuarie, din timp în timp, se mai pierdea cîte o verigă. Ce-i drept, activitatea continua, ba chiar se dezvolta, dar parcă numai datorită avîntului. Greve ca aceasta din urmă de la gater izbucneau de multe ori anarhic, fără participarea, neapărat necesară, a partidului în comitete, situație din care, bineînțeles, trăgeau foloase pepesiștii [1] și bundiștii [2]. Oameni dornici să lupte erau mulți, dar uneori lipsea o orientare fermă, muncitorească.

Unii tovarăși lipsiți de experiență se întîmpla să facă greșeli, pentru îndreptarea cărora era

---

[1] Membri ai Partidului Socialist Polonez (P.P.S.).

[2] Membri ai B.U.N.D.-ului ("Uniunea generală a muncitorilor evrei din Lituania, Polonia și Rusia") — organizație care, prin caracterul său naționalist și separatist, a cauzat prejudicii mișcării muncitorești din Rusia.

apoi nevoie de luni întregi. Și nu numai cei fără experiență! Jozek Kusnierz din activul sindicatului muncitorilor necalificați s-a pomenit în mod stupid în aceeași tabără cu direcția fabricii de cărămidă, și asta pentru că, atunci cînd s-a văzut că există douăzeci de locuri libere în schimbul doi, a susținut să nu fie angajați șomeri, ci să facă ore suplimentare, prin rotație, oamenii din schimbul întîi. Firește că asta a stîrnit nemulțumiri în rîndurile șomerilor, cu atît mai mult cu cît îl cunoșteau pe Kusnierz din alte cîteva acțiuni mai vechi, la care participase în numele grupării de stînga. Omul a explicat după aceea că făcuse propunerea fiind convins că luptă în felul acesta pentru ca muncitorii să obțină condiții economice mai bune. Dar șomerii nu sînt tot „clasă muncitoare"? Dar politica, omule! Unde e spiritul politic?

Au mai fost și alte incidente de acest fel, și asta pentru că organizația bîjbîia, pentru că nu aveau materiale, hîrtie și nici bani pentru partea tehnică. Măcar ceva bani! Despre asta trebuie în orice caz să vorbească. Și, în plus, Ajutorul Roșu, care de două luni îi dă atîta de furcă! Cînd Reginka și sora Jadziei au căzut în capcană, a fost nevoit să preia tot el și sarcina asta. Iar Comuna din închisoare număra pe atunci cam patru sute cincizeci de oameni. O sarcină, încă una, a treia, și, pînă să-și dea seama, s-a pomenit vîrît în toate. Munca era frumoasă, dar foarte grea în situația lui, fiindcă activa în semilegalitate, așa încît putea cădea

oricînd. De fapt, ce să mai vorbim, oricare dintre tovarășii în libertate era cu un picior în pușcărie. În privința asta nu era nimic de făcut. Poate că greșise interzicîndu-i Aigăi cheta... Ba nu! Da, și să nu uite să vorbească și de organizația din armată. De cîteva luni nu se mai ocupă nimeni de problema asta. De-ar porni odată tipografia cea nouă, atunci s-ar putea introduce ceva material și în cazarmă. Măcar prin Krzywy, care a fost recrutat de curînd. Dar pînă acum ce să fi introdus, dacă ultimul pachet cu manifeste de la Varșovia abia a ajuns pentru tăbăcărie și gater? Dar morile, fabrica de bere, cea de cărămidă, țăranii săraci...? Lomża asta nu-i decît o înfundătură, dar e destulă muncă și aici.

Își îndesă șapca pe ochi, căci se apropia de pod. N-avea de ce să-i fie teamă! Nu se vedea nimeni. Apa îi plescăia în cizme, iar în spinare începuse să simtă umezeala. Paltonul vechi, care apucase să acopere și spinarea de vizitiu a lui taică-său, nu-și mai făcea slujba cum și-o făcuse altădată. Kandyba mușcă dintr-un colț de pîine și se bucură la gîndul că mîine le va aduce vești bune tovarășilor. Îi spuseseră: „Jozek, ține-te tare! Vorbește cu curaj, arată-i cum stau lucrurile, spune-i că o să reușim, dar că avem nevoie de ajutor! Ajutor pentru asta, și asta, și asta." La drept vorbind, cu secretarul regionalei nu mai avusese de-a face și se simțea oarecum intimidat. Nici nu e de mirare, e un tovarăș de seamă...

Auzi lătrat de cîine dinspre Piatnica. Nu mai avea decît o jumătate de oră de mers. Poate și mai puțin. Cît ar putea să țină convorbirea ? O oră, poate chiar două. Trebuie să fie acasă înainte de ora șase. Cînd va veni gazda să aprindă focul la mașina de gătit, trebuie să-l găsească în pat. N-o să apuce nici măcar să ațipească. La ora șapte trebuie să fie la lucru. Dar nu-i nimic, important e că, în sfîrșit, a făcut legătura. De dormit o să doarmă altă dată.

III

Smuls din modul său obișnuit de trai, deținutul doarme prost. Așa s-a întîmplat și de data asta. Adormiseră, ce-i drept, îndată, dar impresiile din călătoria care ținuse toată ziua, crîmpeiele de libertate cu care nu se mai întîlniseră de mult, discuțiile cu oameni noi, șederea, mai îndelungată ca de obicei, la aer curat și, în sfîrșit, incidentul din camera de gardă făcură ca, după un timp, majoritatea celor din transport să nu mai poată dormi. Din moment în moment se scula careva și se ducea la găleată. Toți se răsuceau într-una pe podea, căutînd o poziție cît de cît comodă. Numai Gorniak stătea nemișcat, cu picioarele strînse, cu mîinile în buzunare, cu scurta trasă peste cap. De atîta zăcut pe beton îi dureau oasele. Îi chinuia frigul pătrunzător. În celulă se făcuse aproape lumină.

Undeva jos scîrțîi prima cheie. Gardianul de secție îi trezea, se vede, pe cei ce urmau să

facă de serviciu și se pregătea pentru schimbarea pazei.

— *Steh auf, Prolet!*[1] strigă vesel Witek, sărind drept în picioare. Scoală, tovarășe! îi strigă el lui Antoni, atingînd cu degetele cozorocul șepcii pe care acesta și-o îndesase pînă la nas.

— Aaaa... căscă zgomotos Antoni. Lasă-mă-n pace! și se întinse cu atîta plăcere, de parcă s-ar fi trezit după un somn adînc pe un pat bun.

Toată lumea rîse.

Links, links, links und links,
Die Trommeln werde gerührt!
Links, links, links, links,
der rote Wedding marschiert...[2]

Țesătorul din Lodz reluă cu jumătate glas refrenul cîntecului revoluționar german, început de Witek. Ceilalți îl îngînară încetișor. Cel mai frumos cîntau ucrainienii și Maxim bielorusul. Prin toate închisorile, ucrainienii și bielorușii aveau cea mai bună ureche și memorie muzicală, voci frumoase, puternice, dar necultivate. Cuvintele, în schimb, le stîlceau fără milă. Grünszpan se remarca prin buna memorare a textului și prin dicțiune. Cîntecul acesta îl cunoștea fiecare deținut politic; el făcea parte din

---

[1] Proletariat, ridică-te! (In limba germană.)
[2] *Stîngul, stîngul, stîngul, stîngul,*
Să batem tobele!
Stîngul, stîngul, stîngul, stîngul,
Wedding cel roșu mărșăluiește... (In limba germană.)

repertoriul cîntecelor revoluționare internaționale și, alături de italienescul *Avanti Popolo,* era cel mai des cîntat. Unicul gardian pe secție de la ora aceea era jos, așa că nu prea trebuia să se sinchisească.

După ce terminară de cîntat, începu o discuție controversată despre diversele mijloace de a ațîța focul. În legătură cu mutatul apropiat, s-au făcut apoi tot felul de proiecte. Se sculară toți; se apucară să-și desfacă boccelele, trecînd încă o dată în revistă pagubele suferite în timpul percheziției aceleia afurisite. După care, unii începură să se plimbe prin celulă, iar alții să descifreze inscripțiile vechi de pe pereți și de pe ușă. Antoni făcu descoperirea că în celula în care se aflau fuseseră închiși, de-a lungul timpului, nenumărați deținuți politici. Mărturie stăteau stelele în cinci colțuri și cîteva urme ale secerei și ciocanului, abia vizibile de sub stratul gros de vopsea. Descoperirea lui Antek era întărită și de lozincile și datele zgîriate în tencuială cu ajutorul unui ac sau cu mînerul lingurii. Cele mai multe date erau din perioada anilor 1927-1928, imediat după lovitura de stat din mai 1926 a lui Pilsudski. Pe ușă, lîngă vizetă, era zgîriat chiar anul 1905, cu lozinca pe jumătate ștearsă: *Să... 1 Mai...* O dovadă că închisoarea fusese clădită în timpul țarismului.

Maxim se cățără din nou pe fereastră și le descrise celorlalți ce parte a curții se vede de acolo, anunțîndu-i că cerul vestea pentru ziua aceea vreme bună. Gorniak asculta liniștit ce vorbeau tovarășii îngrămădiți în dreptul ferestrei.

Intr-un colț, cizmarul Grünszpan discuta cu Witek despre împrejurările care-l aduseseră pe Hitler la putere și despre situația partidului clasei muncitoare germane, care, după trei ani de dominație fascistă, se afla în ilegalitate. Antek asculta, intervenind din cînd în cînd cu cîte un cuvînt în discuție.

Apoi răsună clopotul pentru apel. Celula lor era sus, și clopoțelul se auzea înăbușit, ca din adîncul unei fîntîni. De aici înainte vorbiră pe șoptite, străduindu-se să tragă cu urechea. Începea o zi ca toate celelalte. Era o zi în care se hotăra situația pentru lunile viitoare, mijloacele de rezistență, obiectivele de luptă.

Cînd zorii dimineții se ivesc...

Condamnații de drept comun intonau rugăciunea de dimineață.

Incepuseră aproape deodată, dar apoi, despărțite de zidurile închisorii, corurile se răzlețiră, cîte un grup luînd-o înainte sau rămînînd în urma celorlalte. Cîntecul se frîngea, răsuna ca o jalnică melopee, transformîndu-se cînd într-un fel de plînset deznădăjduit, cînd în gemetele sfîșietoare ale unui uriaș înlănțuit.

După un timp, totul se liniști. Jos, la parter, se auziră cheile zăngănind. Primul schimb de gardieni preluase serviciul.

— Vă salut, don' ...jor ! se auzi.

Raporta una din celulele comune. Witek se repezi la ușă, și după el se repeziră și alții. La naiba, cine-or fi ocnașii ăștia atît de zeloși ? Oare și politicii treceau aici la apel ? Și erau

oare siliți să salute cu glas tare garda ? Din acest simplu fapt puteau să-și dea seama cum stau lucrurile în închisoare, care e forța dușmanului și în ce măsură a reușit el să-și impună ordinea.

— Zbiară prea tare. Ăștia nu pot fi de-ai noștri... șopti Witek, lipit de ușă.

Salutul, răcnit, se repeta la anumite intervale.

Presupunerea devenea certitudine. Fără doar și poate că sînt celule ale deținuților de drept comun. După o pauză, se auziră și celulele individuale.

— Pst... făcu Witek.

Zgomotul sec al descuierii broaștelor se auzea la intervale egale. Ascultînd cu ochii închiși, aveai impresia că te afli în interiorul mecanismului scîrțîitor al unui ornic uriaș. Scrîșnetul cheii vîrîte în broască, scîrțîitul încuietorii deschise, o clipă de liniște, izbirea surdă a ușii, apoi un nou scîrțîit metalic : mănunchiul de chei pe care gardianul de secție l-a răsucit pe mînă. Dar iată că în mecanism s-a stricat ceva. Tropăitul cîtorva perechi de cizme pe trepte de fier : scările.

— Cei din celulele individuale nu raportează, gîfîi Witek de la ușă. Pst ! Nu, nu se aude nimic. Stați, acum...

— După asta îi ciocănim vecinului, propuse Antoni, căutînd în ochii tovarășilor mai în vîrstă un semn de aprobare.

— Dracu știe cine stă acolo, în dosul peretelui! îl avertiză Grünszpan.

— Așa-i ! încuviință Gorniak și-i surîse lui Antek. Nu fi așa nerăbdător ! Cînd se vor apro-

pia de noi, o să auzim ceva, și dacă nu, nu-i nici o nenorocire, o să aflăm mai tîrziu. Avem timp destul.

După cîteva minute, apelul ajunse la cea de-a treia galerie. Săriră cu toții de la ușă, avînd impresia că s-a mișcat ceva la vizetă. Erau curioși: vor intra sau nu? Sprintenul Witek se repezi din nou la ușă — iată-i că acum verifică celula de alături. Atenție! Witek făcu un semn cu mîna. Dintr-un singur salt, Grünszpan, Maxim și Gorniak fură lîngă el. Ascultară încordați. Se auzi clar:

— ...împotriva îngrădirii drepturilor deținuților politici, împotriva vorbitorului prin rețea... pentru o audiție la comandant...

Glasul vecinului răsuna hotărît.

— Liniște! răcni cineva drept răspuns.

Ușă trîntită.

— S-a pornit acțiunea! reuși să rostească Gorniak și sări din dreptul ușii.

Se răspîndiră prin celulă, siguri că acum vor deschide la ei. Trecură însă prin fața ușii lor și urcară la galeria a patra.

— Uff! răsuflă ușurat Witek.

— *Ciort pabieri!*[1] blestemă Maxim.

Stăteau nemișcați și se priveau. N-au trecut pe la ei fiindcă, pesemne, încă nu-i considera ca fiind de-ai casei. Și, de fapt, așa și era. Deținutul fără celulă separată nu e un adevărat deținut.

Antek era încredințat că toți îi aud bătăile puternice ale inimii. Se rușină și se dădu mai la

[1] La dracu! (În limba rusă.)

o parte. Ceilalți se îngrămădiră într-un colț al celulei.

— Deci așa stă treaba!

— Dar tu ce-ți închipuiai? Că ai venit aici la odihnă?

— Trebuie să luăm o hotărîre.

— N-ai mai participat la nici o acțiune. Ai să vezi acum ce înseamnă...

— Avem noroc, vezi bine...

— Să ne sfătuim!

— Ce să ne mai sfătuim? Pornim la luptă!

Întrebări, răspunsuri, propuneri. Gorniak își șterse fața și spuse limpede, răspicat:

— Probabil că alături de noi e celula starostelui. Da, tovarăși. Comuna s-ar putea să fie în acțiune. Încă nu știm cînd ne vor despărți, dar e prea devreme să trecem la luptă.

— Așa e! A protestat numai starostele. Deocamdată s-ar putea să fie numai o demonstrație, aprobă Witek.

Experiența deținuților mai vechi îi redădu calmul lui Antoni.

— ... ne vor despărți, dar vom reface imediat legătura, continuă Gorniak. Sau poate că vom sta aici mai mult timp și vom primi vreo înștiințare. Trebuie să dovedim simț de răspundere.

— Am putea începe să-i sprijinim de pe acum pe tovarășii de aici, se amestecă unul din transportul de la Varșovia. Am putea lua administrația prin surprindere.

— Am putea... dar am putea să le punem și bețe-n roate tovarășilor, se împotrivi îndată Witek.

— Da, nu cunoaștem încă situația, conveniră ceilalți din transportul de la Sieradz.

Se aduseră tot felul de argumente în sprijinul lui Gorniak și al lui Witek, pe care experiența și firea cumpănită îl impuseseră drept conducător al celor din Varșovia. În sfîrșit, căzură cu toții de acord că, deocamdată, trebuie să se abțină și să nu participe la luptă. În afară de cazul cînd vor fi provocați. Într-o asemenea împrejurare, vor fi reprezentați de cutare și cutare și, după cum va fi situația, aceștia vor proceda așa și așa... Dacă s-ar întîmpla să fie altfel, să se abțină cu desăvîrșire. Pentru cei mai mulți situația nu era nouă. Cei tineri să ia aminte la cei mai vîrstnici. Aici, în organizație, nu se vor lăsa înfrînți.

N-avură răgaz să examineze situația mai amănunțit. Pe coridor răsunară pași și, de astă dată, fiindcă ocupau celula de la capătul galeriei, primiră primii gustarea de dimineață. Un gardian de secție, tînăr, chipeș, cu țigara în gură, se legănă în prag, cercetîndu-i cu atenție. Doi artelnici în tunicile cenușii ale închisorii, cu bonetele așezate cochet pe-o sprînceană, lăsară jos un cazan fumegînd de cafea și numărară iute douăsprezece bucăți de pîine, pe care le înșirară de-a dreptul pe dușumea. Se mișcau cu sprinteneală : unul dădu fuga undeva după o căldare, altul turnă cu polonicul douăsprezece porții de cafea. Puseră lîngă căldare o singură cană pentru toți, fiindcă celor noi nu le repartizaseră încă linguri și gamele. Se învîrteau cu atîta iuțeală încît le ieșeau din tîrlici călcîiele roșcate. Unul dintre ei făcu cu ochiul, dînd de

înțeles că ar vrea o țigară. Își închipuia desigur că după percheziție, după „faliment", tot trebuie să le mai fi rămas ceva țigări. Gardianul observă mișcarea și vîrful ascuțit al ghetei lui se opri în fundul deținutului de serviciu. Lovitura nu fu prea tare, o glumă acolo, de bună dimineața, pe care gardianul obișnuia s-o facă cu cei de sub autoritatea sa.

— Îți ard una, derbedeule, să mă ții minte! îl apostrofă el nu prea amenințător.

Artelnicul făcu o tumbă în aer — fusese, se vede, circar cîndva — își frecă dosul și imită cu haz o maimuță care își întinde printre gratiile cuștii laba după bunătăți.

— Na-ți! rîse gardianul înveselit și-i zvîrli din prag țigara neterminată.

Dar celălalt artelnic i-o luă înainte colegului lui. Prinse țigara din zbor și, trăgînd încîntat din ea, se mîngîie pe burtă. După cît îi era de rumenă fața rotundă, se vedea că la bucătărie nu-i mergea tocmai rău. Sub fruntea îngustă îi străluceau plini de șiretenie niște ochi mici și vicleni de pungaș.

— Adevărat teatru cu ăștia, ce ziceți? se adresă gardianul celor din celulă.

Nimeni nu rîse, nimeni nu se mișcă să ia mîncarea.

Gardianul de secție ridică din umeri și rîse batjocoritor:

— Ați venit la înmormîntare sau ce-i cu voi? Casa noastră-i casă veselă, hrana și spălatul ți le dă statul și, dacă ești cuminte și ascultător, ieși de aici mai tînăr decît ai intrat. (Și, rîzînd,

își descoperi gingiile.) Ei, haide, mișcați-vă ! Și cum cuvintele lui nu făcură nici de astă dată vreo impresie, așteptă o clipă, apoi adăugă cu răceală : Văd că sînteți o societate clasa-ntîi...

— De fapt, ce doriți dumneavoastră ? întrebă Grünszpan.

— Nu-mi place mutra ta. Mă !

Și, amenințîndu-l cu cheile, trînti ușa cu zgomot.

Liniștiți, ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic, împărțiră pîinea și o gustară, făcînd observații asupra calității ei. La Mokotow avea mălai mai puțin, iar la Sieradz era mai coaptă.

Își băură cafeaua pe rînd, acoperind căldarea cu capacul, ca să nu se răcească prea repede. Așteptîndu-și rîndul, Witek îl luă pe Gorniak de braț și începu să vorbească pe șoptite ceva cu el într-un colț. La sfîrșit, cuprinzîndu-l cu brațul pe după umeri, spuse :

— Ai avut dreptate, tovarășe. Trebuie să fim pregătiți pentru tot ce poate fi mai rău.

IV

Comandantul închisorii, Szumski, era turbat ca un taur încă de dimineață. Nevastă-sa, plecînd la Varșovia cu primul tren, îi făcuse o scenă pentru niște bani pe care îi datora croitorului, la care zăceau gata lucrate două taioare de primăvară. El îi dăduse numai jumătate din bani, plus ceva mărunțiș pentru cumpărăturile mărunte. Toți banii îi băga doar în blestemata aceea de vilă de la Jastrzebia Gora, în care cîndva, la bătrînețe, plănuiau să deschidă o pensiune. Doar din îndemnul ei, de doi ani încoace, băga în cărămizi fiecare groș, luptîndu-se cu polițele și cu termenele de plată ! De n-ar fi fost copiii și cariera (vai de capul ei de carieră !), de mult i-ar fi făcut vînt scorpiei, de care se săturase pînă-n gît ! Îi făcuse scandal pînă și la gară, unde o condusese în brișca cea nouă, la care pusese să fie înhămați cei doi roibi vînjoși, pe care îi hrănea pe ascuns din ovăzul statului la ferma închisorii, nu departe de oraș. Îi făcuse scena de față cu vizitiul, susținînd că taioarele

sînt gata de două săptămîni și că nu poate da ochii cu croitorul pînă nu achită întregul cont. Dar s-o ia mama dracului de ciumă! Adevărul e că s-a săturat nu numai de ea, ci și de vizuina asta de tîrg, în care stătea ca un cîine legat de lanț, hărțuindu-se ba cu bandiții ăia, ba cu furnizorii. Era sătul de toată Polonia asta, unde l-a pus naiba să vină acum aproape douăzeci de ani. Era scîrbit de rînduielile astea, de viața de aici, care e cu totul altceva decît ce-a fost sub țarism (nu putuse atunci fugi mai departe, măcar la Berlin, de Paris să nu mai vorbim?). Era sătul și de el însuși, fiindcă știa că toată furia lui e zadarnică, că pînă la sfîrșitul vieții va fi silit să se chinuiască cu băbătia aia și cu slujba asta păcătoasă în provincie, că va trebui să se dea peste cap ca să obțină bunăvoința diferiților funcționărași din departament, pe care niciodată nu-i lingușești îndestul și care îl țin de rău pentru unele abateri de la regulament, dar pe care le face numai și numai ca să aibă liniște; nu-i pot ierta că, după evenimentele din mai, n-a simțit de la început, cum au simțit ei, de unde bate vîntul. Să-i ia dracu și pe ei! „Doamne, își repeta el în gînd, de-aș trăi să-l văd pe Pasemkiewicz zburînd din funcție!"

Asta, vita asta, protejatul ministrului pesemne, i-l trimisese pe cap pe Knor, noul adjunct, care îl spiona zi și noapte. Noroc că și-a format și el vreo cîțiva oameni. Ehei, las'că ne mai răfuim noi, drăguților!

Își aminti apoi că cel puțin astăzi și mîine n-o să-l ia nimeni la rost, dacă o să se distreze și el puțin. Așadar, hai să ia mai întîi o gustare, fiindcă din cauza viperei ăleia nici măcar cafeaua n-a putut s-o bea liniștit. Porunci să-l ducă în piață și dădu drumul trăsurii. Intră în restaurantul hotelului „Rembielin", unde trăgea crema societății din oraș și moșierii din împrejurimi. Se uită pe furiș în dreapta, în prima sală. Încă n-avea chef să întîlnească pe cineva cu care să se așeze la taifas.

Erau acolo avocații Czarnocki și Porebski, veniți aici pesemne în pauza dintre dezbateri — tribunalul nu era departe — și Fotek, un fruntaș al endeților[1] din localitate, proprietarul proaspăt îmbogățit a două fabrici de cărămidă; ăsta nu făcea parte din protipendadă. Cea de-a doua sală era goală, iar de la mezanin, unde erau separeurile, se auzeau niște zgomote nedeslușite. Se întoarse în hol, își aruncă ochii în oglindă și se mai îmblînzi puțin. Mantaua cea nouă îi venea ca turnată.

„Hrycko ăsta are mîini de aur", își zise. Uniformele sale și costumele băiatului le făcea la el, în atelierul închisorii, unde avea cîțiva meseriași destul de pricepuți, niște condamnați pe termen lung. Depunea de formă cîțiva groși în contul atelierelor și, plecînd de la probă, lăsa pe masa lui Hrycko, ca și cum le-ar fi uitat, două-trei pachete de țigări, ca să le împartă lucrătorilor.

Pe Hrycko îl căpătase nu demult de la închisoarea din Koronow, unde acesta încercase în

---

[1] Denumirea membrilor partidului național-democrat (N.D.), partid burghez din vechea Polonie.

două rînduri să se sinucidă, tăindu-și cu un ciob de sticlă vinele, pentru că, susținea, e nevinovat. Era un bătrînel mereu cufundat în gînduri, de pe undeva de lîngă Kowel, condamnat la doisprezece ani pentru asasinarea unui perceptor sau cam așa ceva. „Strașnic gulerul ăsta!" O să-l facă șeful atelierului de croitorie, iar lui Gromski o să-i trimită la Koronow vreo doi dulgheri, cu prima ocazie. Îl rugase mai demult. Are și așa prea mulți dulgheri. „Într-o manta ca asta altfel arăți, cu totul altfel!" Își pieptănă părul, pe care-l tundea „junker" nu atît ca să se conformeze modei cu care se obișnuise din tinerețe și la care ar renunța acum cu plăcere, pentru că prea atrăgea atenția în cercurile în care se învîrtea, cît mai ales pentru că încăruntise cam tare la tîmple. Avea cincizeci de ani bătuți pe muche. Chiar așa! Nu-i un fleac! „Aș arăta chiar chipeș, dacă aș fi o idee mai înalt de statură", constată el pentru a nu știu cîta oară. Își netezi mustățile tușinate și, așa cum era, în manta, intră la bufet, în stînga.

La bufet dădu pe gît un rachiu mare cu o bucată de scrumbie, încă unul cu o bucată de somn proaspăt, comandă apoi un ou cu salată și lumea îi apăru dintr-o dată în culori mai trandafirii. Își șterse picăturile de sudoare care îi apăruseră pe nas, ca întotdeauna după primul pahar, își descheie mantaua și se pregătea tocmai să guste din salată, cînd auzi pe cineva tușind timid în spatele lui. Era Zydel, unul dintre furnizorii săi permanenți.

— V-am văzut caii... și vizitiul mi-a spus că... și am îndrăznit să vă caut... se bîlbîi acesta intimidat, înțelegînd că prezența lui nu prea e dorită într-un local atît de elegant.

— Aaa! se bucură Szumski. Vino încoace, domnule Zydel! Vino încoace! repetă el binevoitor. (Dorința de a se reabilita în propriii săi ochi după scena din gară, sau dorința de a impune cuiva îl făcuse să prefere a schimba o vorbă cu negustorul acela mai curînd decît cu avocații din sală.) Ce se mai aude? Cum merg afacerile?

— Tocmai... eu... domnule comandant... în legătură cu asta... se bîlbîi Zydel cu umilință.

— Afaceri? Aici? se miră Szumski.

Deodată își aminti ceva. Dumneata, un negustor atît de însemnat! În timp ce-i punea întrebarea, începu să se dumirească ce anume urmărește omul. Aha! i se făcu deodată lumină în minte. Ca de obicei, după primele țuici îi treceau prin cap idei grozave. Știa acum — o să-și scoată banii pe care-i cheltuise de dimineață cu Sonia.

— Credeam că ai venit să guști ceva. (Se apucase să mănînce mașinal.) Hai, spune, văd că-ți vine greu...

— Și una și alta, domnule comandant, și una și alta...

Și, încurajat, negustorul se trase mai aproape.

— Încă două rachiuri! ceru Szumski de la bufet. Bea, domnule! și împinse păhărelul spre negustor.

— Dacă-mi permiteţi, domnule comandant, eu... (Zydel nu ştia unde să-şi pună căciula şi mănuşile cu un deget îmblănite, de care acum se ruşina grozav.) ... eu am făcut printre primii oferta, iar garanţia...

— Ei şi ce-i cu asta? îi răspunse Szumski prietenos, ridicînd păhărelul. O să se vadă la termen. Haide, bea! spuse el bătîndu-l pe umăr. (Plecîndu-şi capul, socoti iute cam cît îi poate aduce afacerea asta.) De garantat, nu pot să-ţi garantez, o să se deschidă plicurile şi se va vedea. E vorba de mazăre şi de arpacaş, aşa-i?

— În sănătatea dumneavoastră, domnule comandant! Chiar aşa, domnule comandant, e vorba de mazăre şi de arpacaş, răspunse grăbit negustorul, comandînd încă un rînd de vodcă şi aperitive. De data asta, însă, după cîte ştiu, sînt numai două oferte: a lui Szmajdrowicz şi a mea...

— Ai şi aflat? Păi da! Dar ce s-a întîmplat? Pînă acum veneaţi cu duiumul la licitaţie...

— Se vede că altora nu le convine... răspunse şiret furnizorul.

— Fir-aţi voi să fiţi! Aţi şi reuşit să-i înghiţiţi pe ceilalţi... Dacă o să meargă tot aşa, o să înfiinţaţi aici un cartel, sub nasul meu, şi o să-mi dictaţi preţurile.

— Asta-i bună, domnule comandant, asta-i bună! Cartel la Lomża?! Ha, ha! Nu. Atîta tot că nu ne aruncăm la cîştiguri mari.

— Dever mare, profit mare... aşa-i?

— Să nu credeţi, domnule comandant, astea-s bîrfeli. Vedeţi dumneavoastră, putem acum să calculăm la preţuri mai mici, atîta tot... dar un cartel? Şi cu cine? Cu Szmajdrowicz? Nu... Pot să mă bazez, adăugă el pe un ton confidenţial, pot să mă bazez pe faptul că statul va sprijini comerţul naţional?

— Domnule Zydel, răspunse comandantul, ciugulind gînditor din mazăre, n-am de gînd să mă amestec în nici un fel de probleme care privesc naţiunea şi în special comerţul. Szmajdrowicz e un vechi furnizor de-al meu, m-a mulţumit întotdeauna, aşa că preţul va decide.

— Noroc, domnule comandant, desigur, aveţi dreptate, preţul. Eu nu mă tem de preţ.

— Şi calitatea, adăugă Szumski. (În aceeaşi clipă, gîndul lui se concretiză şi se preciză.) Şi calitatea, domnule Zydel, şi calitatea.

— Cît despre asta... dar, desigur, domnule comandant — şi coborî glasul, pentru că se apropia chelnerul — nici dumneavoastră, nici contele Branicki, nici măcar eu n-am ajuns încă să mîncăm arpacaş, iar mazărea... ei, mazărea ca mazărea...

„Al meu eşti!" gîndi Szumski şi spuse:

— Ştii că eşti bine! Vrei să mă bombardeze cu rapoarte cei de la aprovizionare?

— Nu spun că n-ar avea importanţă calitatea. Îmi permiteţi să vă torn?

„Ei, am trecut hopul, a înghiţit-o, gîndi furnizorul lac de sudoare, e-n regulă!" Ceafa i se înroşi de emoţie. Ca să-şi dea curaj, bău paharul dintr-o înghiţitură.

— Şi acum, domnule Zydel, îi aruncă nepăsător comandantul, dînd deoparte băutura, pen-

tru că vodca îi tulbura ideile, de vreme ce dumneata ai dat cărţile pe faţă, trebuie să-ţi spun că, de altfel, i-am şi promis lui Szmajdrowicz... Fumezi?

— Ştiu, domnule comandant, iubite domnule comandant, ştiu, mă aşteptam la asta. Tocmai de asta vă şi pîndesc de azi-dimineaţă. (Începu să-şi şteargă chelia cu o basma în pătrăţele; surîzînd victorios, întinse mîna cealaltă să ia o ţigară.) Iubitul meu comandant, scumpul meu comandant, şopti Zydel scotocindu-se prin buzunare după chibrituri, sînt gata ca întotdeauna să vă pun... în palmă... o sumişoară rotundă pentru scopurile de binefacere ale „Patronajului"...

— Domnule Zydel, îl luă peste picior Szumski, văd că viermii au cam dat iama prin mazărea dumitale.

— Pot să consider, prin urmare, domnule comandant...

— Vino mîine la cancelarie, adu o mostră şi mai vorbim noi!

Şi, aprinzîndu-şi ţigara, îşi făcu un calcul: desigur, preţul cerut de Zydel nu e cu mult mai ridicat, dar calitatea e evident mai slabă. Mîine la birou îi va arăta lui Zydel oferta lui Szmajdrowicz şi-l va sili să scadă preţul. De la Szmajdrowicz a şi luat pentru „Patronaj", licitaţia se va extinde, o să încaseze bănişorii şi de la Zydel (o să-i pice măcar o jumătate de procent?), iar mazărea... o să dea dispoziţie ca mazărea să fie amestecată, şi gata socoteala.

Din sală, uitîndu-se în urmă nu se ştie de ce, ieşiră grăbiţi avocaţii Czarnocki şi Porebski. Zgomotul din separeu crescuse. Szumski se făcu că-şi caută portofelul, considerînd că pentru ziua aceea era destul cît discutase. Zydel nu-l lăsă să plătească. Se ciorovăiră prieteneşte cîtva timp şi, pînă la urmă, ieşi biruitor, bineînţeles, negustorul.

— Ei, salutare, domnule Zydel! Eu mai rămîn aici încă un minut. Şi adăugă apoi nepăsător: Dar... să ştii că ce i-am promis concurentului dumitale e promis...

— Cum adică... domnule comandant... cum adică? întrebă buimăcit Zydel. Păi, doar ziceaţi că...

— De asta să nu te doară capul. Am să încerc să vă împac pe amîndoi.

— Cum vine asta, domnule comandant? Zău că nu pricep despre ce e vorba. Adică... şi, apucîndu-l pe Szumski de mînecă, Zydel şopti rugător: Iubite domnule comandant, unul ca Szmajdrowicz... lipitoarea aia... comerţul nostru polonez...

— Tocmai! M-ai convins oarecum. Asta e şi motivul pentru care am să mă străduiesc să-ţi dau o mînă de ajutor.

În bufet dădu buzna proprietarul restaurantului, Stachurski sau, cum îi spuneau clienţii mai vechi, Stachurek. Se vedea cît de colo că e scos din fire.

— Sînteţi aici, domnule comandant? Ce noroc! Domnule comandant, faceţi dumneavoastră ceva, ajutaţi-mă, vă rog din suflet! O

să-mi distrugă localul. (Era atît de zăpăcit încît pe Zydel nici nu-l observă.) M-a amenințat cu revolverul... A smuls un palmier din rădăcină și mi-a dat cu el în cap... Socoteală de optzeci și ceva de zloți... Și nu vrea s-o achite...

Szumski abia acum observă că patronul restaurantului are pieptarul mototolit, papionul strîmb, iar în păr bulgări de pămînt și nisip.

— Ce s-a întîmplat, Stachurek? De cine vorbești?

— ... e a doua oară cînd îmi face asta, domnule comandant! A doua oară! Mai mare rușinea, domnule comandant, primul local din oraș și... și mi-l distruge... Colonelul Klin... Klin-Zaklicki... are o permisie de trei zile...

— Klin-Zaklicki? (Szumski își încheie nervos mantaua, căutîndu-și din ochi chipiul.) Du-te și dumneata la jandarmerie!

— Am telefonat și acolo, am telefonat... la poliție, la jandarmerie, dar ei se dau în lături, nu vor să vină... se... se tem de el...

— Îmi pare foarte rău, Stachurek, dar eu.. n-am ce-ți face. Zydel, haidem!

Colonelul Stanislav Klin-Zaklicki era comandantul regimentului 33 infanterie din localitate. Szumski nu-l putea suferi. Și e puțin spus că nu-l putea suferi — îl ura de-a binelea. Zaklicki, cînd era treaz, abia îi răspundea la salut, iar cînd era beat, ceea ce i se întîmpla foarte des, își permitea să rîdă și să-și bată joc de el în public. Garda închisorii el n-o considera ca făcînd parte din armată și, luînd în zeflemea culoarea uniformei, o numea putregai de varză, pe

gardieni îi făcea zbiri, și-așa mai departe. Ba mai mult, își asmuțea asupra lor și subalternii. Szumski îi evita cît putea, pentru că din partea lui Zaklicki niciodată nu știai la ce să te aștepți. De altfel, toată lumea se temea de el. Vechi militar din legiunea lui Pilsudski, avea la Varșovia, de unde fusese mutat la Lomża în urma unui scandal, tot felul de cunoștințe și relații sus-puse și nu-i păsa de nimic. Ajunsese pînă acolo încît, beat fiind, a acostat-o într-o seară, pe promenadă, pe fiica lui Szumski, domnișoară de măritat, și după ce i-a făcut anumite propuneri rușinoase, a ciupit-o de fund. Fata a venit acasă plîngînd, iar soția a făcut o criză de isterie. Noroc că era întuneric și nimeni n-a văzut ce s-a întîmplat, iar Zaklicki a uitat după ce s-a trezit, altfel Szumski ar fi fost nevoit să-i ceară satisfacție. Se cutremura doar la gîndul că ar putea acum să-l întîlnească. Iar Stachurek sta în fața lui cu mîinile împreunate ca pentru rugăciune.

— Vă implor, domnule comandant! scînci proprietarul restaurantului.

— Cheamă-i, nătărăule, pe ofițerii lui! De ce i-ai dat drumul să intre, prostule? se răsti Szumski la el.

— Doamne Isuse! Ce vorbiți!? Păi și ei sînt cu el! Și toți sînt băuți! Sînt acolo, în separeu! gemu disperat proprietarul localului. Au adunat fete de prin tot orașul, le-au despuiat în pielea goală, cu ușile deschise... Au vărsat peste tot...

— Idiotule! Singur ți-ai făcut-o! Ce mă privește pe mine? De ce le-ai dat drumul?

— Cum să nu-i fi lăsat să intre ? Abia am deschis localul, că s-au și înființat. Pînă atunci își făcuseră toată noaptea de cap la cazino...

— Cucu ! strigă cineva din dosul portierei aflate între bufet și hol.

Prea tîrziu ! Era Zaklicki, care reușise să se furișeze pînă aici, pe cînd ei pierdeau timpul cu discuțiile. Szumski simți cum încep să-i bîțîie genunchii. Lui Zydel îi fugeau ochii în toate părțile. Se depărtase, șmecherul, îmbrîncind în graba lui un client, care se afla lîngă bufet.

— V-am prins, puișorilor ! bolborosi colonelul, împleticindu-se.

Era fără centură, cu tunica descheiată. În mîna stîngă ținea ce mai rămăsese din palmier, descriind cu el prin aer niște linii și cercuri amenințătoare. Cu mîna dreaptă, cuprinzîndu-o pe după gît și cotrobăindu-i prin decolteu, trăgea după el o fată destul de drăguță, o blondă-roșcată, care desigur că ar fi mers bucuroasă oriunde ar fi condus-o, numai că picioarele refuzau s-o asculte și în fiecare moment trebuia să se aplece să-și ridice ciorapii care îi cădeau. În oraș i se spunea Zoska Roșcata sau Zoska Arbuz și se dădea în vînt mai ales după militari. Se opriră aproximativ în loc, alunecînd parcă în niște găuri imaginare din podea și căutînd înfrigurați un punct de sprijin.

— De ce nu vine vodca... fir-ar să fie ? întrebă Zaklicki, nerecunoscîndu-l în primul moment pe Szumski. Ai spus ceva ? (În separeu ardea lumina electrică ; aici, la lumina zilei, colonelul trebuia să mijească ochii, care îi străluceau încețoșați, sticloși, orbiți.) Hei, nu se aude ?

Mărul lui Adam i se înălța și cobora într-una. La fiecare două cuvinte scotea limba. Era înalt, cărunt, nebărbierit de vreo două zile. Nasul subțire, frînt parcă în două locuri, îi împărțea fața în două părți asimetrice și vîrful aproape că-i atingea buza de jos.

— Îndată... adică poruncesc numaidecît să vi se dea... dacă domnul colonel îmi permite... Poftiți înapoi în separeu ! Domnule comandant, scăpați-mă ! bîiguia prostește patronul.

De spaimă i se împleticea limba. Se gudura, făcînd plecăciuni într-una, cînd în fața unuia, cînd în a celuilalt.

— Stachurek, se rățoi Zaklicki, mi-ai scăpat, pungașule, dar am pus mîna pe tine ! Spune, banditule, unde-i vodca ? Neprimind nici un răspuns, își întoarse privirea spre Szumski : Hai ?

— Nu știu... eu aici... se bîlbîi Szumski.

Stătea în fața colonelului cu capul înălțat, aproape în poziție de drepți. Pălise și simțea cum îi zvîcnește obrazul stîng, dar nu se putea stăpîni.

— Cum adică „eu aici" ? Ce fel de „eu aici" ? îl îngînă Zaklicki clătinîndu-se brusc, aproape să cadă. Să-mi aduceți imediat vodca ! Număr pînă la trei : Unu...

Îi dăduse drumul fetei și începuse să caute ceva în dreptul șoldului. În buzunarul drept se zărea tocul unui revolver. Înțeleseră că nu-i de glumă. Pe colonel nu-l părăsea nici o clipă sen-

timentul că se află sub arme și era oricînd dispus să facă uz de ele. Fata se topise de admirație.

— Stai, iubitule... murmura ea și aproape că-i dădeau lacrimile de atîta înduioșare.

— Doooi... făcu Zaklicki în așteptare.

Cuvîntul sunase aidoma țăcănitului piedicii trase. Szumski făcu o săritură înapoi.

— Hoo ! N-auzi ? Mă... prostănacule... se burzului colonelul.

— Vă rog... vă rog să vă măsurați cu... se bîlbîi Szumski, căruia îi venea să intre în pămînt.

— Ooo... făcu mirat colonelul.

Il recunoscuse, în sfîrșit. Intinse degetul arătător, mai să atingă nasul comandantului închisorii.

— Co... conopidă verde... pădurarule...

Erau două din poreclele pe care binevoia să i le dea, făcînd aluzie la culoarea uniformei comandantului. Szumski își mușcă buzele.

— Uitați, domnule colonel... rosti el cu greutate.

„Afurisită treabă ! blestemă în gînd. Dacă ar intra acum cineva pe ușă... și mai e si tîrfa asta..."

— Buu ! răgi plin de voie bună Zaklicki, țuguindu-și buzele. Își desfăcu brațele și se îndreptă glonț spre bufet, pe care pînă atunci nu-l văzuse și care îi apăruse brusc în față ca o „fata morgana". Fermecat, bîiguia fericit : Zoska... porumbițo... ura !

Și culegîndu-i în drum pe toți, se îndreptă cu ei spre bar. Pe Szumski, resemnat acum să îndure orice, îl apucă de guler și îl tîrî așa pînă în dreptul tejghelei. Bufetiera turnă vodcă fără să mai ceară încuviințarea patronului. Cu ochii în tavan, acesta era, de altfel, dispus să facă toate gusturile colonelului. Zydel stătea lipit de perete. Se înverzise și, cu gura schimonosită, îi făcea lui Szumski semne disperate. Nu se putea mișca din loc. Căciula și mănușile și le pusese pe tejghea. Iar acolo se afla acum Zaklicki. Băură. Szumski, deși era după cîteva rachiuri mari, se trezise de tot. Bea cu ochii cam bulbucați, ca și cum ar fi turnat în el vitriol. Se simțea zdrobit, nu putea să-și adune gîndurile, nici să articuleze vreun sunet. Urletele din separeu creșteau. Din clipă în clipă putea năvăli aici toată liota chefliilor.

Stachurski se sucea ca un pește sub brațul lui Zaklicki și, reușind să scape, o luă la fugă ca din pușcă. Szumski dădu să-l urmeze, dar fără succes. Klin-Zaklicki îl ținea acum cu o mînă de ceafă, cu cealaltă pipăind-o pe fată. Bolborosea într-una cu duioșia proprie bețivului :

— Zoska... ia te uită cine șade aici lîngă noi ! (Nu ședeau de fel, ci stăteau toți trei în picioare.) Botic dulce... Sztupski dragă... lasă-mă să te pup ! și-l trase pe comandant la pieptul lui. De ce ne tot ciondănim noi... de ce ?

Szumski zîmbi fals. Se ferea să-l ațîțe.

— Eu, colonele, sînt ocupat... serviciul... mormăi el cît putu mai drăgălaș.

— Slujba-i slujbă... nu fuge... eee.. îi behăi în față colonelul.

Szumski se prinse de bara de alamă a tejghelei, ca și cum ar fi fost gata să leșine. Și într-adevăr, îi venea să verse. De undeva din străfundul măruntaielor îi veneau pe limbă toate înjurăturile pe care le știa. Cu ochii aproape închiși, le morfolea acum printre dinți. Lui Zaklicki însă i se păru că-i spune ceva, că e de acord cu el. Căutîndu-i privirea, topit de înduioșare, mai că-i dădeau lacrimile.

— Să scoți... hîrdaiele deț...ținuților... ai timp... destul...

Szumski bîjbîi cu mîna pe tejghea după vodcă, o găsi și o dădu de dușcă, clănțănind din dinți.

— Așa vezi, hai să ciocnim, noroc... să uităm de slujbă! vorbea colonelul în neștire. Las' că și eu duc hîrdaie... fiecare... duce țucalul... cuiva... asta-i partea noastră pe lume. Să bem... că după o sută de ani n-o să mai fim... Zoska... ți-l prezint... domnul Szumski... logodnica mea. Și lovindu-se peste frunte: Dar... poate că vă cunoașteți? Ai? și deveni deodată bănuitor.

Szumski înlemni. Atîta mai lipsea! Era pierdut!

— Eu mă cam grăbesc... îngăimă el, mijindu-și ochii.

Se încordă, smucindu-se, căutînd să scape cu forța.

— Stai! Încotro? răcni Zaklicki, apucîndu-l de rever; cu mîna cealaltă o ținea pe fată. Aha, tîrfă, ai trăit cu el, ia spune!

Acum nu se mai bîlbîia. Depărtîndu-și brațele, îi scutura ca pe niște saci cu paie. Zoska, nemaiputînd suporta confruntarea și zgîlțîiala, se prăbuși bufnind în genunchi. Bufetiera se făcu nevăzută sub tejghea.

— Stai, se înecă ea în lacrimi, nu da! O dată am fost, o singură dată... îți jur...

— Minți! horcăi Szumski, simțind cum se sufocă.

Recăpătîndu-și deodată curajul, își repezi înainte piciorul cu toată forța. Dar piciorul se dovedi prea scurt. Zaklicki, parînd fulgerător lovitura, îi dădu drumul, îl prinse de călcîi și-i făcu vînt înapoi. Szumski, cu mîinile în lături, zbură pînă în perete. În zbor, apucă să-l vadă pe Zydel, care, încovoiat și acoperindu-și capul cu mîinile, se strecura pe ușă ca un șoarece. Comandantul se izbi cu spatele de zid atît de zdravăn, încît mișcă din loc cuierul. Se trezi cu chipiul mototolit între picioare. Zydel dispăruse. Simțea o durere surdă în tot trupul. Acum era gata de orice. Se clătină pe picioare gîfîind și șuieră înăbușindu-se de ură:

— O să te provoc la... o să te împușc ca pe un cîine... bădăranule!

Dar colonelul Zaklicki nu-l mai auzea. Cu brațele atîrnate pe lîngă corp, stătea pleoștit în mijlocul sălii. Pe fața încremenită îi șiroiau lacrimile. Se uita, fără s-o vadă, la Zoska Roșcata, care, apucată de o criză de isterie, se tîra la picioarele lui, zgîriind podeaua cu unghiile și scheunînd prelung. Zaklicki fu străbătut de un fior. Tresări ca și cum și-ar fi amintit ceva. Căută ceva în jurul său. Repezi deodată mîna la șold și scoase revolverul. Se răsuci din călcîie,

se împletici, dar înălță hotărît pistolul, cu un aer de triumf.

— Dar eu... (ținta din fericire în tavan) eu... totuși... (dindărătul barului se auzi un țipăt)... mă însor cu ea ! ! !

O împușcătură, a doua, apoi a treia. Candelabrul începu să se clatine. Căzură bucăți de tencuială. Klin-Zaklicki, nemișcat, sta în norul de praf ca o statuie antică. Pe scări, dinspre separeuri, se auzi un tropăit. În sală năvăliră niște ofițerași tineri pe jumătate dezbrăcați și, în urma lor, cu sufletul la gură, Stachurek. Szumski se smulse din loc, își apucă chipiul, se repezi la ușă și ieși în goană.

V

Își domoli fuga abia în fața porții închisorii. Santinela își umflă pieptul și lipi călcîiele. Trecu prin fața ei fără să-i răspundă, dar îl auzi pe soldat strigîndu-l :

— Domnule comandant, sînteți murdar pe spate. Să vă scutur ?

Nici nu se întoarse măcar.

— Nu-i nevoie, gîfîi el, și-o luă la fugă spre birou.

După agitația de pe coridor își dădu seama că era trecut bine de ora unsprezece. Deținuții de drept comun, care se întorceau de la masă îndreptîndu-se spre celule, îi făceau loc, scoțîndu-și umili tichiile din cap.

Abia intrase în cabinet, agățîndu-și de cuier păcătoasa aceea de manta, că intră ofițerul de serviciu și-i raportă :

— Sună departamentul. La telefon domnul director Pasemkiewicz. Vă dau legătura ?

— Pasemkiewicz ! Să-l ia dracu ! Ce naiba mai vrea și ăsta ? se înfurie comandantul.

Își aruncă ochii pe birou. Acte personale de-ale deținuților. O grămadă. Nici nu apucase să se uite prin ele. „Telefonul e cu siguranță în legătură cu noul transport. Ora douăsprezece. Drace! La ora asta, sigur, trebuie să fie la birou." Ceru să i se dea legătura.

Pasemkiewicz cerea să se treacă imediat la aplicarea cunoscutei circulare nr. 3. Furios, dădea să se înțeleagă că deținuții o duc prea bine „la Lomża asta" (accentua el, pe un ton ironic). „Spionul de Knor, gîndi Szumski, da, bag mîna-n foc că el și-a vîrît coada!" Și nici un fel de alte abateri de la regulament! Comuniștii (Pasemkiewicz nu mai folosea termenul de „politici") trebuie să-și scoată din cap odată pentru totdeauna că între deținuți există deosebiri. Să fie aplicate punctele A, B, C, pînă la M inclusiv. Și fără zgomot în afară. Fără zgomot! (Ușor îi e lui să dicteze și să dea dispozițiuni de la Varșovia!) Repetînd mașinal: „Da, da, da...", Szumski avea înaintea ochilor chelia și umerii puternici ai lui Bratkowski și își amintea toate promisiunile pe care i le făcuse acestuia ultima dată. „Bine o să-i stea acum..."

— Prin urmare, o ținea morțiș Pasemkiewicz, aplicați circulara! Procedați cu mînă forte! Forte, dar elastică.

— Am înțeles.

— Elastică înseamnă să aplicați toate punctele de la A la M, după cum veți socoti că e necesar. Rezultatele contează. Nici un fel de indulgență! Cei ascultători să fie răsplătiți pe loc, să li se

acorde favoruri, să li se facă raport pentru concedii medicale și înainte de termen.

— Am înțeles.

— Și rapoarte.

— Desigur.

Nu putea obiecta nimic. Circulara aceea se afla la el de cîteva luni. Și nu numai la el, la toți colegii lui. Fusese discutată și la ultima consfătuire, dar directivele rămăseseră pe hîrtie. Firește că, pe alocuri, fuseseră parțial aplicate. Dar nicăieri în întregime și în unitățile mai mari. Deștept mai e și directorul ăsta!

Legătura se întrerupsese. Suflînd în receptor, Szumski spuse că înțelege prea bine: e timpul să se termine cu huzurul; că desigur, acestea sînt directivele ministerului, care îl privesc nu numai pe el (prin asta voia să iscodească dacă nu cumva ordinul e doar o șicană personală de-a lui Pasemkiewicz). Izbuti să afle doar atît: că, după specific, fuseseră împărțiți în categorii și că în penultima se găseau închisorile din Wronki, Leczyca, Brzesc, Koronow și el, cu Lomża. Primise, bineînțeles, să acționeze fără întîrziere, chiar de azi — dar termenul... da, termenul...

Pasemkiewicz îi dădu la început două, pe urmă trei luni. Se tîrguiră ca la piață. Pînă la urmă a rămas așa. Szumski mai întrebă ce trebuie să facă dacă s-ar pune, să presupunem, problema aplicării punctului N (introducerea de arme în secții, sprijinul armatei) și așa mai departe. La care i se răspunse ironic că numărul de telefon al departamentului îl cunoaște (adevărul era că lui nu-i prea plăcea să telefoneze) și

că, la urma urmei, în localitate există și un procuror. „Să mă ferească dumnezeu!" gîndi Szumski. Spre sfîrșit, strecură părerea că tot ce se spune despre Lomźa e doar urmarea unei neînțelegeri.

— Veniți personal, domnule director, și vă veți convinge. „Urechile lipite și mîinile la vipușcă" ! se surprinse el folosind o expresie rusească. Disciplina-i disciplină! se corectă. Ho-ho!...

Mai veni vorba despre prestigiul statului, despre mîna atotputernică a dreptății etc. Fu întrebat ce crede despre ultimul transport. Minți că deținuții au și fost triați.

— Ah, domnule director, vă rog să nu-mi mai trimiteți pe nimeni, că și așa am... peste posibilități! răcni el în aparat, fiindcă din nou se auzeau păcănituri. Cîte doi într-o celulă individuală! Vă trimit lista. E plin! Dați-mi mai bine posibilitatea să degajez închisoarea! Îi triez eu...

În cele din urmă, i se făgădui că doleanța va fi satisfăcută. Se prăbuși în fotoliu. Îl durea capul îngrozitor. Escapada din cursul dimineții și izbitura din șale nu rămăseseră fără urmări.

Își lăsă capul pe birou. La urma urmei, pe tîrfa aia de Zoska ar putea s-o pună la punct cu ajutorul poliției. Ar putea chiar s-o aresteze și gata socoteala. Dar mai bine nu — Zaklicki și-ar aminti ce s-a petrecut și ar ieși totul la iveală. Nu merge. Fuseseră doar și unul și altul amețiți. Ca după beție... aiurau. Îl provocase totuși. Zydel auzise. N-are ce face, îi va da întîietate

la licitație lui Zydel, ba poate c-ar fi mai bine să-l refuze cu totul pe Szmajdrowicz. Să mai treacă și el cu vederea... Fără mofturi! Stachurski o să-și țină gura în propriul lui interes. Pagubele le suportă el, și toată povestea o s-o mușamalizeze poliția. Ce bandit, Zaklicki ăsta! Lasă, îmi pici tu mie în mînă! Îl și vedea în uniformă de pușcăriaș, în carceră, la închisoarea lui. El, în persoană, o să-l conducă la carceră. Eh, visuri...

Bufetiera. Numai asta mai rămîne. Cine-o fi... mama ei?! Dacă începe să dea cu gura, dacă se aude ceva, e pierdut! Grea treabă! Va trebui să vorbească cu Stachurski chiar astăzi. O să-i dea femeii ceva, să-și țină gura. Dar cum să se mai ducă acolo? N-are ce face, și asta chiar astăzi, pînă nu-i vine soția. Brr... Asasinii se întorc la locul crimei. Aha! Regulamentul. Bratkowski. Se repezi la teancul de acte. Romaniszyn... Gorniak... Grünszpan... toți din transportul de la Sieradz. Vizitiu... muncitor... șomer... țesător. Patru ani, șase ani, patru... paragrafele... crimă împotriva statului, crimă împotriva statului, fotografii, motivări, opinii, semne particulare etc. Scoase prima caracterizare și citi:

„...îndată după executarea condamnării de doi ani își reia activitatea de subminare în numele așa-numitului Partid Comunist Polonez, în cuprinsul orașului Zamorc și în împrejurimi. Arestat în timpul acțiunii greviste a muncitorilor agricoli și dat în judecată. La instrucție refuză să facă orice fel de depoziție, comportîndu-se în mod provocator față de funcționarii poliției de

stat și ai autorităților judecătorești. Condamnat la patru ani conform paragrafului (cutare și cutare). In sala tribunalului rostește un discurs demagogic, glorificînd orînduirea sovietică, plin de amenințări la adresa guvernului. Ispășirea pedepsei și-a început-o la Sieradz. Recalcitrant și nedisciplinat. In cadrul închisorii a făcut agitație revoluționară, în cîrdășie cu elemente de aceeași teapă, incitînd pe deținuți împotriva autorităților respective. A fost așa-zis «delegat de celulă». Pedepsit de mai multe ori cu suspendarea favorurilor (de șase ori) și izolare (una, două, trei... de trei ori). Se pare că e tuberculos. Element imposibil de stăpînit și periculos. Se recomandă izolarea. Cu aprobarea Departamentului Inchisorilor din Ministerul Justiției (nr. adresei), transferat, în scopul continuării executării condamnării, la dispoziția Comandamentului Inchisorii din Lomźa". Iscălitura. Ștampila.

Caracterizarea următoare se deosebea prea puțin de prima. „Ce bandă!" șuieră Szumski. Tot așa și a treia și celelalte. Iși pierdu răbdarea și se înfurie. Cunoștea mii de astfel de caracterizări. „De unde or fi ieșind atîția? Și ia să te legi de ei..." Bătea nervos cu degetele în birou.

Deodată îl apucă teama. Și-i amintea pe bolșevici încă de dincolo, din Rusia. Il năpădiră tot felul de presentimente rele și de îndoieli. Sări de pe scaun și începu să umble prin cabinet. Fir-ar să fie!... Il așteptau cîteva luni de permanentă încordare nervoasă. Bratkowski — de-ar putea să-l cîștige de partea lui! Eh, cam

îndoielnic! Knor, oho, uite unul care o să se bucure! Ințelegea acum că ceea ce-l așteaptă în viitor e mai rău decît sute de săpuneli ca aceea de adineauri. Neliniștea îi sporea mereu și capul îl durea din ce în ce mai rău. Să-și cheme îndată colaboratorii la instructaj? Nu! Să se mai gîndească întîi. Inițiativa trebuie să pornească de la el. Dacă reușește — avansarea, poate mutarea... La Varșovia? Nu, acolo n-ar vrea. La Poznan? Acolo da. E liniște acolo, oraș mare, tăcut. Deci? Ce-ar fi să-l cheme pe Kopec? Kopec. Da. Kopec. Sună.

— Majorul Kopec...

— Majorul Kopec tocmai a ieșit din post.

— Caută-l!

— Am înțeles. Poate că mai e în camera de gardă.

— Domnul adjutant Knor e în biroul lui?

— Raportez cu supunere că nu știu.

— Verifică și raportează-mi imediat!

— Am înțeles. Pot să plec?

Aprobă din cap, se așeză și luă un antinevralgic. Il trezi o ciocănitură. Intră Kopec. „Repede a mai venit... e zelos", se gîndi Szumski, fără să-și dea seama că între timp ațipise.

— Raportez cu sup...

— Mai aproape, majorule! Ia loc, ia loc!

Inăbușindu-și un căscat, Szumski se uită la el pe sub pleoapele abia întredeschise.

Kopec avea cam șaizeci de ani, dar se ținea încă bine. Inalt, ușor adus din spate, cu niște brațe mușchiuloase, formînd parcă două arcuri strunite. In garda închisorii venise de la cava-

lerie, unde după mulți ani de serviciu ajunsese, cu chiu-cu vai, la gradul de vagmistru. Picioarele, de pe urma călăritului, îi erau și ele arcuite și se cam bălăbănea cînd umbla. Își frînsese tibia la manevre și tocmai ăsta era motivul pentru care fusese nevoit să-și schimbe meseria.

Capul mic și fața mai curînd slabă, cu un profil ca de pasăre, contrasta cu trupul. Prin secții i se spunea Sambo. Pesemne că în vreuna din grădinile zoologice se afla o gorilă cu acest nume. Kopec se așeză pe marginea scaunului. Mîinile masive, cu încheieturile atinse de artritism, le așeză pe genunchi.

— Ascultă, Kopec, spuse Szumski, ce-ai zice dacă, de pildă, de azi înainte ți-aș da voie să-i iei pe comuniști mai din scurt, hai ?

Și, vorbind, căută să observe ce impresie fac cuvintele lui. Kopec tuși și-și înghiți saliva.

— E un ordin... sau...

Majorul avea un glas sonor, care parcă nu se prea potrivea cu fizionomia lui.

— Haide, spune ! îl îndemnă Szumski.

— Dar, domnule comandant, vreți să spuneți că nu ne-am străduit și pînă acum ?...

— Ba da... răspunse Szumski și se gîndi că, de fapt, fir-ar să fie, niciodată n-a avut liniște cu deținuții politici.

Veșnic nu le plăcea ceva, nu erau de acord cu una, cu alta, întotdeauna aveau cîte o revendicare. Între ei și administrație domnea o permanentă încordare și ambele părți duceau un permanent război de hărțuială. Și asta chiar și acum cînd, după tîrguieli de mai multe luni, îl

recunoscuse pe Bratkowski ăla drept starostele deținuților. Ba cărțile, ba vorbitorul, ba ziarele, ba plimbarea, orice mărunțiș devenea un motiv de fricțiuni. Ocupat cu probleme administrative, cu cancelaria, cu vila de la Jastrzebia Gora, de cele petrecute în închisoare afla numai din rapoarte. Să aibă așadar dreptate Pasemkiewicz și Knor ?

— Ba da, repetă el, sigur că da, dar vezi dumneata, Kopec — aici se ridică și, plimbîndu-se, continuă să vorbească cu emfază — dușmanul nostru de moarte, care vrea să submineze Polonia dinlăuntru, prea a început să-și facă de cap în ultimul timp, înțelegi ? (Kopec, plin de respect, se ridică de pe scaun.) Stai jos, stai jos ! Înțelegi, Kopec ? Trebuie să... și repetă cîteva din frazele auzite cu puțin înainte la telefon.

— Vă raportez, domnule comandant, că astăzi la apelul de dimineață au protestat...

— Cine ?

— Raportez că a început afurisitul ăla de Bratkowski...

— Ce voia ?

— În legătură cu vorbitorul, pe care vineri domnul adjunct a poruncit să se țină prin rețea. Și mai zicea că vrea să vină la dumneavoastră...

— A rugat sau a cerut ?

Cele două cuvinte aveau fiecare un sens deosebit.

— Nu prea știu, domnule comandant, astănoapte am fost de serviciu, am primit transportul. Jakubiak a făcut apelul. L-am văzut scriindu-și raportul în camera de gardă...

— Să terminăm odată cu asta! strigă înfierbîntat Szumski.

— Am înțeles, domnule comandant! Kopec sări de pe scaun și întorcîndu-se în direcția în care se plimba comandantul, continuă: Sînt niște blestemați... îi cunosc eu... și toate astea numai din pricina cărților, din pricina bibliotecii, a învățăturii ăleia a lor...

— S-a terminat! S-a terminat! repetă Szumski. S-a terminat cu cărțile, cu scrisorile, cu ziarele! O să-i ardem, în sfîrșit, peste bot! O să terminăm și cu favorurile, le dăm uniforme...

Uniformele de pușcărie constituiau un punct din circulara secretă nr. 3.

— Le dăm uniforme? Am înțeles!... și, de mirare, Kopec își înghiți de cîteva ori saliva. Dar domnul adjunct?...

— Cum adică? întrebă Szumski, prefăcîndu-se a nu înțelege. Cum adică: domnul adjunct?

„Frumoasă treabă! turbă el în sinea lui. Ia te uită cum a reușit să-și facă atmosferă! Aștia îl și socotesc comandant. Păi, dacă-i așa..." și fără să răspundă la întrebarea aceea neghioabă, înfrînîndu-și furia, se opri în fața lui Kopec și, apucîndu-l de nasture, zise:

— Kopec, ia spune, ai multă experiență, am venit aici aproape odată, ce crezi, dar să rămînă între noi: cum am putea să-i lovim mai bine la început?

Kopec își încordă spinarea. Labele enorme, cu degetele toate deopotrivă de lungi, le lipi strîns

de coapse. Respirînd repede, cu glasul înăbușit, vorbi cu aprindere, ca la spovedanie:

— Diavolii ăștia au multă forță, vă raportez, domnule comandant... Așa-s ăștia, cu cît stau mai mult la pîrnaie, cu atît capătă mai multă tărie. Schingiuiește-i, omoară-i, și tot pe-a lor o țin! Să luptăm împotriva diavolului și să-i fărîmițăm puterea, asta-i prima datorie a noastră... Mă gîndesc așa... domnule comandant... cel mai bine ar fi cu ăștia noi... cu ei ar trebui să începem...

— Ia zi! îl îndemnă Szumski, așezîndu-se la birou.

— Cei vechi... sînt de mult organizați... sînt cu ochii în patru, fiecare cu celula lui, iar zidurile sînt ca sticla pentru ei, dumneavoastră știți... au mijloace... Trebuie să lovim în ăștia noi, în ăștia noi, pînă nu fac legătura...

— În noul transport? nu se dumiri Szumski.

— Da, domnule comandant, raportez cu supunere, în noul transport. O să vedem atunci ce vor spune cei vechi...

— Să presupunem că... se înfierbîntă comandantul.

— Că o să facă scandal și...

— ...nu-i rău! Și atunci... încheie Szumski încet, ca pentru sine.

Strașnic! Ideea asta îi convenea de minune. Promisiunile făcute lui Bratkowski nu-l vor mai obliga la nimic. Că doar ei au început. Kopec ăsta, orice s-ar zice, are experiență. „Strașnic, strașnic!" repetă el în gînd.

— Atunci o să-i... da, domnule comandant. Iar pe Bratkowski, pe Zenka și pe Lipszyc...

atunci... ar fi bine să-i mutăm în altă secție, în celule izolate... iar prin galerii, percheziție...

Spunînd asta, de încîntare, aproape că închise ochii. Strîngea și desfăcea pumnii convulsiv.

— Înțeleg.

— ...atunci o să-i scoatem pe cei mai răzvrătiți din celule, să-i vedem cît sînt de tari... cine ne încurcă nouă socotelile... și pe urmă, cu ajutorul lui dumnezeu...

— I-ai văzut pe cei noi ?

— Raportez, domnule comandant, că, după cum i-am văzut, par a fi numai comuniști vechi, dar, dacă-i luăm din scurt, poate că găsim ceva...

— Așa ! Și nu uita, domnule Kopec, că pentru cei ce respectă regulamentul...

— Am înțeles, domnule comandant, se știe.

— Imediat cu ei la cancelarie... și cu diplomație...

— Întocmai ! Dar am acolo unul sau doi pe care de la început trebuie să-i luăm de după ceafă, și la beci cu ei.

— Se admite. (Szumski se sculă și-și duse mîinile la spate.) Așa, Kopec, pentru început îți aprob planul. Dar ține minte : în tăcere, fără zgomot de pomană. Eu aflu totul imediat. Și adăugă cu înțeles : Cînd problema va fi rezolvată și ordinul meu executat, n-am să te uit...

Îi întinse mîna. Kopec își potrivi centura, își apropie călcîiele și genunchii.

— Haide, începe, fără întîrziere !

— Am... înțeles ! spuse Kopec și făcu stînga împrejur.

Szumski îi privi umerii puternici și zîmbi mulțumit. Se așeză și simți că i-a trecut durerea de cap. Știa acum ce are de făcut : o să înceapă el întîi, astupîndu-i astfel gura lui Knor ăla. O să reușească. Sună. Bocănind cu potcoavele pe podea, se prezentă omul de serviciu.

— Cheamă-i pe toți la raport, astăzi la ora trei !

— La ordin, domnule comandant !

Cîteva minute mai tîrziu, în camera de gardă, Kopec își alegea oamenii. Urmau să meargă cu el gardienii de secție Izydorski, Mucha și sergentul Michotek. Cînd le explică despre ce e vorba, că se duc la celula provizorie, le scînteiară la toți ochii.

Grilajul mare de fier alunecă în lături pe șină. Intrară în secție. Era mult după prînz și după deșertarea hîrdaielor. Pustiu și liniște. Doar doi artelnici dădeau lustru asfaltului ceruit de la parter. Sambo mergea în frunte. Punînd picioarele pe scări, se închină pe ascuns. Apoi, în salturi, fără să atingă balustrada, începu să sară cîte două-trei trepte deodată. În urma lui se furișară și ceilalți.

VI

Bratkowski stătea rezemat cu spatele de calorifer și-i ciocănea unuia dintre delegații primului etaj, tovarășului Zenek. Cu capătul unui cui, găsit în timpul plimbării, tocmai îi transmitea semnalul. Între timp, trebuia să fie foarte atent la fiecare zgomot de pe coridor, pentru că îndată după prînz îi mutaseră pe neașteptate tovarășul cu care stătea în celulă de cîteva luni și care, în mod obișnuit, în timpul convorbirilor pîndea la ușă. Faptul acesta nu anunța nimic bun. Auzise chiar și o hărmălaie, dar crezuse că s-a stîrnit vreo busculadă între deținuții de drept comun, lucru ce se întîmpla destul de des. Frizerul, care în ziua aceea îi bărbierea pe cei din galeria a treia, îi spusese totul. Trebuia să se grăbească. Chestiunea cerea un răspuns prompt. Pînă la cină abia dacă mai era o oră.

Așa-numitul calorifer era o bucată de țeavă, lungă de o jumătate de metru, cu inele din tablă groasă. Ieșea din perete lîngă geam, cam la un metru de la podea, și intra în podea, unind celulele de la parter pînă la al treilea etaj. Din cînd în cînd, iarna, se auzea cum în el sîsîie și fierbe ceva, semn că trăiește și funcționează. De fapt, era înfipt în perete mai mult de formă. Iarna în celulă era întotdeauna frig, vara era însă înnăbușitor, iar toamna și primăvara pe pereți șiroia umezeala în dîre de apă subțiri.

Totuși, într-o celulă nu există obiecte moarte, inutilizabile. De-ar fi să crape de necaz neîndurătorul arhitect proiectant, după un timp, totul învie în prezența omului, îi devine folositor, chiar și piatra goală. Țeava, inutilă în aparență, în aceste condiții adevărată caricatură a confortului modern, era cablul telegrafic care unea cuștile ermetice ale celulelor, firul care făcea cu putință legătura cu vecinul de deasupra și de dedesubt, la fel ca și pereții, cu ajutorul cărora se stabilea contactul cu vecinii din dreapta și din stînga. Și apoi, convorbirea prin calorifer era mai sigură, cu neputință să fie auzită din coridor ; pentru a fi interceptată, ar fi trebuit să fie pus în ultima clipă un spion între cei care comunicau, în cazul de față în celula de la etajul al doilea, care se afla perpendicular între Bratkowski și Zenka. Și chiar și atunci, pentru a fi sancționați, trebuia ca măcar unul dintre ei să fie surprins în timpul ciocănitului.

Ciocănitul le intrase oamenilor în sînge, devenise pentru ei o altă limbă, aproape mută. Era, bineînțeles, interzis, fuseseră amenințați cu tot soiul de pedepse, inclusiv cu bătaia, în cazul cînd sînt prinși, dar continuau să ciocănească, și în perioadele de relativă liniște își transmi-

teau în acest fel nu numai diferite vești, ci și textele lecțiilor primite, ba uneori fragmente mai interesante din cărți, poezii și texte de cîntece. O bucată de zid sau de fier lega prietenii pentru luni și ani îndelungați. Era o prietenie greu de menținut, fiindcă îi despărțeau etajele și uneori nu-și cunoșteau fețele nici măcar dintr-o întîlnire fugitivă. În răstimpurile cînd relațiile cu administrația erau oarecum bune, în ora de după apelul de seară, cînd se lăsa întunericul și becurile din celule nu erau încă aprinse pentru noapte, ceea ce făcea ca ochiul vizetei să fie aproape orb, prin zidurile închisorii începeau să vibreze grăbit bătăi scurte și întrerupte, ca și cum printre cărămizi s-ar fi strecurat pîraie subțiri de pietriș mărunt sau un roi de insecte de o specie necunoscută ar fi izbit în pereți cu mii de ciocănele. Convorbirile se încrucișau continuu, se îndreptau în direcții diferite, și totuși fiecare tovarăș își recunoștea interlocutorul, și asta nu numai după semnalul stabilit, ci și după felul de a ciocăni, după rezonanța pe care o avea un fragment ori altul de perete sau de țeavă. Limba acestor mesaje era sărăcăcioasă și zgîrcită. Două-trei cuvinte erau de ajuns pentru o frază, două-trei litere pentru un cuvînt, restul îl completa imaginația și simțul de orientare, care se lăsa rareori înșelat. Deținuții politici foloseau alfabetul Morse, ajungînd în folosirea lui la o adevărată măiestrie. Deținuții de drept comun utilizau de obicei vechiul alfabet cifrat, primitiv și complicat. De altfel, își ciocăneau rar unul altuia, pentru că aveau cu

totul alte condiții de trai și nu erau nevoiți să comunice în felul acesta. Se și temeau — printre ei trădările erau frecvente.

— ...doisprezece... noi... două carcere... (semnalul de încheiere a frazei). Astăzi... cină... scăunelul verde, bătu Bratkowski.

„Scăunelul verde“ — consemnul pe care toți delegații erau obligați să-l cunoască. Existau cîte trei delegați pentru fiecare etaj, în afară de așa-numita Zetka, sau conducerea Comunei, formată tot din trei tovarăși, în frunte cu starostele.

Cîteva bătăi repezi, ca și cum prin țeavă ar fi umblat un șobolan. Mesajul fusese primit și înțeles just. Bratkowski începu să se plimbe de la fereastră la ușă și înapoi, meditînd asupra noii situații survenite, pe care nu-și putea îngădui s-o minimalizeze. Judeca lucrurile astfel:

Celelalte hotărîri se vor lua mîine în colectiv, în timpul plimbării. Miroase a ceva mult mai însemnat decît ultima încercare de a suprima vorbitorul și decît protestul de la apelul de dimineață în legătură cu acea încercare. Să se fi întîmplat ceva despre care el să nu aibă cunoștință? Aproape cu neputință. Frizerul era și el tovarăș, și cu siguranță că n-ar fi întîrziat să-l vestească. Reușise doar să-i bărbierească pe cîțiva dintre noii-veniți și aflase totul de la ei. Așadar... A procedat bine, fără doar și poate, convocînd „scăunelul verde“. În lupta lor, elementul surpriză era arma cea mai eficace.

Nu o dată constatase că surpriza îl paralizează pe adversar. Administrația nu putea nici-

cum înțelege prin ce minune ajungeau toate intențiile și hotărîrile ei la cunoștința deținuților politici, și în timpul cel mai scurt. Așa încît, plănuindu-și lovitura următoare, trebuia să ia în considerare gradul lor de pregătire și puterea lor de împotrivire. Și se întîmpla ca, înspăimîntată, să dea înapoi. Iar atunci trebuia să i se dea lovitură după lovitură, ca să nu îndrăznească prea curînd să pornească din nou la atac. Își frecă mîinile. „E clar. Faptul că tovarășii au fost bătuți nu trebuie trecut sub tăcere. La nevoie, lașul de Szumski poate fi de-a dreptul nerușinat. Iată încă o dovadă că nu trebuie să dai crezare nici unuia dintr-ăștia. Dacă-i dai porcului un deget..."

Mărunt, îndesat, mușchiulos, umbla acum prin celulă cu pași repezi, dar măsurați. În cei cîțiva ani de temniță chelise aproape cu totul; de aceea își rădea capul înfipt într-un gît scurt, atletic. Era încă tînăr, nici treizeci de ani nu împlinise. Părea însă mai în vîrstă, cu toate că nici mizeria din libertate, nici foamea din temniță nu izbuteau să-i vină de hac.

Fața lui simplă, energică, cu ochii de culoare deschisă, era urîțită numai de nasul turtit dedesubtul osului. Cartilajul acesta rupt și cei cîțiva dinți lipsă îi datora poliției, cu care Henryk Bratkowski, fiul portarului liceului din localitate, nu o dată a avut de-a face.

Staroste al Comunei fusese ales cu un an în urmă. Și din clipa aceea, pentru el ziua devenise prea scurtă. Izbutiseră, într-adevăr, să facă în așa fel ca și ceilalți tovarăși din Zetka să fie

plasați la același etaj, dar nu toate lucrurile puteau fi rezolvate în timpul plimbării sau la closet, unde erau duși de două ori pe zi, după masa de dimineață și după prînz, cîte cincișase celule odată. La plimbare se pierdea mult timp cu manevrele. Se plimbau cîte doi, așa că trebuiau să schimbe cu multă dibăcie perechile, chiar sub ochii gardianului, ca să ajungă alături de un tovarăș sau altul. Din totalul de o mie două sute de deținuți, aproape cinci sute erau politici; punînd la socoteală și femeile, închise în altă secție, ocupau aproape două sute cincizeci de celule, stînd cîte doi în încăperi de o persoană. În aceste condiții, stabilirea și întreținerea tainicei rețele de comunicație nu era de loc ușoară. De asemenea, trebuia să aibă în vedere și sărăcia Comunei. Majoritatea dintre cei închiși, proveniți din proletariatul agricol sau industrial, nu primeau nici pachete, nici bani.

De mulți dintre tovarăși nu se îngrijea nimeni din afară; nu aveau pe nimeni, sau familiile lor se lepădaseră de mult de ei. Țăranul din Wolyn sau Polesia primea numai de trei ori pe an, de sărbători, niscaiva pesmeți cusuți într-o pînză aspră. De unde să-i trimită mai mult? La el în sat era lipsă pînă și de sare, iar bețele de chibrit, acolo, oamenii le despicau în patru. Administrația, de la furnizori pînă la comandant, fura din rațiile de alimente, așa încît erau supuși unui regim de înfometare. Cartofi putrezi, napi și varză, cașă rîncedă, mazăre și, o dată pe săptămînă, în ciorba de varză, o bu-

cată de zgîrci drept carne — asta le era hrana. În Comună erau cîteva zeci de tuberculoși, iar bolile de stomac și reumatismul erau destul de frecvente. Scorbutul lua proporții. În legătură cu posibilitatea unui conflict, toate acestea trebuiau luate în seamă. Și totuși n-aveau dreptul să se dea bătuți. Forțele trebuiau ferite și economisite, dar nu puteau nici să se lase călcați în picioare. Nu puteau îngădui ca dușmanul să-și bată joc de ei, să le răpească drepturile cucerite de mii de predecesori de-ai lor, de-a lungul atîtor generații. Smulși din coloanele de demonstranți sau din pichetele de grevă, erau tîrîți în închisori, după ce, în prealabil, erau schingiuiți și masacrați prin comisariate și aresturi preventive. Și, ajunși în închisoare, să-i îngăduie dușmanului să le frîngă tăria și solidaritatea, de care acesta se temea cel mai mult?

Aici, între zidurile temniței burgheze, tăria și spiritul de solidaritate erau pentru ei mai prețioase decît oriunde în altă parte. În viața obișnuită, în libertate, nu era nevoie să dovedești chiar în fiecare zi aceeași tărie de caracter, nu erai pus la încercare zi de zi și ceas de ceas. Comuna din temniță, fortăreață asediată fără încetare, pretindea de la apărătorii ei un deosebit spirit de sacrificiu. Tovarășii care, afară, luptau cu abnegație puteau să aibă și ei tot felul de slăbiciuni omenești, înnăscute sau dobîndite. Aici se lepădau treptat de ele, se maturizau moralmente la cumplita școală a închisorii, dobîndeau tot mai multe trăsături demne de un revoluționar. Dispăreau egoismul și meschinăria, se

dezvoltau curajul și atitudinea dezinteresată. Omul ieșea de aici, ce-i drept, mai slab fizicește, dar sufletește de zeci de ori mai puternic, pregătit pentru luptele viitoare. Comuna îi înnobila pe oameni. Administrația era bucuroasă să-i vadă asmuțiți pe unii împotriva altora, despărțiți, învrăjbiți, așa cum erau pușcăriașii de rînd, pentru care nu mai exista nimic în afară de amintirea vinei proprii și de căutarea unor portițe prin care, cu orice preț, ar putea scăpa de aici. De, poate că va izbuti să scoată pe unul sau altul din rînduri, să-l cumpere în schimbul unui tratament mai bun, să-l momească cu făgăduiala unei eliberări înainte de termen... Sînt și unii mai slabi. Dar Comuna tot nu va capitula!

„Dacă ne va forța să pornim la luptă deschisă... gîndi în continuare Bratkowski. E greu. O acțiune îți secătuiește întotdeauna forțele. Totuși, cînd vine clipa, nu trebuie să șovăim."

În cazul acesta, poate că instructajul va trebui să fie limitat. Ar fi păcat! Noul plan a și ajuns în mîinile delegaților. Au fost aleși și referenții. Caietele cu materiale au și ajuns la destinație. Vom vedea! Să ne păstrăm calmul! Calmul! A cerut să fie primit de Szumski. Nu l-au chemat. Probabil că nici nu-l vor mai chema astăzi. Poate că și asta are o legătură cu incidentul de ieri cu noii veniți? În cîte sîntem astăzi? 5 martie...

Dacă nu se abține de la fumat, n-o să-i ajungă tutunul pînă la viitorul pachet. I-a rămas dator vecinului. Se împrumutase de la Blonski

și nu-i dăduse încă înapoi. Se împrumutase de la Goldstein și nici lui nu-i restituise tutunul. Ar fi renunțat bucuros la cină pentru un pachet suplimentar de tutun, măcar că foamea îi ardea într-una măruntaiele. Mai rău era seara, înainte de culcare. Dacă nu avea nimic de ciocănit, îi plăcea să fumeze și să se gîndească la libertate, la tatăl lui, care acum, fiindcă îl dăduseră afară din slujbă din pricina fiului din închisoare, lucra ce se nimerea, bucuros să cîștige atît cît să-și ducă zilele și să-i trimită și lui cîte un pachet. Dragul de el! De cîte ori era cu putință, venea la vorbitor. Se apropia de grilaj parcă speriat, umil ca în biserică, în uniforma lui de portar de liceu, acum ruptă și fără însemne, și-l privea înghițindu-și lacrimile. Dar cînd o dată Sambo, care era de serviciu, l-a felicitat ironic pentru funcția de staroste a fiului său, bătrînul nu s-a mai stăpînit, i-a scuipat la picioare și a ieșit.

Ce n-ar da să-i poată fi cîndva recunoscător bătrînului! Mai întîi, pentru că nu i-a reproșat niciodată nimic, nici măcar cu un singur cuvînt. Dar cînd o să fie asta? Lasă, va veni și vremea aceea, va veni... Și atunci, atunci o să fumeze pe săturate. Chiar așa! Vecinul din dreapta iese poimîine din închisoare, nu e fumător pătimaș și i-a promis să-i lase ceva la plecare. Iată un om fericit! Da, să nu uite darea de seamă, pe care trebuie s-o trimită prin el afară.

Tropăituri pe coridor. Atenție! Se aduce cina!

Prima celulă — nu se aude nimic. A doua... a treia... Aici! Asta-i Blonski! Aproape că-l vede: mic, slab, stă înfipt în pragul celulei și-i aruncă zbirului în obraz: „Domnule comandant de secție, protestăm împotriva maltratării deținuților politici, împotriva încarcerării tovarășilor noștri!"

De bucurie încleștă pumnul și izbi în scăunel. Nimeri în muchea ascuțită. Îl duru. Zîmbind, luă strachina și se apropie de ușă.

VII

Începea a doua zi de arest în carceră. Regulamentul interior prevedea, e drept, că această pedeapsă poate fi aplicată numai alternativ, adică o zi de carceră — o zi de celulă, dar cui îi mai păsa acum de regulament!

Trezindu-se din leșin, Gorniak își aminti doar atît, că gardienii veniseră întărîtați și că, după ce-i provocaseră, se năpustiseră să-l bată. La început nu opusese rezistență, dar la o lovitură dureroasă reacționase instinctiv, pocnindu-l în genunchi cu piciorul pe unul dintre zbiri. Îl scoseseră din celulă pe el și încă pe unul, nu apucase să vadă pe cine; pe coridor se aruncaseră toți asupra lui, îl trîntiseră jos și îl tîrîseră în direcția scărilor. În capul scărilor se prăvălise în jos, se lovise de cîteva ori cu capul de treptele de fier și-și revenise apoi abia undeva în întuneric. Îl treziseră din leșin turnîndu-i apă în cap. Zăcea pe burtă, de undeva din depărtare se auzeau niște voci. Mai primise cîteva lovituri în coaste și căzuse din nou în nesimțire.

Își reveni, după un timp, din pricina frigului. Tremura din tot corpul, gura îi era plină de cheaguri de sînge și limba și-o simțea umflată. Nu-și putea mișca nici mîna, nici piciorul. Tot corpul și-l simțea zdrobit.

De jur-împrejur întuneric beznă. Îl apucă o tuse violentă. Își auzi apoi glasul. Gemea de durere. Tuși o dată, încă o dată, și parcă îi fu mai bine. Scuipă sînge și simți cu limba că buzele și gingiile îi sînt crăpate în cîteva locuri. După o vreme, se răsuci pe o parte, se pipăi și se așeză în capul oaselor. Nu izbutea să-și adune gîndurile. Simțea ca un nod în gît și pleoapele zbătîndu-i-se. De undeva din piept se ridica în el un țipăt. Îl înnăbuși cu fărîma de voință ce-i mai rămăsese. Îi era groază să nu fie auzit. La un moment dat, ușa se deschise, năvăli lumina, cineva se uită înăuntru și spuse ceva. Se dezmetici pentru cîteva clipe. Inima îi bătea violent. Ușa se închise. Respirînd adînc, începu cu încetul să se mai liniștească. Mînia și ura îi năvăliră spre creier într-un val de sînge. Cînd își dădu, însă, seama cît e de neputincios, îl podidiră lacrimile. Acum își amintea bine totul.

Cînd ușa se deschise pentru a doua oară, stătea într-un colț, cu brațele în jurul genunchilor.

— Mișcă-te, mă! se răsti la el supraveghetorul.

Gorniak nu-i răspunse. Gardianul lăsă jos cana și lîngă ea puse o bucată de pîine.

Cît stătu ușa deschisă, Gorniak reuși să arunce o privire prin beci. Observă hîrdăul în-

tr-un colț, iar în spatele gardianului, care tocmai se apleca, văzu în coridorul îngust un deținut îmbrăcat în uniforma închisorii.

— Ei, Hrycko, cască ochii ! zise gardianul cu un rînjet. Așa ai să arăți și tu, dacă o să-ți vină cheful să nu te supui. Uită-te bine !

Deținutul se cutremură de groază. Era un țăran bătrîn, cu o barbă lungă, sură. Pesemne că avea o funcție de răspundere, de vreme ce nu-i răseseră barba și mustățile. Stînd în lumină, nu-l putea vedea pe Gorniak, dar de bună seamă că-și închipuia în hruba aceea o arătare înspăimîntătoare, fiindcă buzele începură să-i tremure. Părea că se roagă.

— Domnule comandant de secție, zău că nu sînt vinovat ! Zău ! Nevasta l-a omorît, nu eu ! Îmi luase vaca. Domnule perceptor, i-am zis, ai milă de mine ! Ce mă fac eu fără vacă ? Copiii plîng... nevasta plînge... cer de mîncare... Nu sînt vinovat, domnule comandant de secție ! Nu eu, nevasta l-a omorît... ea i-a dat cu cobilița în cap... cu cobilița... arză-o-ar focul ! Eu sînt nevinovat...

— Dar la domnul major cine s-a repezit cu foarfecele ? Cine l-a mușcat de mînă ? Hai ?

— Nu mai vreau să trăiesc ! De șase ani stau aici de pomană... Domnule perceptor, dați-mi vaca !... Nu l-am omorît eu... dați-mi drumul acasă... nu l-am omorît eu, sînt nevinovat ! îndruga el într-una, amestecînd cuvintele poloneze cu cele ucrainiene.

Nu era tocmai zdravăn la minte moșneagul.

— Termină-ți condamnarea și n-ai decît să te spînzuri. Pînă atunci, pune-ți pofta-n cui ! se răsti la el supraveghetorul. Asta-i păcat... pînă și religia ta ortodoxă îți interzice să te omori. Voiai s-ajungi fără pașaport pe lumea ailaltă ! Ce-ți închipuiai, că dincolo dai de libertate ? Nătărăule, și acolo-s închisori ! Și încă ce închisori ! Hai, marș înăuntru ! Stai aici pînă mîine și poate te-o ierta pîn' la urmă don' major Kopec

Hrycko căzu în genunchi. Se tînguia să-l ierte.

— Vezi, lepădătură, i se adresă lui Gorniak paznicul în întuneric, nici măcar țapul ăsta bătrîn nu vrea să stea cu tine ! Ți-am spus să nu încerci să te împotrivești... Crapă acum, cîine ce ești !

Nimeni nu-i răspunse. Gorniak îl recunoscuse pe șeful de secție după glas. Era gardianul acela tînăr, care împărțise masa de dimineață în celula provizorie. Gardianul împinse zăvorul. O clipă mai tîrziu, se auzi zăvorul de la ușa de alături. Prin urmare, avea ca vecin pe unul căruia nu-i izbutise tentativa de sinucidere. Se săltă în mîini și, cu mari eforturi, izbuti să se ridice în picioare. Beciul era mai scund decît el și ceva mai încăpător decît putea cuprinde cu brațele întinse în lături. Trebui să recunoască de astă dată că, deși trecuse prin multe pînă atunci, într-o gaură ca asta nu mai stătuse niciodată. Regimul de carceră fusese înăsprit. Jumătate din porția obișnuită de pîine și apă. Bău o înghițitură și se cutremură. Lipsit de puteri, simți nevoia să se culce. Cimentul umed al podelei

era lipicios de parcă ar fi fost uns cu păcură. Căută un loc mai uscat, se ghemui cum putu și, trăgîndu-și surtucul peste cap, începu să respire aerul încălzit de propriul său corp. Se cufundă într-un fel de somn febril. „O să mă țin tare, trebuie să rezist", șopti. Timpul încetase să mai existe, devenise insensibil la durere sau frig. Simțea doar cum se rostogolește într-o prăpastie și mai întunecată decît aceea în care fusese zvîrlit.

Îl trezi ceva ciudat : un geamăt prelung, izvorît parcă din peretele lîngă care zăcea. Mai întîi crezu că e geamătul lui. Dar era altceva. Se tîrî pînă la ușă. Chiliile carcerelor fuseseră probabil zidite într-o pivniță obișnuită, fiindcă ușa era din scînduri obișnuite, necăptușite cu tablă. Acum auzea desluşit. Cînta bătrînul acela pe jumătate nebun, care încercase să se spînzure. Cîntecul avea niște cuvinte stranii. Melodia, jalnică și monotonă la început, se preschimba mai apoi într-un fel de recitativ stupid și strident, care se încheia cu un chiuit triumfal și niște tropăituri ritmice. Bătrînul relua de fiecare dată același cîntec, fără nici o pauză, tînguindu-se într-una, neobosit, cu încăpățînarea și consecvența proprie maniacilor. Trecu mai bine de o oră și nenorocitul acela zbiera într-una, neistovit. Nu venea nimeni să-l facă să tacă, fiindcă la carceră paza nu era continuă. Textul fără noimă al cîntecului nebunului se înșuruba parcă în creierul obosit al lui Gorniak ; îl scotea din minți și nu putea scăpa nicicum de tortura aceea

neîntreruptă. Bătu în perete, dar degeaba. Nebunul nu-i auzea bătăile. Cînta într-una :

Hanțe, numai hanțe-s la maică-mea vitregă,
La vorbăreața mea maică vitregă.
Suflete, n-ai ce face, ascunde-te-n corp!
Cămașa au mîncat-o puricii.
Și fără să mănînce, fără să bea,
Saltă, măi drace, ca turbat.
Nu salt eu, necazul saltă
Nevasta-mi plînge, vrea să mănînce.
Saltă, saltă, saltă, măi drace,
Saltă, măi drace, că așa-i poruncește boierul.
Hop-hop! [1]

Gorniak învățase textul pe de rost, deși nu înțelegea mai nimic. Își astupă urechile — degeaba !

— Hrycko ! Hrycko ! strigă el, adunîndu-și toate puterile, printr-o crăpătură a ușii, nădăjduind să atragă în felul acesta atenția vecinului.

Hrycko nu-l auzea însă. Exasperat, izbi cu bocancul în ușă. O bubuitură. Mai izbi o dată. Se culcă pe spate și începu să lovească cu picioarele în scîndurile ușii. La fiecare izbitură o durere ascuțită îl săgeta în coaste, dar strîngea din dinți, îi era totuna. Numai de-ar amuți odată urletele acelea ale nebunului !

— Ce vrei ? răcni deodată un glas pe coridor. Se vede că zgomotul ajunsese pînă la parter.

— Deschideți ! strigă pe același ton Gorniak.

---

[1] În original în limba ucraineană incorectă.

Zăvorul scrîşni. Pe coridor se afla adjunctul împreună cu paznicul secţiei, care venise mai înainte. Hrycko continua să zbiere cît îl ţinea gura. Gorniak se ridică, făcu un pas şi, păşind peste prag, se află aproape faţă în faţă cu adjunctul. Arăta înspăimîntător. Avea sprînceana crăpată, ochiul şi buzele umflate. Faţa îi era mînjită de sînge şi murdărie. Îmbrăcămintea, un fel de carapace de nisip umed. Abia ţinîndu-se pe picioare, respira chinuit.

— Ce poftiţi ? întrebă indiferent adjunctul. Nu ştiţi că e interzis să faceţi zgomot ?

Vorbind, îşi examina vîrful cizmei. Pe faţa lui trecu, abia perceptibil, un zîmbet de satisfacţie.

— Un om bolnav... acolo...

— Sînteţi medic ?

— Cum puteţi să... chinuiţi aşa oamenii ? izbucni Gorniak.

Şi în clipa aceea îl recunoscu. Era Knor. La terminarea şcolii venise direct la Sieradz, la practică. Apoi fusese mutat. Se vede treaba că avansase rapid.

— Vă numiţi Gorniak ?

— Gorniak.

— Hm... Cine-i celălalt ? Ce-s zbieretele astea ? îl întrebă adjunctul pe gardianul de secţie.

— Raportez : e croitorul nostru, Hrycko.

— Spune-i să tacă, să nu răguşească cumva ! Iar dumneata, se întoarse el spre Gorniak, unde te-ai aranjat în halul ăsta ? Vreun accident sau ce ţi s-a întîmplat ?

Gardianul de secţie intră în carcera alăturată. Hrycko, la vederea uniformei, amuţi numaidecît. Gorniak nu răspunse.

— Din hîrtii reiese că ai fost la Sieradz.

— Am fost...

— Îţi aminteşti de mine ?

— Îmi amintesc...

— Ascultă, Gorniak, spuse Knor încet, după cum vezi, cu noi nu-i de glumit. N-am să lungesc vorba, pentru că te cunosc de mult, pentru că mai ştiu cîte ceva despre dumneata. Te vei întoarce în celulă, vei primi cărţi, ziare... diverse favoruri. Nu vrem nimic de la dumneata. Nici un fel de angajament, nici în scris, nici verbal. Bine ?

Gorniak se clătină şi se sprijini de perete.

— Ei, vezi, ţi-ajunge... şi, îndepărtîndu-se cu un pas, îl privi atent pe deţinut.

Knor era tînăr, zvelt, elegant ; bărbia teşită, faţa imberbă, început de chelie.

— A treia condamnare. Şi opt ani de acum încolo, adăugă el compătimitor, nu-i un fleac...

Gorniak privea în podea.

— Un singur lucru, continuă repede adjunctul : timp de o lună, nici un fel de discuţii, nici un contact cu ai dumitale. Vom facilita lucrul acesta punîndu-te separat. Atîta tot. Ei, ce zici ?

Gorniak tăcea. Gardianul de secţie ieşise din beci şi-şi scutura mantaua mînjită.

— Haidem ! rosti adjunctul şi o luă înainte.

— Haidem ! repetă Gorniak în şoaptă.

Şi rezemîndu-se de perete, se retrase îndărăt, în beznă.

Rămăsese numai cu capul în lumină. Şi-l ridică cît putu mai sus şi cu ochiul teafăr se uită ţintă la Knor. Adjunctul, susţinîndu-i privirea, încercă

să zîmbească, dar nu prea izbuti. Se uită lung la Gorniak, în timp ce închidea încet ușa, și deodată, cu toată puterea, o repezi în capul deținutului. Zgomotul scîndurilor trîntite acoperi bufnitura corpului căzut pe ciment. Knor trase cu mîna lui zăvorul, înjură, mai așteptă o clipă și ieși.

A doua zi, Gorniak fu transportat la așa-numitul spital al închisorii. Își pierduse cunoștința de cîteva ore. Doctorul închisorii, chemat de acasă, fu nevoit să constate fractura a trei coaste, deplasarea unui rinichi, precum și o gravă encefalită. Nu dădu nici o importanță celorlalte leziuni mai mărunte. În registrul de internări toate acestea fură înscrise sub denumirea de pneumonie.

VIII

În zilele următoare, evenimentele se precipitară, luînd o întorsătură din ce în ce mai îngrijorătoare. Bineînțeles că scandalul cu așa-zisa pneumonie nu putu fi înăbușit. Falsul proces-verbal n-avea valoare decît pentru administrația închisorii, în cazul unei eventuale anchete. Starea lui Gorniak continua să fie gravă, și deținuții primeau de cîteva ori pe zi vești proaspete de la spital. Puteau fi obținute cu atît mai ușor, cu cît cazul acesta îi impresionase chiar și pe deținuții de drept comun, care se puteau strecura oriunde datorită micilor lor agenți din rîndul slugilor. Pușcăriașii de rînd puneau întîmplarea în legătură cu încercarea nereușită de sinucidere a croitorului și, dată fiind înclinarea spre isterie, specifică mediului lor, în care se trecea repede de la supunerea cea mai umilă la o deznădejde fără frîu, furioasă, împodobiseră relatarea ambelor întîmplări cu sumedenie de amănunte fantastice și neverosimile. Aveau o

imaginație ușor inflamabilă și erau întotdeauna gata de orice.

Cel mai mic semn de simpatie, fie și numai de compătimire, pentru deținuții politici era considerat de către autoritățile închisorii drept o primejdie. Mai ales atunci cînd se manifestă în rîndurile criminalilor cu faimă, indivizi cu un original sentiment al onoarei și deseori temerari pînă la demență. Un pungaș de rînd, dacă o lua după ceafă, se repezea îndată să-i lingă cizmele celui care îl lovise. Unui bandit din cei mari, însă, era de ajuns să-i arunci cea mai mică ocară pe nedrept, că se și năpustea asupră-ți cu o bucată de sticlă. Unul dintr-ăștia se lăsa cumpărat foarte greu ; el se supunea unui cod special, valabil atît în închisoare cît și în libertate. Pe deținuții politici îi respecta și îi stima, dar rareori era în stare să înțeleagă mobilul acțiunilor lor. Dacă se întîmpla ca un deținut politic să stea cîteva zile în aceeași celulă cu el, îl trata cu cele mai deosebite onoruri, al căror refuz era socotit o ciudățenie de neînțeles. Aliat, bineînțeles, nu putea fi niciodată, dar în mijlocul alor săi constituia o forță de temut, care, folosită la momentul potrivit, putea să încurce serios planurile dușmanului. De asta se și temea Szumski cel mai mult.

Ca întotdeauna, Comuna își stăpînea nervii. Acțiunile ei se limitau deocamdată la proteste, repetate cu stăruință. Numele tovarășului schingiuit era pomenit în fiecare protest. Pe locul al doilea erau trecute cererile de a li se înapoia cărțile și ziarele. Szumski spumega. Comandantul încercă mai întîi să arunce toată

răspunderea asupra lui Kopec, Mucha și Michotek. Mai ales asupra lui Kopec, cu atît mai mult cu cît majorul, care se obrăznicise de cînd îl învestise cu puteri depline, îndrăznise să-l bage de capul lui la carceră pe croitorul Hrycko.

— Peste tot îți faci de cap ! Nu mă pot bizui pe nimeni ! Ți-am spus doar să procedezi cu diplomație. Grozav te pricepi la diplomație ! Ca un elefant într-un magazin de porțelanuri ! Pînă una-alta, n-am nevoie de cadavre... mai am timp pentru asta.

Sambo încerca să se apere :

— Raportez, domnule comandant, că mi-ați spus să-i iau din scurt. Am crezut... Era ăl mai răzvrătit dintre toți.

Knor îi luă apărarea lui Kopec. Discutau cu aprindere, pierzînd noțiunea ierarhiei gradelor. De față era și celălalt adjunct, Maslankiewicz, un fel de intelectual care pînă atunci se ocupase doar cu cenzurarea scrisorilor și a ziarelor, și întreg corpul de gradați. Knor îl ațîța mereu :

— Eu, domnule comandant, m-aș purta cu ei ca Mussolini sau ca în Germania. Nu m-aș juca cu ei, i-aș jupui...

— Încetișor, încetișor, colega ! îl tempera Szumski. Aia au lagăre, dar noi ce avem ? Acolo există legi speciale pentru treburile astea, paragrafe mai cuprinzătoare, pe cînd noi ce avem ? Un Seim [1] guraliv... Cum pocnești pe

[1] Parlamentul.

cineva, iese numaidecît totul la iveală și te pomenești cu cine știe ce palavragiu că se urcă la tribună...

— Să-i dăm palavragiului una peste bot...

— Da, da, sînt de acord, dar nu stă în puterea noastră...

— Păi, gîndiți-vă, domnule comandant: mîrlanul cînd intră la închisoare abia dacă știe să scrie și să citească. Stă un an și... Marx... concentrarea capitalului... lupta de clasă... Aștia învață la closet, să mă iertați, limbi străine!

Își lungise buza de sus ca un rozător. Sprîncenele subțiri îi jucau mînioase deasupra nasului.

— N-am ce le face! N-am să umblu și acolo după ei...

— Să comandăm hîrdaie, să nu-i mai scoatem din celule... La plimbare să se păstreze distanța.

— Două rapoarte am înaintat pînă acum departamentului, dar nu ne-au aprobat fondurile, așa că, vezi dumneata, tocmai ei sînt cei care ne pun piedici... și poftim, descurcă-te!

Szumski își dădu seama că toți gradații îl ascultă.

— În fiecare celulă e un cuib de bolșevici, o celulă de partid. Ar trebui să-l imobilizăm pe Bratkowski și pe-ai lui. A fost vorba să se facă o percheziție generală, domnule comandant, aminti Knor.

— A fost vorba și se va face! i-o tăie scurt Szumski. Spui că ar trebui să-l imobilizăm pe

Bratkowski și pe-ai lui. Dar care sînt aștia? Nu-i știm. Ușor e să vorbești!

— Poate că aș avea eu pe cineva... interveni în șoaptă Maslankiewicz, clipind semnificativ.

Knor tresări.

— Ce-ai spus? făcu Szumski mirat. (Maslankiewicz mai clipi o dată.) Aha, imediat... Se întoarse spre gradați: Puteți pleca! După ce-i concedie pe toți, inclusiv pe Kopec, căzut acum în dizgrație, întrebă nerăbdător: Și-ai putea pune mîna pe cei din Zetka?

Foloseau adesea terminologia deținuților.

— Încă nu, se umflă în pene Maslankiewicz, dar nici mult nu mai avem. Raportez că am dibuit trei delegați de la parter și unul din prima galerie.

Îl privi triumfător pe Knor. Acesta îi răspunse cu o căutătură plină de invidie. Întotdeauna îl disprețuise și ori de cîte ori avusese ocazia îi pusese piedici la avansare.

— De la cine ai aflat? întrebă Szumski.

— E unul Zychwa, de la parter.

— Zychwa... Zychwa...

— Îl cunosc, domnule comandant. Un student care nu și-a terminat studiile. Unul slăbuț, negricios. Patru ani condamnare. Celula 52.

Knor se străduia să se facă măcar în felul acesta remarcat.

— I-am promis un concediu de boală, adăugă cel de-al doilea adjunct și, scoțînd din buzunar o bucată de hîrtie, i-o dădu lui Szumski. Iată numele delegaților!

— O să capete și mai mult, numai să ciripească mai departe, spuse Szumski citind notița. Ia te uită, Zenek cocoșatul se află și el printre ei! Bratkowski stă singur acum?

— Da, domnule comandant, raportă Knor.

— Bun. Să i-l dăm pe Zychwa acela să-i țină tovărășie!

— Îmi permit să vă atrag atenția că nu va da rezultate.

— De ce?

— Din cîte-i cunosc, o să-l ia pe Zychwa sub observație. N-au o părere prea bună despre el și mutarea lui de la parter la etaj o să le dea de bănuit. Bratkowski e foarte șiret și se bucură din partea tuturor ăstora de o considerație deosebită. N-am face decît să-l compromitem definitiv pe Zychwa. De fapt, spuse el disprețuitor, nu-i cine știe ce de capul lui Zychwa. Gorniak ar valora mai mult. Am intra dintr-o dată în miezul lucrurilor.

— În orice caz, domnilor, am dat de o pistă, se bucură Szumski frecîndu-și mîinile. Am avut noroc. Și de Gorniak vă rog să nu-mi mai amintiți. A fost o greșeală, o gravă greșeală în tactica noastră. Astfel de excese pot să provoace o revoltă. V-am spus doar ce instrucțiuni am primit. Vom desfășura această acțiune pe o perioadă mai lungă. Deci, întîi de toate, o percheziție generală.

— Mîine e zi de baie. Atunci e cel mai bine, adăugă Knor.

— Se admite. Și să fie mutați: galeria din dreapta în partea stîngă; cea din stînga, în

partea dreaptă. Imediat se vor întrerupe legăturile.

— Într-o zi le vor reface, spuse Knor sceptic.

— Fii bun și notează, fără să adaugi considerațiile dumitale!

— Am înțeles.

— Lui Bratkowski, se încăpățînă Szumski, să i-l aduceți pe Zychwa acela, dar „căpetenia" s-o lăsați în pace! Mai am nevoie de ea. Și poimîine să mi-o aduceți aici! Am chef de puțină conversație...

— Am înțeles.

— A, pe cei patru delegați vă rog să mi-i pregătiți chiar mîine pentru transport.

— Domnule comandant... îndrăzni Knor.

— Ce este?

— Acum, dacă-i cunoaștem, ar fi poate mai bine să-i ținem sub observație. Prin ei poate ajungem mai sus...

— Am spus: pentru transport!

Își dădea seama că procedează greșit, dar nu înțelegea să dea înapoi.

— La ordin!

— În privința favorurilor vom proceda așa: ca să înceteze protestele și să le astupăm botul, în mod formal le vom înapoia cărțile și ziarele. Dar să fie limpede, numai în mod formal. Să le fie date neregulat, să născocim pretexte, și așa mai departe. În schimb, le vom lua scrisorile. De astăzi dăm drumul numai cărților poștale. Și în ele, nu uita — i se adresă lui Maslankiewicz — se șterge toată vorbăria de prisos. Să fie lăsate numai salutările și celelalte pros-

tii. De repartizarea alimentelor nu ne atingem deocamdată, dar drept la cărți în loc de o dată la două săptămîni le vom da o dată pe lună. Evident că nici acest termen nu trebuie respectat cu prea multă strictețe. S-a înțeles ?

— Li s-ar putea reduce rația de grăsime și tutun, sugeră grăbit Maslankiewicz.

— Ai dreptate. Se aprobă ! Deocamdată la jumătate, să zicem. Nici așa n-o să le ajungă. Și acum, coletele. Coletele și mandatele să fie reținute cît mai mult. Și, în sfîrșit, încă ceva, vă rog să țineți minte, e foarte important : de azi înainte confiscăm din pachete orice articol de îmbrăcăminte. Să se termine cu povestea asta odată pentru totdeauna ! Să fie confiscate, și la depozit cu ele ! Așa !

— Minunat gîndit, domnule comandant ! îl linguși Maslankiewicz.

— Vom vedea.

Făcu o sforțare să-și amintească dacă n-a săvîrșit vreo greșeală. Speriat de rapoartele primite de la infirmerie și de posibilitatea sosirii vreunei comisii de anchetă, întorcîndu-se seara tîrziu de la Stachurek, unde izbutise s-o mituiască pe bufetieră, care se arătase a fi o șantajistă nerușinată și-l jupuise de o sută de zloți (deocamdată), veghease acasă o jumătate de noapte ca să ticluiască acest plan. De mult nu mai inspectase închisoarea, așa că încă de dimineață dăduse o raită prin galerii, se uitase prin celule, se străduise să lege discuții, cercetase starea de spirit a deținuților. Ca să-i cîștige pe pușcăriașii de rînd, aprobase cu mărinimie

o căsătorie pentru care îl sîcîiau mai demult. După ce-l expediase pe paznicul de secție, stătuse mai mult de zece minute nemișcat lîngă celula lui Bratkowski, observîndu-l prin vizetă. Afurisitul, avusese tot timpul aerul că-și bate joc de el, deși nu putea, bineînțeles, să vadă cine îl spionează.

Planul i se părea bun. Concentrase în el toată experiența lui de pînă atunci. Și le dezvăluise gradaților abia prima parte, faza de tatonare. Mai tîrziu urma să treacă la cea de-a doua parte : asaltul general, urmînd să facă atunci apel la forță, să organizeze provocări din cele mai grosolane, precum și la partea a treia — înfrîngerea și lichidarea adversarului. Amănuntele și variantele posibile și le notase pe cîteva coli și le pusese bine în biroul lui. Îl stînjenea termenul, altfel ar fi împins bucuros jocul pînă la epuizarea forțelor adversarului.

Își mușca mîinile că n-a obținut de la Pasemkiewicz mai mult. Aha ! Mai erau și femeile comuniste... Astăzi, în timpul controlului, observase...

— Încă ceva, dragi colegi...

Sună telefonul.

— Ei, cum e pe-acolo ? strigă el în receptor. Cum ? Cînd ?

Glasul din receptor orăcăia mai departe, dar Szumski asculta acum în silă, uitîndu-se cu ură la Knor, care, nepricepînd despre ce e vorba, nu-și găsea locul sub privirea cruntă a comandantului. Szumski încheie convorbirea, trînti receptorul în furcă și anunță cu răutate :

— Ce spui de asta, domnule adjunct? Gorniak al dumitale... acum un minut... imbecilul... a crăpat la spital...

Knor nici nu tresări măcar. Își înălţă cu obrăznicie capul şi-şi strînse buzele. Buza de sus, care acum părea umflată, îi acoperea jumătate din bărbia mică de şobolan.

— Cine a avut dreptate? răcni Szumski.

Knor nu se lăsă bătut.

— Ordinul dat majorului Kopec n-a pornit de la mine.

— Dar dumneata l-ai lichidat! Acolo... în pivniţă... în toiul nopţii... cu propria dumitale mînă! Crezi că n-am aflat?

— Raportez că era lichidat încă înainte de asta. De altfel... fie... Da, domnule comandant, sînt de părere că şi aşa ne purtăm prea moale cu ei. Să moară unul după altul! Abia atunci o să le venim de hac. Le-aş arăta eu! Ar trebui să-i... ca Hitler...

— În Polonia nu Hitler e conducătorul, ci... mareşalul, îi atrase atenţia Szumski.

— Rah... făcu Knor, dar înghiţi cuvîntul.

N-avea destul curaj. Maslankiewicz se cutremură, îngrozit de îndrăzneala colegului său.

IX

Un tovarăş, vecinul de celulă al lui Bratkowski, urma să fie pus în libertate în ziua aceea, după o condamnare de trei ani. Formalităţile durară mult: completarea diferitelor hîrtii, trecerea pe la magazie, percheziţionarea... În silă parcă îşi scoase de pe umeri bluza veche. Îşi trase în jos pantalonii peticiţi şi-i întinse gardianului care-l controla. Ce avea mai bun — fularul, un pulover nou, ciorapii şi rufăria — întregul conţinut al pachetului pregătit pentru ieşire îl trecu pe numele tovarăşilor. Cînd gardianul, isprăvind percheziţia, îi zvîrli şapca pe jos, se aplecă indiferent după ea şi şi-o îndesă în cap. Se lăsă căutat în gură, în urechi, ridică mîinile — fiindcă s-ar fi putut să ţină ceva strîns la subsuoară — îşi îmbrăcă zdrenţele şi, peste ele, pardesiul boţit, după care fu condus la birou. Acolo ascultă în linişte cele cîteva sfaturi pentru viitor, pe care i le dădu Maslankiewicz în locul comandantului, şi după cîteva minute

poarta principală se închise cu zgomot în urma lui.

Porni spre oraș cu pași grăbiți. Treceau pe lîngă el căruțe țărănești și grupuri de oameni care veneau de la lucru. După un timp, se uită în urmă — parcă nu se ținea nimeni după el. Se opri pentru o clipă. Doamne, cu totul altfel își închipuise toate acestea ! De o parte și de alta a drumului pietruit se întindeau ogoarele reavene, după dezghețul primăverii. De pe țarinile negre cîrduri de ciori se înălțau în zbor. Ici și colo cîte o clădire, pîlcuri de copaci și petice gălbui de zăpadă. Împrejurimile erau cenușii și mohorîte. Clădirea închisorii, înconjurată de ziduri, cu turnulețe de pază la cele patru colțuri, arăta de departe ca ruinele unui castel vechi, nelocuit. Porni mai departe. Sufla un vînt puternic și aerul tare îl amețea.

Cînd trecu de clădirea Monopolului Alcoolului, observă că un ins se dezlipește de un gard și se ia după el, ținîndu-se în urma lui la o distanță de circa zece metri. Își potrivi de două ori șiretul de la pantofi și văzu de fiecare dată că nu se înșală. Drace ! Bine că mai avea destul timp. Trenul pleca abia peste două ore. O s-o scoată el cumva la capăt. Se hotărî să nu-i dea nici o atenție urmăritorului. Hoinări prin oraș, cercetă tarabele vînzătorilor din piață, admiră catedrala, apoi adulmecă dintr-o prăvălioară miros de prăjituri. Plăti două prăjituri arătoase și le mîncă pe loc, cumpără un pachet de țigări, două chifle pentru drum (de emoție nici nu

mîncase în ziua aceea la prînz) și un ziar. Intră la un cizmar într-un subsol și-l rugă să-i bată un flec care se desfăcuse. La drept vorbind, ghetele nici nu meritau să fie reparate, dar voia să-și verifice bănuiala : cît îi meșteri cizmarul flecul, se așeză pe un scăunel și, citind cu aviditate știrile din ziar, cercetă strada cu coada ochiului. Pe trotuarul celălalt se plimba același individ. Rău !

Ieși și, ostentativ, se informă cum poate ajunge la gară. Se întuneca. Merse în direcția indicată, alegînd ulicioarele cele mai scurte și mai puțin populate, unde nu era greu de cotit brusc sau de făcut stînga împrejur.

Nu mai avea mult timp. Hotărî așadar s-o pornească spre gară. Sala de așteptare era încă pustie. Își viză foaia de drum primită de la cancelaria închisorii și ieși pe peron. Se așeză pe colțul unei bănci și observă totul cu multă atenție. Apoi se întinse pe bancă și se prefăcu că moțăie. Urmăritorul nu-și mai făcu apariția.

Se asigurase pesemne că cel urmărit n-are de gînd să rămînă în oraș și nici să se întîlnească cu vreun localnic. Prin urmare, poliția locală nu făcea decît să-și asigure liniștea proprie. Răsuflă ușurat. Trăgîndu-și șapca pe ochi, desfăcu repede o parte a cozorocului și scoase de acolo un sul mic, răsucit dintr-o foiță.

Se iviră pe peron primii călători. Trenul avea sosirea peste cincisprezece minute. Din biroul telegrafistului gării ieși un funcționar tînăr, în uniformă de feroviar, fluierînd vesel o melodie.

Își aprinse o țigară și fluieră mai departe același cîntec.

Tovarășul se sculă de pe bancă, scoase o țigară, îl rugă să-i dea foc și-l încercă :

— Prost ard *Cluburile* astea !

— Vă sfătuiesc să fumați *Ergo.*

— Aveți dreptate, spuse cel care-și aprinsese țigara și-i trecu telegrafistului între degete foița răsucită.

X

A doua zi era duminică și în capelă urma să aibă loc o cununie. I se spunea capelă unei încăperi circulare de la parter, cu geamuri mari, zăbrelite, de unde se desfăceau, în patru părți, aripile uriașei închisori. Aici se instala de fiecare dată un mic altar mobil, iar duminicile și de sărbătorile mai mari se oficia slujba. Aici se îmbulzeau uniformele cenușii ale deținuților — de o parte capetele tunse chilug ale bărbaților, de cealaltă femeile îmbrăcate tot în cenușiu, cu basmale pe cap. Era înghesuială, și gardienii abia izbuteau să mențină liniștea și ordinea. Printre delicvenți erau prea puțini credincioși, mai ales printre recidiviști. Nu pioșenia îi aducea aici, și încă în număr atît de mare, ci simplul fapt că acesta era prilejul cel mai potrivit pentru întîlnirile în grup, în special cu sexul opus, deținutele fiind închise într-o secție aparte. Veneau așadar la capelă ca la un spectacol, cu speranța că vor lega noi cunoștințe și intrigi amoroase, jalnice bineînțeles, fiindcă se limitau

la suspine, la schimburi de priviri pasionate, la conversații prin semne și, în cazurile cele mai fericite, la cîteva șoapte.

Dragostea, adevărată sau imaginară, ocupa un loc de seamă în cugetul pușcăriașilor. Cei mai nenorociți sub acest aspect erau, desigur, cei cu condamnări mari. Aceia dintre delicvenții de rînd care de-a lungul anilor izbutiseră să nu cadă pradă diferitelor pervertiri (și nu prea erau mulți din aceștia) căutau în temniță un obiect spre care să-și îndrepte sentimentele și dorințele, obligate vai ! să rămînă platonice. Deoarece femeile cu condamnări mai mari erau mult mai puține decît bărbații, fiecare dintre ele avea, indiferent de vîrstă și de înfățișare, cîțiva adoratori. Se înnodau astfel intrigi și se stîrneau gelozii care durau ani de zile. În celule se ajungea la încăierări care nu o dată se sfîrșeau cu vărsare de sînge. Cununia religioasă era, însă, respectată cu sfințenie.

Fericitul care obținea autorizația pentru cununie — și asta, de fiecare dată, numai după multe stăruințe — era unul la cîteva zeci. Se oficiau cel mult două cununii pe an. Era nevoie, în primul rînd, de aprobarea ministerului, iar după aceea trebuia ca și comandantul închisorii să dea dovadă de o deosebită bunăvoință. De fapt, nu era altceva decît o ficțiune odioasă, fiindcă, îndată după celebrarea cununiei, încă din fața altarului, perechea îndurerată era despărțită cu brutalitate, fiecare din cei doi miri fiind gonit în ghionturi îndărăt în celula lui. Asistența, lacomă de emoții, tocmai acest moment îl aștepta. Grozavă comedie ! Sfințenia locului și prezența preotului îi opreau pe gardieni să se dezlănțuie prea sălbatic, că altfel de compătimire nu prea știau ei. Răsunau înjurături, cîte unii se apucau să fluiere ascuțit. În atmosfera înnăbușitoare a vieții de închisoare apărea, pentru cîteva ceasuri, un subiect de glume și comentarii cinice. Nefericiții soți aveau să se întîlnească abia după expirarea pedepsei, dacă bineînțeles nu li se răceau între timp sentimentele. Pînă atunci le rămînea corespondența secretă și speranța într-o întîmplare fericită, care să-i facă să se întîlnească cîndva, undeva, în trecere. Cu toate acestea, mulți îi invidiau pe miri, pentru că, se pare, e mult mai ușor să trăiești și să reziști cînd știi că ai pe cineva apropiat între aceleași ziduri.

Iată că în fața preotului îngenunchează perechea de îndrăgostiți. El e tînăr, cu toate că e un spărgător de cîteva ori recidivist și se bucură în cercul lui de o considerație deosebită. Ea e mult mai în vîrstă, voinică, ciupită de vărsat, condamnată la cîțiva ani pentru o crimă pasională. El o privește cu adorație ; n-a observat, se pare, niciodată că frumoasa lui are sprîncenele mîncate de pecingine. Profitînd de ocazie, o cuprinde cu mîna dreaptă pe după spate, apoi mai jos. Acum își pleacă amîndoi capetele și repetă, după preot, formula de căsătorie. Camarazii lor care lucrează în atelierul de lăcătușerie le-au meșterit niște verighete dintr-o bucată de alamă. Sînt atît de meșteșugit rotunjite și strunjite încît ai crede că au fost comandate la

un bijutier. Preotul își ridică mîinile pentru binecuvîntare. Printre spectatori tensiunea crește. Încă o clipă, și va urma punctul principal de atracție al spectacolului.

Dar iată că pe fereastră, prin care se vede un crîmpei din curte și un fragment de zid, răzbate deodată pînă la ei ecoul unor voci amestecate, din ce în ce mai puternice, care se unesc apoi într-un singur cîntec, ale cărui cuvinte nu pot fi încă deslușite. Cîțiva gardieni se reped la geam și încep să comenteze furioși faptul nemaiauzit. Mulțimea deținuților nu mai acordă nici o atenție spectacolului nupțial. Preotul, înspăimîntat, face repede în aer semnul crucii și se dă înapoi sub presiunea mulțimii, care-i face loc unuia dintre gardienii ce-și croiește drum spre cancelarie. Ceilalți paznici se grăbesc să gonească spre celule publicul ațîțat. Evident că toți s-au lămurit acum ale cui sînt vocile ce se aud. Se știe doar că e ora de plimbare a deținuților politici din galeria numărul trei și că aceștia sînt scoși întotdeauna tocmai în partea asta a curții.

Dar ce i-o fi apucat să cînte? Ce e? Ce s-o fi întîmplat?

Hai la lupta cea mare,
Rob cu rob să ne unim...

Cîntecul răsună tot mai limpede, se întinde ca o vîlvătaie, cuprinzînd întreaga secție a celulelor deținuților politici. Se rostogolește ca un tunet prin toată clădirea, multiplicat de acustica bolții înalte. Capela e acum pustie. A rămas înăuntru numai altarul mobil, uitat în graba și zăpăceala

care s-au produs. Geamurile mari de la parter zăngănesc încet sub presiunea cîntecului care răsună tot mai puternic.

Gardianul Juras, care era de serviciu în curte în ziua aceea, nu știa ce să mai facă. La început totul decursese normal. Dar după ce dăduseră de cîteva ori ocol răzorului, deținuții se trăseseră într-o parte a curții, aliniindu-se, și din rîndurile lor ieșise în față Bratkowski, care rostise hotărît, cu glas puternic, ca să-l audă toți, chiar și cei din celule:

— Protestăm împotriva asasinării tovarășilor noștri!

Toți ceilalți repetaseră în cor: „Protestăm!" cu pumnii ridicați. „Ei, drăcie! gîndi Juras. Se vede treaba că i-a scos din fire moartea individului din spital..."

După aceea își scoaseră șepcile și începură să cînte.

Juras ar fi vrut să dea alarma, dar n-avea fluier, iar postul n-avea voie să-l părăsească. Încercă să-i facă să continue plimbarea, dar, neizbutind, începu să strige furios:

— Gata cu plimbarea! Las' că...

Nu-l luă nimeni în seamă. Se văzu nevoit să stea și să se uite, și după cîteva clipe observă că toți ceilalți deținuți politici cîntă în celule, lipiți de zăbrele. Cîntecul răsuna cu atîta putere încît, desigur, putea fi auzit și din oraș. Se zăpăci cu totul, văzînd mai ales că nimeni nu-i vine în ajutor, și la un moment dat dădu să-și scoată și el cascheta. Cînd pricepu, însă, că e *Internaționala*, fîstîcit, se mulțumi să-și potri-

vească cureluşa sub bărbie. „Doamne! Ce-o să spună domnul comandant?“

— Tăcere! răcni el, să-şi spargă pieptul, şi bătu din picior.

Hărmălaia era atît de mare, încît abia îşi auzi glasul. Uite că şi deţinuţii de drept comun, cei cu condamnări pe viaţă, lipiţi de gratii, au început să facă tărăboi, bătînd cu lingurile în gamele, şi toată închisoarea, de la etaj şi pînă la parter, asistă la spectacol cu priviri lacome! Condamnaţii pe viaţă, desigur! Lor le e totuna, abia aşteaptă cîte-o chestie din asta! Îi ameninţă cu pumnul şi se făcură nevăzuţi de la ferestruici, dar numaidecît se iviră din nou şi reîncepură tărăboiul. Brusc, deţinuţii politici încetară să mai cînte. Cei care se plimbau formară perechile în linişte, îşi puseră şepcile şi porniră în cerc, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat.

— Las' că... pentru asta am să ies la raport! îngăimă şeful de secţie Juras.

Ameninţarea îi sună şi lui caraghioasă. Încălcarea disciplinei era atît de evidentă, încît nici n-ar fi putut să procedeze altfel. Rămase mai departe la postul său, supraveghindu-i încruntat. Întreg incidentul nu durase decît cîteva minute, şi pînă la sfîrşitul plimbării mai rămîneau peste douăzeci. Neavînd nici un fel de instrucţiuni, se hotărî să continue programul obişnuit.

Cu pasul egal, aproape milităresc, deţinuţii ocoleau răzorul, adică o grămadă de pietriş amestecat cu nisip, avînd un diametru de cîţiva metri, din care vara răsărea o iarbă rară. Deţinuţii păşeau îngînduraţi. Îşi dădeau seama de importanţa momentului: acţiunea întreprinsă fusese nu numai un omagiu adus memoriei tovarăşului ucis, dar şi o lovitură dată administraţiei. Trebuiau să fie foarte atenţi, fiindcă, deşi căzuseră de acord asupra planului de acţiune, puteau oricînd interveni elemente neprevăzute, iar la represiuni trebuiau să se aştepte în orice clipă. Cu neputinţă să nu fie supuşi la represiuni. Şi dacă nu se produseseră de îndată, era numai din pricină că Juras nu era dintre gardienii cei mai cîinoşi. Omul mai ţinea minte vremurile de altădată şi îşi făcea socoteala că e mai bine pentru el să se poarte cu mănuşi faţă de deţinuţii politici.

În ziua aceea în timpul plimbării nu se auziră şoapte, nimeni nu încercă să comunice cu vecinul, nici măcar prin semne. Dar nici unul dintre cei ce se plimbau nu putea să nu se gîndească la purtarea ciudată a noului tovarăş de celulă al starostelui, mutat de la parter. Întîmplarea avusese loc în timp ce cîntau *Internaţionala*. Zychwa, care era în rîndul al doilea, izbucnise deodată în plîns. Cum era mic de stat, îl acoperiseră cei din faţă, dar plînsul acela spasmodic, nestăpînit, durase pînă la sfîrşitul cîntecului. Acum mergea în rînd cu Bratkowski, cu privirea aţintită în pămînt, mai adus de spate şi mai palid ca oricînd. Mai avea doi ani pînă să-şi termine condamnarea. În închisoare i se redeschisese o cavernă veche, din vremea studenţiei, şi primea la distribuirea alimentelor un supliment special, dar asta nu putea să-l ajute prea

mult. Se spunea că tușește noaptea și cîteodată scuipă sînge. Familia lui se zbătea să obțină o suspendare a pedepsei pe motiv de boală, dar fără rezultat. Era din localitatea Oszmiana, ținutul Vilna. Le preda geografia, gramatica și aritmetica tovarășilor mai puțin avansați la învățătură.

Acum toți îl priveau cu atenție și cu un repros mut. Nu pentru că durerea omenească și emoția le-ar fi fost străine. Nicidecum. De cîte ori, la vederea torturilor și a nedreptăților, în fața suferințelor și a chinurilor, nu li se pusese un nod în gît și nu-i podidise lacrimile! Dar un cuvînt al unui tovarăș, atingerea mîinii lui, ori, singuri fiind, amintirea țelului pentru care luptau, le reda numaidecît echilibrul și dîrzenia, arma fără greș a revoluționarului întemnițat. Poți să te arăți sentimental în fața alor tăi, niciodată însă sub privirea dușmanului. Sentimentul mîndriei și al demnității de deținut politic, în aparență excesiv, dar atît de necesar în situații grele, nu îngăduia nici o slăbiciune.

În privința aceasta Comuna era severă și neînduplecată. Purtarea lui Zychwa le dădea, așadar, de gîndit.

În cele din urmă, comandantului de secție îi sosiră ajutoare.

Șchiopătînd puțin, dar cu pași repezi, majorul Kopec-Sambo traversă curtea. Juras îi raportă ceva în șoaptă. Sambo dădu din mîini. Întîmplarea era prea cunoscută ca să mai fie nevoie de amănunte.

— Coloană, stai!

— Coloană, stai! repetă Juras și, de emoție, mărul lui Adam începu să-i joace în gîtlej.

Perechile se opriră.

— Bratkowski, la domnul comandant! Să se prezinte imediat! strigă Sambo.

Bratkowski ieși din cerc și se îndreptă încet spre cancelarie. Nu purta șapcă. Iarna ca și vara ieșea la plimbare în capul gol. Tigva cheală, vînjoasă, îi sclipea în soarele de martie.

— Coloană, marș! comandă Juras.

Atunci Goldstein se desprinse de cel de lîngă el, făcu cîțiva pași și strigă cu toată puterea:

— Afară cu asasinul tovarășului Gorniak! Afară cu sîngerosul călău al deținuților!

Cuvîntul „politici" fusese de astă dată omis intenționat.

— Afaaară!!! repetară ceilalți din coloană. Afaaară!

Kopec se trase îndărăt, de parcă strigătul acela l-ar fi izbit în piept. La ferestrele celulelor se și arătară tovarășii.

— Afaaară!!! striga acum toată secția.

Ecourile strigătelor se zbăteau între ziduri.

— Afaaară!!!

Cei din celulele pușcăriașilor de rînd tăceau, dar peste tot începură să se arate capete tunse. Ici și colo se auziră fluierături. Undeva zăngăni un geam.

— Coloană, marș! strigă Kopec cu un glas înnăbușit.

Ordinul fusese dat degeaba, pentru că perechile porniseră singure cu o clipă înainte.

— Marş ! Marş ! ţipă zelosul Juras, ridicol, cu ochii cît cepele.

Bratkowski se apropia de clădirea administraţiei. Kopec privi nehotărît împrejur, apoi porni după el în goană. Labele lungi i se bălăbăneau în dreptul genunchilor ; alergînd, parcă se sprijinea în ele. Trebuia neapărat să-l ajungă din urmă pe Bratkowski. Regulamentul interzicea cu asprime intrarea unui deţinut fără însoţitor în corpul clădirilor.

XI

Încă din zorii aceleiaşi zile apăruseră prin oraş anunţurile mortuare, prin care se aducea la cunoştinţa publică faptul că tovarăşul Ştefan Gorniak, muncitor din Sosnowiec, membru al Partidului Comunist Polonez, deţinut de mai mulţi ani în temniţele Sanaţiei [1], a fost ucis cu bestialitate în închisoarea din localitate. Anunţurile mortuare erau, de fapt, jumătăţi de coală ministerială, acoperite cu scrisul stîngaci, inegal al unei mîini care caligrafiase cu o surcea înmuiată în cerneală roşie. Numele şi pronumele celui asasinat, lozincile şi semnătura erau scrise cu litere de tipar. Lozincile sunau : *Jos fascis-*

[1] *Sanacja* (din lat. *sanatio* — însănătoşire) — denumirea curentă a formei de guvernămînt existente în Polonia între anii 1926—1939. Iniţial, prin Sanaţie erau desemnaţi partizanii lui Pilsudski, care, sub pretextul luptei pentru însănătoşirea vieţii politice, sociale şi economice a Poloniei, au pus mîna pe putere în mai 1926 printr-o lovitură de stat. Statul Sanaţiei a dus o politică de fascizare a ţării şi de sălbatică oprimare anticomunistă şi antimuncitorească.

mul !, Jos teroarea albă !, Trăiască frontul popular !, Trăiască socialismul ! Semna Comitetul regional al Ajutorului Roșu.

Mîini îndrăznețe izbutiseră să lipească aceste anunțuri în cele mai diferite puncte ale orașului. De pe zidurile primăriei, ale clădirii Clubului cetățenesc, ale gimnaziului și chiar de pe clădirea subprefecturii fuseseră smulse în primele ore ale dimineții, totuși prea tîrziu pentru ca elevii care se îndreptau spre școală să nu poată lua cunoștință de ele.

În schimb, pe porțile fabricilor, pe gardurile fabricii de cărămidă, ale morilor și fabricii de bere manifestele rămaseră neatinse pînă către amiază. Cel dintîi care le văzu și anunță poliția fu unul din ofițerii garnizoanei, un locotenent care mărșăluia cu plutonul spre cîmpul de instrucție. Descoperind una din foi pe un stîlp de telegraf, trimise un curier în goana mare să dea de știre. Dar asta nu era totul. Pe toată întinderea fațadei clădirii în care locuia comandantul închisorii cineva scrisese cu litere uriașe: *Jos Szumski, lacheul burgheziei !* Și asta chiar în centru, lîngă strada Senatorska, la doi pași de comisariat ! Inscripții asemănătoare se puteau vedea și pe zidurile locuințelor lui Kopec și Michotek, care stăteau în casele pentru militari din spatele sinagogii, cu deosebirea că aceștia erau numiți *cîini sîngeroși.* Literele, late de o palmă și scrise cu smoală sau gudron pe tencuiala aspră, nu se lăsau șterse nici cu benzină. În fața trecătorilor buluciți în jur portarii caselor se chinuiau să îndepărteze inscripțiile cu dalta. În oraș nu se mai vorbea de nimic altceva.

Szumski era încă în pat cînd veni paznicul care îi aduse la cunoștință, cu un glas prefăcut întristat, senzaționalele evenimente din localitate. O clipă mai tîrziu îi telefona Maslankiewicz, ca să-l informeze despre conținutul anunțurilor de doliu, dintre care unul fusese găsit chiar pe zidurile închisorii. „Poftim duminică ! Lua-i-ar dracu pe toți !" bombăni comandantul sărind din pat. Telefonă la poliție. Ajutorul de comisar blestema de mama focului și îi promise că nu se lasă pînă nu-i descoperă pe făptași. A și trimis în oraș polițiștii și agenții și crede că pînă seara va da de urma lor. Szumski începu să se îmbrace în mare grabă. Era tocmai în indispensabili și își liniștea soția, care își căina soarta, susținînd că din cauza lui a fost ea făcută de rîs și că niciodată n-o să se poată spăla de rușinea asta, cînd îi telefonă procurorul Gacek. Cu o voce dulceagă, procurorul îl întrebă cum s-au petrecut, la urma urmei, lucrurile cu acel... cum îi spune... Gorniak ?...

— Cum ? rîse fals la telefon Szumski. Ce înseamnă asta: „cum" ? Pneumonie, și atît... da, probabil cu niște complicații... nu știu prea bine... tot restul e propagandă... indivizii ăia caută să se folosească de orice... o să verific... da... salutare, noroc !

A și simțit ceva, afurisitul !

Încheindu-și pe scări tunica și mantaua, plecă în goană de acasă. Tremurînd de enervare, căută să se furișeze numai pe străzi lăturalnice. „Aș-

teptați... — amenința el în gînd — las' că vă arăt eu... S-a isprăvit cu mofturile!" Dădu buzna în birou. Îl făcu cu ou și cu oțet pe gardianul de serviciu pentru un fleac oarecare și ordonă să fie căutat numaidecît și trimis la el doctorul închisorii, care locuia în apropiere.

Împreună cu medicul, pe care îl avea mai demult nu numai la mînă, ci și în buzunar, alcătui pe loc și după toate regulile un act de deces și o copie pentru departament și dădu dispoziții să fie ridicat cadavrul chiar în noaptea aceea.

Din actele celui decedat reieșea că nu are familie. Dar, ca să fie totuși în deplină ordine, dispuse expedierea înștiințării oficiale de deces la ultima adresă a răposatului, două zile după înmormîntare.

Abia după ce rezolvă toate acestea, respiră mai ușurat. Îl expedie pe medic și, ca să preîntîmpine bîrfelile și pîrele, ceru legătura cu Varșovia. Avea de gînd ca, sub pretextul că cere permisiunea expedierii altor transporturi de deținuți, să tatoneze terenul, să vadă ce impresie va face asupra lui Pasemkiewicz știrea că răsunetul celor petrecute în închisoare ajunsese în oraș. Legătura o obținu îndată, dar, ce tîmpenie! nu găsi pe nimeni — era doar duminică. Tocmai în clipa aceea începu în curte și demonstrația deținuților care cîntau *Internaționala.* Szumski deschise geamul cu o smucitură și cîntecul se revărsă tumultuos în cabinet. Comandantul mai să-și piardă echilibrul. Prima lui

reacție fu să dea alarma. Cu sufletul la gură, Kopec se năpusti gîfîind în birou.

— Raportez... s-au răzvrătit deținuții din curte... cîntă... cei din coloana a treia...

— Știu, doar nu sînt surd, dobitocule! Domnul Maslankiewicz unde e?

Knor avea zi liberă.

— L-am văzut la cununie... nu știu unde e acum...

— La cununie? La care cununie? Aha... Fir-ați ai dracului să fiți! Chemați rezerva! Înșfăcați-i!

Și Szumski răsturnă scaunul cu o lovitură de picior.

— Am înțeles! strigă Kopec și se repezi spre ușă.

Cîntecul încetă brusc.

— Așteaptă! Stai! (Szumski umbla cu pași mari prin încăpere, împiedicîndu-se de mobile.) Care dintre ei a început? zbieră el ascuțit.

— Raportez cu supunere: Bratkowski. Ceilalți s-au luat după el...

— Să mi-l aduceți aici, imediat!

— Am înțeles! La ordin!

Bratkowski... Ar băga mîna-n foc că el a făcut să ajungă dincolo de ziduri toate informațiile. Dar, ajunge! Ajunge! O să-i facă vînt cu primul transport, să scape odată de el, să nu mai audă de el în veci...

Deodată, prin geamul care rămăsese deschis, alt val de strigăte răzbi pînă la urechile comandantului. Ieși repede în fața camerei de gardă și, ascunzîndu-se după colțul clădirii, fără să se

sinchisească că l-ar putea surprinde vreun gardian în această postură prea puțin onorabilă, spionă cele ce se petreceau în curte. La un moment dat, se simți ispitit să se arate, dar se stăpîni; trebuia să plece, să nu-și submineze autoritatea. Văzuse și auzise totul. Cînd îl văzu pe Bratkowski îndreptîndu-se spre el, se retrase tiptil și se înapoie în birou, luînd loc în fotoliu. Turba, îi venea să-l sfîșie, nu alta. Dar se înfrînă, chemîndu-se singur la ordine. Vedea negru în fața ochilor. Își descheie gulerul.

Intră Kopec urmat de Bratkowski, iar în spatele lor apăru și Maslankiewicz. Kopec se pregăti să raporteze, dar Szumski se decotorosi de el și de adjunct și rămase între patru ochi cu „diavolul" de Bratkowski.

În sfîrșit, îl avea în mînă pe omul care era capul tuturor tulburărilor. Îl avea în mînă și putea face cu el orice. Dar ce anume, ce? Dacă-l zvîrlă la carceră, o să reziste, bestia, și liota aceea de ticăloși o să stîrnească din nou în curte un tămbălău cumplit. Dacă-i face vînt, o să aleagă pe altul și mai afurisit. Ăștia-s buni doar să fie stîlciți în bătaie și spînzurați cu capetele în jos, din doi în doi, de balustradele galeriilor. Iar cei care mai umblă în libertate — să fie împușcați cu sutele! Doar așa le-ai veni de hac. În sinea lui, îi dădea acum dreptate lui Knor. Da, dar pentru asta trebuie să ai alte împuterniciri...

Stătea în fața lui, într-o haină scurtă și ponosită, cu o cîrpă mizerabilă înfășurată la gît, în pantaloni de celofibră zdrențuiți la genunchi, cu

peticile căscate în afară. Și ăsta are îndrăzneala să-l privească în ochi... și încă cum... cerșetorul! Cu ce plăcere i-ar da una peste bot! Dar nu face să se murdărească el însuși. Are pe alții pentru așa ceva.

— Ei?... și lovi cu pumnul în birou.

— M-ați chemat, domnule comandant?

— Pentru încălcarea sistematică a disciplinei, pentru rezistența opusă conducerii, pentru tot balamucul ăsta din curte, vei intra pe trei zile la carceră. Celorlalți le tai plimbarea pe o săptămînă. Și, începînd de astăzi, nu-l mai cunosc pe nici unul dintre voi. Nici un fel de tocmeli și pertractări! Nici un fel de favoruri! S-a înțeles?

— Și așa ne-ați luat tot.

— Pentru că asta meritați.

— Administrația închisorii ne-a silit să trecem la acțiune. Ați omorît în bătaie pe unul dintre tovarășii noștri...

— Taci! Drepți!!!

— Știți bine, domnule comandant, că noi nu stăm în poziție de drepți. Repet: a fost comisă o crimă a cărei victimă a căzut un tovarăș de-al nostru.

— Dacă vreau, dau ordin să vi se scoată la toți măruntaiele.

— Declar în numele...

— Am mai spus că nu admit nici un „în numele"! Aici nu e Rusia Sovietică, să te simți ca la tine acasă! Deținutul Gorniak a murit de pneumonie. Iar pentru afirmațiile voastre provocatoare suspend orice fel de hrană suplimen-

tară. Cantina s-a închis definitiv pentru dumneavoastră.

— Puteţi să daţi cîte pedepse vreţi. Noi nu ne speriem şi nu vom îngădui să ni se răpească drepturile cuvenite deţinuţilor politici. Cerem un tratament corespunzător...

— Afară!

— Noi...

— Marş din faţa mea!

— Vreţi să fiţi bun, domnule comandant, să mă ascultaţi pînă la sfîrşit? Protestăm încă o dată, cu hotărîre, împotriva asasinării tovarăşului Gorniak. Declar în numele deţinuţilor politici că făptaşul acestui act, majorul Kopec, nu va fi tolerat de noi...

— Cee?...

— ...nu va mai fi tolerat de noi. Ne adresăm dumneavoastră, domnule comandant, cu cererea îndepărtării majorului Kopec din secţia noastră. Nu vom executa nici un fel de ordine ale ucigaşilor...

Szumski sări din fotoliu. Agită convulsiv clopoţelul. Avea buzele strînse, pe frunte şi pe tîmple îi zvîcneau vinele umflate. Gardianul de serviciu se prezentă la uşă.

— Bratkowski... împieliţatule! şuieră comandantul cu glasul surd şi întretăiat. Ştii tu ce înseamnă asta? Vrei răscoală? Te... te... praf te fac! (Îşi dădea seama că, atacînd, el însuşi era acum atacat.) Trebuia să intri în transportul de mîine... dar aşa... bine... vei rămîne la mine... aici vei putrezi! Te frîng... ca pe... — înhăţă de pe birou o bucată de hîrtie şi o mototoli — ...n-ai

să mai vezi lumina soarelui... mă, bolşevicule... îţi vinzi patria, trădător al Poloniei!

Starostele Comunei rămase nemişcat. Pe faţa lui, pe care nu se putea citi nimic, nici măcar pleoapele nu se clintiră. Abia după cîteva clipe vorbi, cu un glas adînc, liniştit:

— N-am intenţia să reacţionez acum la ameninţări şi invective. De fapt, nu veţi izbuti niciodată să ne atingeţi şi nici să ne jigniţi cu adevărat. Dar să fim polonezi, asta să nu ne învăţaţi dumneavoastră, domnule comandant, fiindcă niciodată nu vom fi aşa cum vreţi dumneavoastră! Ne depăşeşte...

— Taci, tîlharule, cît nu-mi ies din fire! Taci!

— ... patria noastră va fi cîndva altfel, iar cei ce luptă pentru ea nu se tem de suferinţe. Pentru această Polonie putrezim noi în temniţele voastre. Pentru ea sîntem gata să ne dăm şi viaţa. De iubit, noi o iubim, nu voi!...

— N-ai de gînd să taci? răcni Szumski.

Gardianul, gata să intervină în orice clipă, se făcea că se uită atent în tavan.

— ... dar nu ne veţi putea închide pe toţi în dosul zăbrelelor! Iar cine e trădător, se va vedea la urmă...

În cabinet se făcuse linişte. Gardianul de serviciu se muta de pe un picior pe celălalt; se auzea cum îi scîrţîie bocancii.

— La carceră cu el! strigă Szumski, dar cu glasul parcă lipsit de vlagă.

Gardianul de serviciu tuşi încetişor şi se uită la comandant. Aştepta doar un semn. Lui Szum-

ski îi sticleau ochii; se uita la el, dar parcă nu-l vedea.

După ce șovăi o clipă, gardianul de serviciu făcu o mișcare bruscă, dînd să-l prindă pe deținut de braț.

— Ține-ți mîinile acasă! îl puse la punct Bratkowski. Ies și singur de aici.

Și, ocolindu-l, părăsi cabinetul.

De atunci, Sambo n-a mai avut zi bună. Ordinul cifrat al Comunei era: *Fereastra spre stînga,* ceea ce însemna boicot pînă la noi dispoziții. Cînd treceau pe lîngă el fie și numai doi tovarăși, unul dintre ei striga: „Afară cu Kopec, călăul deținuților!“ După care, strigau amîndoi: „Afară!“ Lozinca aceasta răsuna, în timpul serviciului lui Sambo, de cîteva, ba uneori și de foarte multe ori pe zi. Nu e greu de imaginat ce ecou avea atunci cînd majorul se întîlnea cu un grup mai mare. Strigătul tovarășului: „Afară!“ era reluat de cîteva zeci de glasuri îndîrjite. Lucrul acesta făcea o impresie teribilă asupra deținuților de drept comun și chiar asupra celorlalți gardieni. Munca de fiecare zi a gardei nu pretindea cine știe cîtă inteligență, fiind în mare parte automatizată. De n-ar fi fost așa, zbirii n-ar fi prididit să inspecteze pe rînd celulele, în special nenumăratele celule individuale. Orice fel de tulburări subminau ordinea stabilită și complicatul mecanism se poticnea.

Așa că, de atunci, majorul Kopec n-a mai avut zi bună. Atîta îi mai rămăsese: bătaia. Și totuși, de la întîmplarea cu Gorniak, nu mai primise dispoziții clare nici pe linia aceasta.

Bineînțeles că, după un vechi obicei, îl mai atingea pe cîte unul cu legătura de chei, dar numai în treacăt și cînd nu-l vedea nimeni. Și o făcea bucuros de cîte ori se ivea prilejul. De aceea și recomandau instrucțiunile Zetkăi: să nu demonstreze nimeni împotriva lui Kopec de unul singur. În doi era mai sigur. Chiar dacă Sambo ar fi sărit la bătaie, celălalt tovarăș putea să strige: „Nu bate! Nu bate!“ Strigătul acesta amenințător îi mobiliza întotdeauna pe toți deținuții, indiferent dacă erau politici sau de drept comun. Strigătul „Nu bate! Nu bate!“ cutremura atunci clădirea din temelii pînă la acoperiș. Vuiau galeriile și nu rareori geamurile zburau în țăndări. Pe cei de drept comun îi apuca de-a dreptul delirul prin celule. Zvîrleau cu castroanele în ușă, aruncau și făceau scaunele bucățele. De cele mai multe ori urmau represalii brutale, dar după aceea administrația se sătura de bătăi și schingiuiri pentru multă vreme. În uriașa incintă a închisorii strigătul unui om bătut reprezintă adesea o adevărată primejdie pentru călău. Acesta se simte în siguranță numai în beci, față în față cu victima lipsită de apărare.

Ce proporții grozave putea să ia deznădăjduitul „Nu bate“, la care se recurgea numai în cazuri extreme, afla oricare gardian după primele luni de serviciu. Așa că, de atunci, majorul Kopec n-a mai avut zi bună.

XII

Au trecut cîteva săptămîni. E din nou duminică, întîia zi frumoasă de primăvară, care în anul acela s-a cam lăsat așteptată. În dreptul zăbrelelor celulei cu numărul 55 de la parter a zburătăcit cîteva clipe o păsărică. S-a rotit de cîteva ori, și-a scuturat aripioarele, a ciripit veselă și și-a luat zborul. Păsările, călăuzite de un ciudat instinct, ocolesc închisorile. Nu pentru că acolo n-ar avea cu ce să se hrănească. Locatarii celulelor iubesc păsările și așteaptă trecerea lor în zbor ca pe niște vești din lumea de afară. Din toată inima împart cu ele pîinea lor săracă, presărîndu-le firimituri pe pervaz, pentru a le ispiti astfel să-i viziteze mai des. Dar degeaba. Vechile povești sentimentale, în care o păsărică cenușie își face cuibul sub tavanul celulei, îndulcindu-i osînditului viața cu cîntecul ei, nu se mai repetă în vremea noastră și pînă și modesta vrabie se ține departe de zidurile mohorîte ale temnițelor. Doar iarna, și numai pe vreme de ger aspru, cînd e tare înfometată, vine și bate

uneori cu ciocul în geamul înghețat. Sau în primele zile de primăvară, cînd, bucurîndu-se de soare și viață, avîntată, descrie în văzduh cercuri din ce în ce mai largi. Atunci se întîmplă uneori să atingă cu aripioara și gratiile vreunei celule...

După ce mîngîie din zbor zăbrelele, mica pasăre se repezi deasupra rîului Narew, care se revărsase în martie și acum își rostogolea liniștit apele cenușii, tulburi, descoperind malurile spălate, cu trunchiuri de răchită înnegrite de inundații. Intr-un loc malul era ceva mai înalt, formînd un ieșind, unde începuse să înverzească un puf de iarbă. Acolo pămîntul apucase să se usuce. Locul era retras și ferit, adăpostit de tufe de sălcii pitice. Peste paltoanele așternute pe pămînt se tolăniseră Jozek Kandyba și telegrafistul Ludwik. Malul din față era galben de cîte flori de piciorul-cocoșului răsăriseră pe el, dar de trecut nu trecea nimeni pe acolo. La jumătatea lui aprilie lunca e încă mlaștină și potecile sînt noroite. Dar soarele e puternic și poți să-ți sufleci mînecile și să-ți deschei cămașa. Ludwik urmă pilda lui Kandyba. Stăteau întinși pe iarbă, fumau și se încălzeau la soare. Brațele lui Jozek erau înroșite pînă la coate de acizii de la tăbăcărie. Acum, la soare, pielea începea să-l mănînce. Privindu-și coatele înăsprite, se scărpină și spuse:

— ... și chiar dacă o acordă, n-o să fie o amnistie adevărată, ci numai praf în ochi. Iar între timp pe ai noștri o să-i care zi și noapte la Be-

reza [1]. O amnistie adevărată n-o să putem obține decît prin luptă.

— Ai citit ce scrie Wasilewska ?

— Wasilewska, da, e o luptătoare! Și mai avem vreo cîțiva luptători adevărați printre scriitori. Sigur că lucrul ăsta are mare însemnătate, dar să-ți spun ceva, Ludwik, fascismul e o jivină lașă, și totuși, pe zi ce trece, tot mai turbată, așa că s-au dus vremurile cînd cu un articol de ziar puteai obține ceva. Cînd și cînd, mai poți să i-l smulgi pe careva din gheare, dar și asta din ce în ce mai greu. O să se înmoaie abia atunci cînd o simți sub nas pumnul strîns al frontului popular muncitoresc-țărănesc.

— Hai să vorbim mai bine despre treburile noastre! Peste puțin trebuie să mă duc la lucru...

— Bine. Prin urmare, să scrii concis și din inimă. Te pricepi tu la asta... Întîi de toate, pomenește de grangurii din administrație. Uite, cam așa: „Vă încunoștințăm că deținuții sînt lipsiți de orice fel de ajutoare din partea voastră. Nu li se înmînează nici scrisorile, nici mandatele, nimic. Pachetele putrezesc în magazie, sînt furate sau aruncate". Nu uita, Lutek, toate scrisorile trebuie să fie bătute la mașină și, ca pînă acum, expediate din locuri diferite!

— Am înțeles. Scrise de mînă nici nu s-ar putea. Ar fi o muncă peste puteri...

[1] Lagăr de concentrare polonez, în care erau internați în special deținuți politici. Înființat în anul 1934, după modelul lagărelor de concentrare hitleriste.

— Sarcina trebuie îndeplinită în două zile cel mult, spuse Jozek și-i puse lui Ludwik mîna pe braț. O să poți ?

— Da, Jozek, să știu de bine că...

— Nu uita să scrii că acțiunea durează de șase săptămîni. Că e mare foamete acolo și că bolile fac ravagii. Că cei din administrație îi bat și îi schingiuiesc pe deținuți, îi aruncă în carcere, unde mor cu zile. Notează-ți, sau mai bine nu... O să ții minte ?

Ludwik dădu din cap. Era foarte mîndru de sarcina încredințată.

— Știi, spuse, se zice că nu de mult a fost pe aici sora lui Gorniak. Abia acum a aflat biata femeie...

— S-a și înapoiat.

— Iar la cimitir, pe mormînt, e o coroană din flori de tablă cu o panglică roșie.

Kandyba zîmbi.

— Panglica nu mai e, a smuls-o poliția, iar coroana au pus mînă de la mînă muncitorii de la tăbăcărie și au dus-o în timpul nopții, dar asta păstreaz-o pentru tine. Cît privește scrisoarea, tovarășe, s-o compui în așa fel ca s-o priceapă și cei de la țară. Ascultă, în cuprinsul ei, punctul cel mai important ăsta trebuie să fie: „Adresați-vă Ministerului Justiției! Cereți acolo repunerea în drepturi a deținuților politici și un tratament corespunzător! Nu dați înapoi! Nu dați înapoi! Și în cazul cînd nu puteți pleca la Varșovia, trimiteți jalbe și memorii! Nu vă lăsați prostiți, nu vă lăsați cu una cu două!"

— „Luptați umăr la umăr!" adăugă cu aprindere Ludwik.

— Nu, Lutek, asta nu trebuie! Cei din familiile deținuților sînt în cea mai marte parte oameni fără de partid. Mai bine ar fi așa: „Ridicați-vă în apărarea fiilor, soților și taților voștri! Cereți vorbitor mai des, dreptul la învățătură pentru cei apropiați vouă!" Ar fi în spiritul nostru.

— Și despre Szumski ar trebui scris că fură...

— Deocamdată nu. Szumski, într-adevăr, e hoț și e dușmanul nostru de clasă. O să-l distrugem noi, dar nu pe calea asta. Fură el, cîtă vreme nu se leagă prea mult de ai noștri, lasă-l în plata domnului! O să-i venim noi de hac într-altfel. Dacă dăm în vileag afacerile pe care le învîrtește în administrația închisorii, s-ar putea să-l înlocuiască, și de unde știi că nu vine altul și mai afurisit? Și asupra cui o să se răsfrîngă asta? Asupra tovarășilor noștri. Să mai așteptăm! Lovitura asta s-o păstrăm pentru mai tîrziu. Pînă una-alta, să antrenăm în acțiune rudele, familiile tovarășilor închiși. Las' să-i sîcîie fără încetare pe domnii de la departament! Scumpa noastră Sanație e tare rușinoasă! Grozav se mai sfiește cînd trage cineva cu urechea la mîrșăviile pe care le face dumneaei între patru pereți!

— Adresele le ai?

— Le am, frățioare, le am. Altfel de ce crezi că ne-am dat întîlnire aici? Ca să facem plajă?

(Kandyba se întinse de-i trosniră încheieturile.) Al naibii sînt de ostenit! mormăi.

— Le ai la tine?

— La mine sau nu, o să vezi numaidecît. Ridică-te și vezi dacă nu se învîrte careva pe-aici! Mai știi?

Ludwik se ridică repede și trecu îndărătul pîlcului de copaci. După o clipă, se auzi cum cîntă:

Dorm în lac toți peștișorii,
Plum, plum, plum...

Kandyba se dusese între timp lîngă pîlcul de sălcii. Se înălță în vîrful picioarelor, scotoci printre crengi și scoase la iveală o cutie de tablă.

— Ia-le! zise, după ce se tolăniră din nou pe iarbă, și-i înmînă lui Ludwik un caiet destul de gros. Patru sute cincizeci și ceva de adrese. Vreo zece-douăzeci lipsesc, fiindcă ăștia n-au afară pe nimeni. Toate adresele corespund. Caietul a fost completat de curînd.

Și, amuzat de mutra pe care o făcea tovarășul său, izbucni în rîs.

— Bună treabă! se minună Ludwik. Să obții așa ceva de acolo... Păi, de-o lună n-a mai fost nimeni eliberat...

— Uite-așa! făcu Jozek rîzînd. Nu poți să le știi chiar pe toate. Se vede treaba că s-au mai găsit și alte căi. Dacă o fi nevoie, o să le cunoști și tu odată. Înțelegi, un material ca ăsta e prea periculos ca să-l expui pe unul abia ieșit. Dacă-l prinde, îl amenință, fără doar și poate, o nouă

condamnare. Vremea nu ne așteaptă, așa că avem nevoie de oameni de legătură permanenți.

— Să nu-ți vină a crede! În dreptul fiecărui nume e trecută pînă și data ieșirii din închisoare. O adevărată cartotecă!

— Ce vrei, băieții noștri nu sînt numai dîrji, ci și isteți! O vorbă, și le ajunge! Nici nu-i de mirare, că doar sînt cei mai buni dintre noi...

— Te apucă furia cînd te gîndești cum li se irosește de pomană atîta timp din viață, murmură Ludwik.

Brusc, Kandyba deveni serios.

— Îmi închipui că glumești. De pomană, ai spus? Hm, așteaptă, am să-ți arăt îndată ceva!

Și scoase din cutie o hîrtie împăturită de cîteva ori. Hîrtia părea o bucată zdrențuită de sugativă, atît era de mototolită și de ștearsă. Sus era imprimat cu grijă titlul, pe fondul unui desen reprezentînd secera și ciocanul.

— Uite, ăsta-i buletinul lor: *Deținutul politic*. Ascultă! Și Kandyba citi, poticnindu-se din cînd în cînd, în locurile unde hîrtia era roasă prea tare: *„Noi nu sîntem victime. În mod conștient ne-am ales drumul, și deznădejdea nu ne poate fi tovarășă. Sîntem pionierii revoluției mondiale. Chiar și în temniță sîntem o părticică a acestei forțe. Alături de noi se află Uniunea Sovietică, țara proletariatului eliberat, alături de noi sînt masele populare din întreaga lume. În aceasta constă puterea noastră, aceasta e chezășia victoriei noastre.* Frumos, ce zici? întrebă Jozek cu mulțumire. Iată și o dare de seamă asupra situației politice! Și o cronică, și o poezie:

> Te uită — cat peste cat, scînteind roșu,
> benzi de cartușe compacte...

— De cine e poezia? întrebă Ludwik, pe care versurile îl interesau în mod deosebit, de bună seamă fiindcă el însuși simțea uneori îndemnul să scrie.

— Nu știu. Bănuiesc că printre tovarăși se află și un poet. El trebuie s-o fi scris. Unde găsești tu loc aici pentru „de pomană" al tău, ia spune?

Ochii lui Kandyba, cu pleoapele pe jumătate lăsate, îl scrutau pe Ludwik sever, dar plin de înțelegere. Lutek era îmbujorat la față. S-o fi rușinat sau poate l-a prins soarele, cine știe? Avea o piele foarte sensibilă. Pe frunte și pe ochi părul roșcat îi cădea în șuvițe.

— Ei, ajunge, frățioare, haide, șterge-o! îi aduse aminte Kandyba. Stăm aici amîndoi și mai avem și materialul asupra noastră. Poate să-l împingă naiba pe careva să vină încoace. Eu mai rămîn puțin. Cînd ești gata cu textul, înainte să-l dai la mașină, mai treci pe la mine spre seară, să-l citim împreună!

— Se-nțelege!

Ludwik se ridică îndată și își îmbrăcă bluza și paltonul. Îl asculta în toate pe Jozek, cum își ascultă un ucenic maistrul. Nici nu se putea altfel. Doar Jozek fusese acela care îl adusese în partid. În timp ce-și scutura pantalonii spuse:

— Am făcut rost de o mașină de scris.
— Sigură ?
— Da. Știi de la cine ? Ai să te miri. De la fiul directorului gimnaziului. Am fost colegi de școală. Eram cu doi ani înaintea lui. Anul ăsta își dă examenul de maturitate. Ar trebui să stai cu el de vorbă.
Kandyba încuviință.
— Mă gîndesc cu ce lozincă să încheiem apelul. Cum ți se pare : *Faceți un zid de apărare în jurul fiecărui deținut politic !* E bine așa ? Sau : *Fiecare cetățean conștient este apărătorul celor ce luptă pentru eliberarea socială !* Așa e mai bine, nu ? E combativ și, totuși, fără prea multă politică, adică tocmai cum trebuie pentru ei.
— Văd că ai putea foarte bine să scrii și singur.
— Eu ? Nu. Da' de unde ! Vezi, mie, cînd scriu, nu-mi vine de loc... ei... inspirația, sau cum îi zice. Și încă ceva, Lutek : treci pe la Aiga și spune-i să facă rost de cîteva bucăți de pînză roșie !
— Pentru pancartă ?
— Zetka ne roagă pentru niște material de cocarde. Să încercăm să le procurăm. Că doar 1 Mai bate la ușă. O să avem o grămadă de treburi, tovarășe, o grămadă...
Se uită din urmă la silueta zveltă a lui Ludwik, care se îndepărta, spunîndu-și că e un băiat bun și cultivat, dar nu îndeajuns de combativ. Fiu de funcționar ieșit la pensie. Pentru el, mezinul familiei, n-au mai ajuns banii pentru studii, așa că a fost nevoit să întrerupă gimnaziul și să înceapă a munci. Lipsa lui de combativitate se explică prin faptul că e fiu de intelectual. Unuia ca el îi e mai greu să descopere, de unul singur, adevărul de clasă. Dar nu-i nimic, o să se schimbe el, o să se dezvolte. Va trebui doar ca pe viitor să fie și mai legat de muncă.

Se sculă, ascunse într-o scorbură cutia de tablă și își îndreptă privirile spre soare. Încă o jumătate de oră. Ce neplăcută întîlnire îl așteaptă ! Se așeză sub un copac, de unde se vedea pînă departe în lungul hatului, care acum era drumul cel mai la îndemînă spre ungherul acela. Pe acolo trebuia să vină. Șopotitul neîntrerupt al Narewului îl făcea să moțăie, dar se sili să rămînă treaz. Ca să nu se lase toropit de somn, Jozek începu să asculte atent, îndărătnic, cîntecul unei ciocîrlii, care se zbenguia undeva în înaltul azuriu. Astăzi după-amiază aveau ședință de celulă. Figurau multe probleme pe ordinea de zi, dar cea mai importantă dintre toate era problema tipografiei. În sfîrșit, a fost pusă în funcțiune. Rotativa a fost montată la locul ei. Au fost aleși și oamenii care s-o mînuiască. Au avut ceva bătaie de cap cu localul, dar pînă la urmă l-au găsit, și încă unul destul de bun.
În cele din urmă, Filipczak își făcu apariția. Cu haina descheiată, cu undițele pe umăr. În picioare, cizme militare. În fața lui alerga un cățel șarg, adulmecînd tulpinile uscate, de anul trecut. S-ar fi putut crede că domnul Filipczak, felcerul închisorii, a plecat, ca omul, duminica, să prindă ceva pește.

Cînd dădu cu ochii de Kandyba, Filipczak se opri și se uită cu atenție în jur. Convorbirea lor fu scurtă. Kandyba băgă mîna în buzunar și-i puse în palmă interlocutorului său două hîrtii de douăzeci de zloți și o monedă de argint de zece zloți.

— Marți la șapte, adăugă el și salută.

Felcerul își fluieră cîinele și se îndepărtă.

O porni în jos, pe malul rîului. Kandyba se uită după el, ștergîndu-și de pantaloni mîna dreaptă. Soarele se afla la zenit.

Cînd soarele se afla la zenit, razele lui, răsfrînte pesemne de un geam printr-un joc al întîmplării, cădeau oblic în celula cu numărul 55, luminînd o bucată din peretele jupuit. Dreptunghiul luminos nu era mai mare ca un sfert din formatul unui ziar, dar și așa, în celulele de la parter, asta era o raritate. Celulele de aici, erau, poate, întrucîtva mai călduroase; în schimb, erau mai întunecoase.

Antoni se rezemă de perete, își întinse gîtul și-și așeză obrazul în bătaia soarelui. De două zile îl durea un dinte, dar deținuților politici li se luase dreptul de a se înscrie pentru consultații medicale. O dată pe săptămînă, doctorul închisorii se muncea să smulgă și măsele, cu bucăți de gingie cu tot. Dar tot era bună la ceva și durerea, fiindcă îl făcea să uite de foame, care de cîtăva vreme chinuia întreaga secție. Prînzul din ziua aceea — de duminică! — fusese alcătuit din niște lături călduțe și o bucată de șorici cu perii prost răzuiți drept supliment. Iar pîinea de dimineață era de regulă, de la un timp, făcută

din pleavă coaptă amestecată cu mălai. Dacă luai o bucată în mînă, se fărîmița ca un bulgăre de nisip. Se vede treaba că de problema asta se ocupă adjunctul Knor personal.

Se spunea că e văzut făcînd într-una naveta între bucătărie și brutărie, amenințîndu-i cu pedepse aspre pe toți cei de acolo, pe care-i bănuia că ar simpatiza cu Comuna, simpatie care s-ar exprima, chipurile, prin străduința de a găti o ciorbă mai consistentă și de a coace o pîine mai de doamne-ajută.

Witek umbla prin celulă, străduindu-se să memoreze, prin repetarea cu glas tare, cele mai importante date din istoria mișcării muncitorești. În mînă ținea ascuns un carnețel, pe care și-l făcuse singur și în care copiase o expunere a acestei teme, scrisă de unul din tovarăși și aprobată de Zetka. Se tot uita în carnețel, verificîndu-se, pentru că în general reținea greu datele. Pe Antoni și Witek soarta îi unise încă din clipa cînd se cunoscuseră în tren. E adevărat că Antek fusese dus de la camera de triere direct la carceră, dar Kopec își revărsase toată furia asupra lui Gorniak, iar lui îi dăduseră drumul chiar de-a doua zi și-l băgaseră într-o celulă cu Witek. Se învățaseră atît de bine împreună, de parcă ar fi stat ani de zile laolaltă. Se obișnuiseră cu celula lor, cu pereții și ungherele ei. Cînd se întorceau în ea după plimbare, toate li se păreau aici apropiate și familiare, deși celula lor nu se deosebea cu nimic de alte cuști de soiul ei. Amîndoi își statorniciseră un mod comun de a petrece ziua, un sistem de ser-

viciu cu schimbul, și deprinseseră o seamă de obiceiuri mărunte, pe care le respecta cu strictețe și unul și celălalt, pentru că numai așa se puteau adapta la mizerabila stare de vegetare care e viața de pușcăriaș. De-ar avea măcar ce să fumeze! Atîta doar — ce să fumeze...

Celula lor era lungă de cinci pași, largă de doi și jumătate. Sus, sub tavan, era nișa ferestrei zăbrelite, în față, ușa căptușită cu tablă, iar deasupra, veșnic afumat, becul de cincisprezece lumini, protejat de o rețea metalică. Mergînd spre geam, în dreapta în colț era tinicheaua, apoi o măsuță cu picioarele în cruce și un scăunel fără spătar, iar ceva mai sus, o poliță pentru castroane și linguri. Venind îndărăt, pe partea dreaptă, era un pat de fier, care în timpul zilei se ridica și se fixa de perete cu ajutorul unui belciug agățat de un cîrlig, și căldarea cu apă. Asta era tot, dacă nu mai punem la socoteală cartonul pe care era lipit regulamentul și care atîrna deasupra mesei. Cartonul acesta ar fi fost inutil, dacă dosul lui n-ar fi slujit la stingerea fitilului de la brichetă, operație grozav de complicată altfel.

Obiectul cel mai însemnat era patul, care abia după apelul de seară putea fi coborît. Sub nici un motiv n-aveai voie să stai culcat pe el în timpul zilei. Între pat și perete erau îndesate, ziua, două saltele anemice, două perne umplute cu paie tocate și două pături, uzate și decolorate de vreme. Din fericire, în noiembrie li se dădeau de la magazie paltoanele. Dormeau cu schimbul, după cum se înțeleseseră, o săptămînă pe pat, altă săptămînă pe ciment.

Witek avea o fire veselă și la toate neplăcerile vieții de închisoare reacționa prin bună dispoziție. Chiar și atunci cînd ceva îl înfuria cu adevărat. Asta îl irita mai ales pe Knor, care se vedea de la o poștă că l-a luat de mult la ochi și-i caută pricină. Dar Witek își încheia cei patru ani de detenție, nu mai avea de executat nici șase luni și era un deținut mult prea deprins cu închisoarea pentru a se expune inutil. Își bătea însă joc pe față de adjunct, adresîndu-i-se pe un asemenea ton, încît acesta înlemnea pur și simplu și nu știa cum să reacționeze. Vorbele lui Witek, rostite ireproșabil, supus și politicos, cuprindeau o ironie atît de evidentă și de ascuțită, încît Antek și martorii întîmplători ai acestor scene, inclusiv gardienii de secție, se prăpădeau de rîs. Nu te puteai lega însă niciodată de ce spunea Witek, și Knor, după o discuție dintr-asta, pleca țeapăn și bosumflat, cu privirea alunecîndu-i neliniștită în toate părțile, nu prea sigur de el, iar în ochii celorlalți feștelit în toată regula. Witek susținea că viața îl învățase să fie așa: copilăria și tinerețea lui, petrecute, în cea mai mare parte, în foamete și șomaj pe caldarîmul din Baluty, cartierul țesătorilor săraci și al oamenilor oropsiți.

— N-aveam decît patrusprezece ani, îl lămuri el pe Antek, cînd eram în Uniunea Tineretului Comunist, deși, de fapt, n-aș fi avut încă dreptul și trebuia să mă prefac că sînt mai vîrstnic. M-au primit fiindcă se știa că taică-meu, care făcuse parte dintr-un comitet de grevă, își execută condamnarea la închisoarea din Gdansk

și fiindcă aveau încredere în mine. Lipeam „fluturași", uneori împărțeam manifeste lîngă fabrică, dar cel mai bine calificat eram, împreună cu încă doi băieți, la atîrnatul steagurilor pe sîrmele de tramvai, știi, cu „broscuța". Cum se face o „broscuță" m-a învățat încă bătrînul, cînd mai era acasă. Strașnic om taică-meu! Împreună cu cei doi băieți, le agățam ziua în amiaza mare pe strada Piotrkowska, în toiul circulației, de cele mai multe ori chiar lîngă Grand Hotel. Unul stătea de pază, să ne vestească dacă se apropie cumva vreun sticlete, celălalt arunca în sus cartoful și dădea drumul pînzei, iar eu trăgeam. Asta era treaba cea mai grea, fiindcă trebuia s-o prinzi bine de sîrme. Cît ai număra pînă la trei — vreo cinci secunde să fi durat totul — eram gata. Pe urmă, țuști pe-o poartă cu pasaj, și ia-o la sănătoasa! Trebuia să vină pompierii cu scări și să le scoată cu cîrligele. Trăgeau de sîrme cu cîrligele de săreau scîntei, și uneori nici asta nu ajuta la nimic. Cînd sîrma era bine prinsă, erau nevoiți să taie „broasca" cu foarfecele, cu mănuși izolatoare. Oricît de mult zor ar fi dat, circulația tot se întrerupea pentru o jumătate de oră, ba uneori și mai mult. Închipuie-ți toată strada Piotrkowska plină de tramvaie oprite, lumea îmbulzindu-se și citind: *Trăiască frontul unic!* sau *Jos guvernul foamei și al mizeriei!* Poliția, pe cai bine hrăniți, se da de ceasul morții, dar nu făcea nici o brînză; se încurcau unii pe alții, se ciocneau spate în spate, iar vatmanii, dintre care mulți erau de-ai noștri, se aplecau pe ușile vagoanelor goale și se prăpădeau de rîs. Îți spun, nu cunoști strada Piotrkowska și nu poți să-ți dai seama ce înseamnă așa ceva pe o stradă ca aceea...

Povestind, Witek Gracholski se răsucea pe călcîie de vesel ce era. Un tip zvelt, elastic, nemaipomenit de inventiv și de îndemînatic. Dintr-o singură săritură se cocoța pe fereastră, și de acolo, în caz de pericol, ateriza dintr-o dată în mijlocul celulei. Cînd vorbea cu însuflețire, în ochii săi căprui scînteia o flacără de răzvrătire și de pornire haiducească. Atunci începea să măsoare celula cu pași mari și gesticula atît de expresiv, încît persoanele și situațiile pe care le evoca îți apăreau parcă aievea în fața ochilor.

— Dar s-a întîmplat odată, continuă el — și de unde să-mi treacă prin minte c-o să am ghinionul ăsta! — că s-a năpustit asupra mea, din mijlocul mulțimii, un agent și m-a înșfăcat de guler. M-am răsucit și i-am repezit un cap, dar era puternic, nu mi-a dat drumul și m-a dus la comisariat. Mi-au ars acolo una de m-au dat peste cap, iar cînd am mai văzut că gardianul de serviciu își scoate centura și vine spre mine, nu știu ce mi-a trăsnit prin cap, dar cînd le-am făcut o tumbă... Așa că, în loc să mă pocnească cu catarama peste cap, m-a nimerit pe undeva pe la coaste. M-am ridicat și naiba știe ce m-a apucat, că m-a umflat rîsul, pe cînd ei se uitau tîmpiți unul la altul. Nu știu ce-a fost cu mine, dar parcă m-aș fi trezit deodată cu alt suflet. Mi-a pierit pe loc toată spaima. Am prins atîta curaj, că mă puteau bate oricît, fără să-mi pese. De atunci, în situații asemănătoare, îmi amin-

team cum m-am purtat și ce-am simțit atunci, și orice ar fi făcut porcii, nici nu mă sinchiseam. Sigur, eram un mucos pe vremea aceea. Mă țineau noaptea la secție, eu mă cuibăream într-un ungher, dimineața îmi dădeau un picior în fund și o zbugheam ca din pușcă. Asta nu m-a împiedicat să mă mai întorc acolo, și nu numai o dată. E drept că tumbe nu mai făceam, mai crescusem, iar din punct de vedere ideologic eram mai format; învățasem să mă port cu ei așa cum merită. Urîtă meserie au ăștia, meserie de hingheri! adăugă el. Veselia îi sperie, nici nu sînt în stare s-o priceapă. Știi, Antek, cîndva, mai tîrziu, după revoluție, după ce vom depune armele... ba nu, se corectă el, armele le vom depune numai cînd violența nu va mai fi necesară, cînd socialismul va triumfa în toată lumea... ei, cînd le vom putea lăsa deoparte măcar pentru o clipă... știi ce-aș vrea, dar să nu rîzi: să înființez un cămin pentru copiii din Baluty, undeva, în pădurea de la Tuszyn, și să mă duc din cînd în cînd să-i văd. Să mă uit la ei cum se bucură, cum se joacă, cum habar n-au ce e aia frica, frica de a fi bătut la poliție... Și se întoarse brusc, făcînd doi pași spre fereastră. Dar cînd veni înapoi, zîmbea din nou. În limbajul său glumeț, pe care-l folosea ori de cîte ori voia să-și ascundă o emoție, se apucă să-l necăjească pe Antek: Iar tu, victimă suferindă, mai bine ți-ai smulge singur rădăcina aia din falcă! Sau știi ce? Hai să facem rost de-o sîrmă! Îți legi măseaua cu ea, și celălalt capăt îl prindem de cîrligul patului. Închizi frumușel

ochișorii, eu îți ard una peste frunte, și dintele zboară cît ai zice „pește". Te clătești nițel, dar ai scăpat definitiv. Ei, ce zici? La Wronki, cînd eram bolnavi de scorbut, mi s-a întîmplat nu o dată să fac în felul ăsta pe dentistul. Nu-i vorbă, că pacienților bolnavi de scorbut dinții le umblă ca beți prin gură. Dar așteaptă să ne mai înfometeze ăștia încă o bucățică de vreme, că și la noi...

Numai la gîndul unei astfel de operații, Antek se strîmbă și simți că durerea începe să-i treacă.

— Witold, încetează! îl rugă el.

Caracterele lor se completau fericit. Antek era mai serios, mai chibzuit, îi plăcea să mediteze. E drept, firea plină de temperament a lui Witek îi impunea, uneori chiar încerca să-l imite, dar se lăsa repede păgubaș.

Mărunt de statură, cu un zîmbet trist întipărit pe față, Antek era prea puțin descurcăreț, dar foarte ambițios. Se lupta necurmat cu regimul de închisoare, și asta îl costa scump, dar se călea treptat și ieșea biruitor din toate încercările. Dusese o activitate politică susținută în organizația socialistă studențească *Viața*.

Îl ridicaseră pe stradă, în timp ce ieșea de la cursuri. Fusese astfel despărțit de casa pe care o întreținea din ce cîștiga cu meditațiile, fusese despărțit în felul acesta și de fata pe care o iubea. Mai avea încă trei ani și jumătate, și despărțirea de ea îl chinuia amarnic.

— În sfîrșit, nu mă mai doare! anunță el. Senzația de ușurare îl făcuse să transpire.

— Ştii ce, Antos, te gîndeşti prea mult la libertate. De asta pînă şi dinţii te dor mai tare...

Umblau amîndoi prin celulă, cînd mai repede, cînd mai încet, după cum se desfăşura şi discuţia, răsucindu-se fiecare, la întoarceri, cu faţa spre celălalt, ca să se vadă mereu, să întărească şi cu privirea vorbele pe care le schimbau şi care le uneau gîndurile şi simţămintele într-un fluid unic de prietenie şi fraternitate.

— Cînd ţi-e greu, urmă Witek, adu-ţi aminte pentru ce lupţi şi cîţi oameni îşi varsă sîngele în clipa asta pentru cauza noastră. Dacă eşti un adevărat tovarăş, atunci tot ce-ţi aparţine, chiar şi ce ţi-e mai scump, îţi va apărea mic şi neînsemnat. Şi-ţi va fi mai uşor. Ştiu prea bine, nu e uşor să nu te mai gîndeşti la libertate, şi n-ai decît să te gîndeşti la ea dacă vrei, dar nu trebuie să te laşi copleşit de gîndul ăsta. Amintirile, scrisorile de acasă, vorbitorul, pînă la care nu mai e mult, la toate trebuie să fii gata să renunţi în orice clipă, dacă e nevoie. Ne aflăm într-un sector important al frontului, iar tu ai venit să lupţi ca voluntar. Te rog să mă ierţi, Antos...

— Witek, înţeleg foarte bine toate astea şi să nu-ţi închipui că-mi plîng de milă. Poţi să ai încredere: o să mă străduiesc să fiu cît mai tare, o să mă străduiesc. Dar, înţelege şi tu, m-au înhăţat tocmai cînd... din punct de vedere personal... treceam poate prin cel mai fericit moment din viaţa mea. Să fi fost cu o lună mai devreme, sau măcar cu o lună-două mai tîrziu...

— Cînd o să ieşim învingători în acţiunea noastră, o să avem vorbitoare cu duiumul, şi

dacă fetei i-or ajunge banii, o s-o poţi vedea din două în două săptămîni. Iar condamnarea, nătărăule, trece şi ea... Aşa că, frăţioare, nu te mai chinui singur degeaba ! Destul ne chinuiesc ei. Dac-ar putea, ne-ar sfîşia cu dinţii. Şi sîngele ni l-ar suge. Nu uita, la cină e rîndul tău să protestezi.

Şi-l luă de braţ pe Antek.

— Witek, un tovarăş de celulă ca tine e o adevărată comoară ! Nu ştiu ce-am să mă fac cînd ai să pleci.

— Ei, asta-i ! Întîi, că mai am încă o jumătate de an, şi dracu ştie dacă n-o să ne despartă şi ce-o să se mai întîmple de acum încolo cu mine. Nu te teme ! Comuniştii mai au destul de lucru în lumea asta, aşa că se întîlnesc pretutindeni. O să pornim împreună, Antek, şi nu numai la un singur asalt. O să vezi ! Iar la nunta ta, eu...

Noi, copiii Lomže,
Regimentul 33...

Era o companie de soldaţi, care după terminarea instrucţiei de după-amiază se întorcea la cazarmă, intonînd cîntecul vitejesc al regimentului lor, pe melodia *Brigada întîi,* imnul legiunilor lui Pilsudski.

— Oho, aproape ora patru ! exclamă Witek. Desertarea !

Ne-am aruncat
Pe rug
Destinele...

Mecanismul închisorii funcționa ireproșabil, fiindcă după o clipă la parter se auzi zgomot de chei. Witek și Antek apucară tinicheaua și vasul pentru apă și se postară în dreptul ușii.

— Să fim atenți la Kizio! aminti Antek. Poate ne strecoară ceva.

Așa-numitul Kizio era unul dintre artelnici, un pungaș, dar unul dintre cei mai de treabă.

Ușa se deschise, apăru gardianul de secție și, în aceeași clipă, alunecînd în tîrlici pe asfaltul ceruit ca pe niște patine cu rotile, trecu în viteză Kizio, strecurînd fulgerător ceva în buzunarul lui Witek. Zbură mai departe, o coti pe scări și, cîteva clipe mai tîrziu, îl auziră tropăind la etajul de deasupra.

Din celulele deschise ies mereu alte perechi cu hîrdaie și se îndreaptă în fugă spre fundul coridorului, unde se află closetul. În closetul de mărimea a două celule sînt înghesuiți douăzeci de oameni. Zgomot și vînzoleală. Trofeul lui Antek și al lui Witek — un pachet întreg de tutun — e împărțit îndată între fumători, frățește. O parte e lăsată într-o ascunzătoare, pentru celelalte celule. Se face economie.

Prin mijlocul încăperii, străpungînd tavanul și podeaua, trece o țeavă groasă. Are patru ramificații în încăpere. La început cei noi se simt stingheriți. Mai tîrziu se obișnuiesc și nu le mai pasă. Important e că timp de douăzeci de minute, ba uneori și mai mult, sînt împreună. Ar fi mai rău dacă s-ar renunța la sistemul ăsta. Sînt de rezolvat o sumedenie de probleme curente. Apoi contactul cu cei de sus sau cu cei de jos, prin ciocănit. „Deșertarea“ se face în același timp la toate etajele. Siguranța e absolută. Mesaje cifrate. Instrucțiuni. În timpul acțiunilor aici se face distribuirea clandestină a alimentelor. Și, în sfîrșit, învățătura. Tot aici, în cele douăzeci de minute, în înghesuială și în mirosul pestilențial, se face examinarea, pe baza lecțiilor predate în ajun. După care se împart materiale noi, manuscrise miniaturale, se țin scurte referate, foarte concise, despre situația politică, se face revista presei, se redactează corespondențele pentru buletinul scos de Zetka. Ca și pînă acum, acțiunea n-a întrerupt munca de propagandă și educație. Prin urmare, în primul rînd, o scurtă comunicare despre mersul luptei.

Boicotarea lui Sambo a avut succes! Majorul Kopec a dispărut din secție. A fost mutat, probabil, la aprovizionare. Bucurie generală! Și totuși șicanele continuă. Tovarășul Krupiwny din galeria a doua a fost bătut de gardianul Rybka pentru refuzul de a sta în poziție de drepți. Ce întrebări și observații aveți, tovarăși? Ce s-a mai întîmplat? Cine e bolnav? De ce n-a trimis Ajzen la timp adresa familiei? Răspunsurile le dau responsabilii de celulă. Discută toți. Atenție, în timpul ciocănitului, la Romaniuk din celula 112, galeria a doua! Există bănuieli că ar cocheta cu administrația. Tovarășii cutare și cutare vor da economului de la parter, începînd cu plimbarea de mîine, jumătate din rația lor de pîine pentru cei bolnavi. Timpul trece, tovarăși, timpul trece! Lecțiile!

Intr-un colț, Witek, Astanowicz și Ajzen răspund la întrebările din istoria mișcării muncitorești. In alt colț, un grup mai mare ascultă un curs de istorie a Poloniei. Se pune un accent deosebit pe însușirea acestui obiect. Alături de ei, Antek îl examinează pe bielorusul Sawka la lecția de gramatică, predată cu o zi înainte. După negație se folosește genitivul. Exemple? Cineva comentează un citat din Engels. Unde a murit Wladyslaw Warnenczyk al IV-lea? Un hohot de rîs! Liniște! Liniște! Astanowicz a fost ieri la depozit și a reușit să-și arunce ochii pe un ziar care se afla pe masă. Să ne spună! Despre campania pentru obținerea unei amnistii n-ai citit nimic? In *Micul cotidian,* fițuica aia scîrboasă a fasciștilor, nu scrie nimic despre amnistie? Nu, pe prima pagină se relata numai că Sieroszewski a vorbit în Senat despre Bereza. Spunea că „Bereza e doar o formă blîndă a contrateroarei îndreptate împotriva comuniștilor". Cine-i Sieroszewski ăsta? A, scriitorul... A uitat că în timpul țarismului a fost și el deținut politic! Eh, ce mai, la ce să ne așteptăm de la el, la compătimire? Las' că știm noi!

Din robinetul deschis apa curge fără oprire. Cineva spală la repezeală niște ciorapi și batiste. Își umplu cu toții ulcioarele. E timpul să isprăvească. Gardianul a și început să bată în ușă.

— Imediat, domnule plutonier, imediat!

De serviciu e Juras, așa că nu e grabă.

— Atenție, tovarăși! O comunicare în legătură cu acțiunea noastră. Instrucțiunile se modifică.

Intr-o clipă se făcu liniște. Toți deținuții se îngrămădiră în jurul tovarășului care făcea comunicarea.

— Astupați vizeta!

Vorbea unul din delegații parterului:

— Tovarăși, conducerea Comunei a hotărît să se treacă la lovituri mai puternice îndreptate împotriva administrației. De la apărare vom încerca să trecem la atac. Se revine asupra instrucțiunilor pentru ziua de astăzi. Se anulează toate protestele de mîine. In schimb, mîine, după cină...

Și coborî glasul. Toți ascultau cu atenția încordată.

Cînd Juras deschise ușa, ieșiră repede, perechi-perechi, mai însuflețiți ca de obicei. Li se transmiseseră instrucțiuni importante.

XIII

Etajul trei era la plimbare. Rotofeiul gardian Rybka își desfăcu discret gulerul, își scoase chipiul, ștergîndu-l pe dinăuntru cu batista. Nu e decît sfîrșitul lui aprilie, dar e cald ca în iulie, deși e abia ora zece dimineața. Năvalnică primăvară anul ăsta! Cum ieși din ghețăria asta afară la aer, cum începe să curgă pe tine sudoarea șiroaie. Iar vara, dimpotrivă, în celule zăpușeala e atît de mare, cînd se încing zidurile, încît arșița de afară, oricît de cumplită, ți se pare un val de răcoare.

Uite-l pe afurisitul ăla de Bratkowski că din nou și-a schimbat perechea! O clipă nu-i poate slăbi din ochi! Iar pe ăsta are ordin să-l supravegheze în mod special. Uite-l, uite-l, iar îi fug ochii după cineva! Nu se mai satură ăștia de vorbit! Toată viața și-ar bate gura cu propaganda aceea despre orînduirea sovietică! Schimbarea asta a perechii va trebui s-o consemneze în raport, că de strigat la ei degeaba strigă, tot nu ajută la nimic. Ba mai bine să

nu consemneze nimic. Domnul adjunct o să-l întrebe: „De ce le-ai permis?" În afară de asta, orice s-ar zice, ăștia care se plimbă sînt disciplinați. N-are de ce să se lege. A ieșit din rînd ăla... cum îi zice? Aha, Zychwa. S-a întîmplat ceva cu el! Se împleticește, și un camarad s-a repezit să-l susțină, îl conduce pînă lîngă zid și-l așază la umbră. I-o fi venit rău. Unui om care-i pe cale să leșine îi mai îngădui. Treacă de la el... Chiar că arată de parcă și-ar da sufletul!

Zychwa sta lîngă zid cu ochii aproape închiși și răsufla greu. Cele cîteva minute de plimbare îl epuizaseră complet și spinarea îi era udă de efortul făcut. Își lipi fruntea de cărămizile reci și simți cum i se pune un nod în gît. Lacrimile i se adunară sub pleoape. În ultimul timp îl încercau des astfel de stări și-i venea tot mai greu să se stăpînească. Cei care-și fac plimbarea îl privesc. Sînt tovarășii lui, dar nici măcar nu le e milă de el. Și știu doar bine cît de grav e bolnav, cît de grav. Nu, nu-i adevărat! L-au sprijinit întotdeauna cît au putut. Înainte de începutul acțiunii primea supliment de grăsime și de zahăr, tovarășul de celulă îl lăsa să doarmă tot timpul în pat, iar cînd doctorul a început să-i facă șicane, i-au făcut rost, pe ascuns, de medicamentele necesare. Ghicea el că aici e amestecat Ajutorul Roșu, dar prin ce minune pătrundeau acele medicamente prin ziduri n-a aflat niciodată. Chiar și acum primea un supliment de pîine, pe care tovarășii și-l rupeau de la gură. Deținuții se roteau monoton, mereu în

cerc, numai în cerc. Zychwa îi privea toropit. Deodată, adulmecă de undeva miros de pădure. Simțea în nări, foarte limpede, mirosul brazilor, al crengilor care se leagănă, foșnesc, și chiar i se păru că vede, printre vîrfurile pline de freamăt ale copacilor, azuriul cerului însorit. Pădure? Pădure, aici? De unde? Ah, da, ăsta-i mirosul scîndurilor proaspete, aduse de curînd și puse la uscat nu departe, lîngă perete. Din scîndurile astea urmează să se facă uși noi pentru carcere. Doamne, cînd a umblat el ultima oară prin pădure? In copilărie, desigur, fiindcă mai tîrziu cînd să fi umblat? Școala, mizeria, închisoarea... Lacrimi, șiroaie de lacrimi i se scurg pe obraji. Lacrimile sînt reci, îl ustură și le simte sărătura în colțurile gurii, le simte apoi cum i se preling pe gît. Ah, să trăiască! Trebuie să trăiască! N-o să mai poată răbda încă doi ani, cîți mai are. Să capete un concediu, apoi să fugă, să-și piardă urma, să nu mai pună niciodată mîna pe el. Sigur că cei ce se plimbă îl văd cum plînge. N-au decît să-l vadă...

A prevăzut, a știut prea bine că n-o să le poată ascunde niciodată nimic tovarășilor. Il tratează și acum ca pe unul de-ai lor, dar cînd discută, și el e de față, vorbesc numai despre lucruri generale, și cînd îi întreabă ceva, răspunsurile lor sînt reci și în doi peri. Nu știu ei încă, dar parcă au ghicit ceva. Cum i-a răspuns Stefaniszyn adineauri, cînd s-a oferit să-i transmită un material lui Grünszpan, pe care-l avea în spate! „Lasă, că mă descurc eu!" i-a aruncat peste umăr și, întorcîndu-se, l-a privit fix.

Acum se tem de el. Dar poate că a devenit bolnăvicios de sensibil și doar i se năzare. Nu. E în închisoare de mulți ani și știe prea bine că aici nu numai zidurile devin transparente, ci și viața fiecărui tovarăș. Din partea lor n-are de ce să se aștepte la milă. Nu mai are de ce să se aștepte. Știe și singur. Nici n-ar merita, de altfel.

— Coloană, stai! strigă Rybka și scutură cheile.

Bratkowski veni în fugă și-l ajută să se ridice. Il apucă delicat de braț și-l ridică. Neputincios, se lăsă condus și, înecat de un val de recunoștință, fu cît pe-aci să-i cadă în genunchi. Tovarăș drag! Cînd l-au adus la etajul trei, Bratkowski l-a primit în celula lui ca pe un frate și în aceeași seară i-a dat fularul lui de lînă.

— Henryk, șopti Zychwa, mi-e atît de rău... atît de rău...

— Cerem îndată medicul. Și să încerce să nu te primească pînă mîine! Iar pe scări adăugă: Mai rabdă încă puțin! O să ieșim învingători, o să-ți obținem o oră în plus de plimbare, o să primești din nou doctorii, mîncare mai bună. Lasă, o să vezi... curaj, tovarășe!

— Da... răspunse Zychwa cu jumătate glas și inima neputincioasă începu să bată mai tare, să pompeze sîngele spre creier.

Simți cum roșește. Își luă mîna de pe balustradă și își șterse cu ea fața și pleoapele. Pielea și-o simțea aspră și scorojită. Printre degete i se presără nisipul uscat al lacrimilor.

Cînd ușa celulei se închise în urma lor, se trase de sub brațul lui Bratkowski, bău apă și, sufocîndu-se, rosti răgușit :

— Eu... v-am... trădat...

Îi aruncă celuilalt o privire sfidătoare, plină de răutate. Din coridor răzbătea pînă la ei zgomotul ritmic al ușilor de celulă trîntite. Bratkowski se dădu înapoi și se sprijini de perete. Își înfundă mîinile în buzunare. Privirea îi era străină, de nepătruns. Zychwa cunoștea această expresie a ochilor : reflexul de autoapărare al celui oprimat. Putea însemna tot atît de bine mînie sau dispreț.

Zychwa se repezi în mijlocul celulei. Vorbind, parcă se lepăda de propria lui ființă :

— Sînt slab, voiam să trăiesc, voiam să trăiesc cu orice preț... înțelegeți-mă... iertați-mă ! Voi face totul, vreau să mă întorc la voi, voi ispăși... tovarășe...

— Cuvîntul acesta să nu-l rostești !

— Nu mă lăsați să pier ! Scăpați-mă de ei ! Mai bine să mor aici, printre voi... Și asta nu-i tot... eu... i-am denunțat pe tovarășii...

— Pe care tovarăși ?

Bratkowski se dezlănțuise, și din cauză că-i lipseau dinții din față glasul îi era șuierător.

— Pe delegații de la parter : pe Zarna, Rybicki și Malanczuk. Și pe Zenek de la primul etaj.

— Din cauza ta au intrat ei în transport...

— Din cauza mea.

— Pe cine-ai mai turnat ?

— Pe nimeni.

— Minți !

— Îți jur că pe nimeni !

— Ai iscălit ?

Întrebările cădeau acum ca la interogatoriu.

— Nu.

— De ce ?

— Nu mi-au cerut.

— Așa ! Cine nu ți-a cerut ?

— Maslankiewicz.

— El te-a... prelucrat ?

— Da.

— Ce i-ai mai spus ? Dar să-mi spui imediat, și numai adevărul, că te... și pumnii încleștați ai lui Bratkowski se ridicară în aer amenințători.

Acum era fioros. Chelia i se congestionase, iar buza de sus îi descoperea știrbitura și, ridicată, îi ajungea aproape pînă la nasul frînt.

— Bate-mă ! Mă jur pe ce am mai sfînt, pe cinstea mea de altădată, pe Comună, că n-am spus o vorbă mai mult... nimic...

— Fiindcă n-ai avut destul timp ?

— Poate...

— Ai vrea să te lovesc, așa-i ? N-am s-o fac. (Își duse mîinile la spate.) Și pe Comună să nu juri, spionule !

Zichwa se tîrî pînă la geam și se așeză pe scăunel. Își scoase fularul de la gît, îl împături cu gesturi inconștiente în patru, îl puse pe masă și îl netezi cu palma înțepenită. Aștepta. Era înspăimîntător de palid. Bratkowski, ceva mai liniștit, spuse :

— Și eu care ți-am luat apărarea față de tovarăși... Înțelegi ? Ți-am luat apărarea. Aveam noi unele informații despre tine, dar eu nu le-am dat crezare. Am spus că e cu neputință. Zychwa trădător ? Și ce dacă ești bolnav ? Crezi că dacă eu sînt deocamdată sănătos nu pot înțelege cum vine asta ? Știi bine cîți dintre noi sînt bolnavi și tuberculoși. Grünberg scuipă sînge, Szatkowski, Dobek, Ajzen... să ți-i înșir pe toți ? Crezi că fiecare dintre noi luptă numai pentru viața lui ? Noi n-am vrea să trăim ?...

Bratkowski venise chiar în fața lui Zychwa și, de sus, îl străpungea cu privirea. Nu-i despărțea decît un pas. Zychwa, ghemuit pe scaun, își ridicase capul și se străduia să-i susțină privirea, fără să clipească. Știa că acum urmează lucrul cel mai important. Aștepta cuvintele lui Bratkowski ca pe o sentință.

— Ascultă, Zychwa ! spuse Bratkowski, încrucișîndu-și brațele la piept. Ascultă-mă bine ! Sîntem într-o acțiune, o acțiune grea și, ca staroste al Comunei, am dreptul și datoria să acționez imediat, fără să mă mai consult cu ceilalți tovarăși. Ești un deținut vechi și știi foarte bine că eu numai un cuvînt am. Te exclud din Comună, Zychwa ! Da. Te exclud din Comună !

Zychwa își plecă fruntea. Mîinile lui căutau convulsiv să se prindă de ceva.

— Acum te vei duce la ușă, continuă Bratkowski și vei suna clopoțelul. Îi vei cere gardianului să te ducă la Maslankiewicz sau la Knor, la cine vrei. Pentru noi e totuna. Gardianul n-o

să te refuze. Pe tine sigur n-o să te refuze. Și cînd vei ajunge acolo, le vei spune tot adevărul, și anume că ai fost exclus din Comună. Le vei cere după aceea să te mute, dar în așa fel ca să nu nimerești la nici unul dintre noi. Înțelegi ? Cum ai să le spui asta, te privește. Nu mai avem nici un drept asupra ta. Asta-i tot. N-ai să mai stai mult aici... i-ai slujit cum se cuvine.

Bratkowski se întoarse și se opri lîngă pat, cu fața spre perete.

— Voiam să-ți mai spun... se bîlbîi Zychwa, fără să-și înalțe privirea... să-ți spun totul odată pentru totdeauna, că m-au pus în celula asta ca să-i informez. M-au chemat de două ori la depozit, bineînțeles că numai așa, de formă. Maslankiewicz m-a bătut, m-a lovit cu piciorul, dar nu le-am mai spus nimic.

— Am luat și asta la cunoștință, se auzi răspunsul sec, dar chiar dacă se va găsi cineva căruia să-i pară rău de tine, hotărîrea aceasta a Comunei n-o poate schimba.

— Dar eu, murmură Zychwa, ridicîndu-se copleșit de pe scaun, eu voi lupta... știam că nu mă poate aștepta altceva — și se clătină — dar voi lupta... pînă la capăt... și, încet, se îndreptă spre ușă. Chiar de m-ar omorî...

— Nu te mai prosti ! îi răspunse Bratkowski, privind pe geam. Vrei să lupți cu ei de unul singur, fără Comună ? Chiar dacă, lucru de care mă îndoiesc, ai rezista pînă la capăt, cine se mai sinchisește acum de moartea ta ? O să pieri și nici măcar onoarea nu ți-o mai poți salva.

Desigur, poți să lupți și de unul singur, dar așa ca Gorniak...

— N-au decît să mă omoare... îngăimă Zychwa. Să mă omoare...

— Fă cum vrei! spuse încet și grav Bratkowski. Fă așa cum crezi că e mai bine! Și, tușind, adăugă cu asprime: Și acum, fă ce ți-am spus!

În dreapta ușii ieșea din perete o vergea de fier. Dacă o loveai cu mîna, capătul celălalt izbea într-un clopoțel de oțel ce se găsea în fundul coridorului, scoțînd un sunet aspru, metalic. Un mecanism simplu punea totodată în mișcare brațul unui fanion de tablă, care se desprindea și cădea pe ciment. Clopoțelul îi atrăgea atenția gardianului, iar fanionul îi indica celula care îl chema. Instalația era o rămășiță a confortului dintr-o epocă mai veche, datînd probabil dinainte de reconstruirea închisorii. Nimeni nu-și mai aducea aminte de ea și n-o mai folosea, mecanismul acesta distonînd de altfel cu restul instalațiilor, atît de primitive, de felul closetelor și al băii.

„A suna din clopoțel" era interzis la Lomża, și sistemul uitat în asemenea măsură, încît, chiar în cazurile extreme — de pildă, dacă se întîmpla o nenorocire — gardianul era chemat tot prin lovituri de pumn sau de picior în ușă.

De aceea, și cu siguranță că numai din cauza asta, Zychwa se codi îndelung în fața clopoțelului, răsucind între degete capătul vergelei, încercînd în felul acesta s-o împingă în afară și

să-i declanșeze mecanismul. În sfîrșit, se decise și lovi cu putere.

Neobișnuitul sunet avu un efect tot atît de neobișnuit.

Într-o clipă, gardianul fu la ușă. Se vedea că e grozav de tulburat, pentru că blestema și amenința mai fioros ca oricînd. De enervare, nu reușea să găsească în mănunchiul de chei pe cea a celulei.

Dar important era că soneriile funcționau.

XIV

Totuși, Zychwa nu fu condus la cancelarie imediat, ci abia înainte de cină. Gardianul-șef Juras habar n-avea ce relații există între deținutul acela și conducere și, mai mult decît atît, cererea pornise din celula lui Bratkowski și fusese făcută în prezența lui, lucru care-l mira grozav.

Simțea că e ceva necurat la mijloc. Așa că dădu fuga după instrucțiuni. Dar adjunctul Maslankiewicz nu se afla în birou. Urma să vină spre seară, la raport. Juras îl lăsă pe Zychwa să aștepte pînă atunci.

Zychwa se conformă întocmai dispozițiilor lui Bratkowski.

— Mă, scîrnăvie, spumegă ofițerul, ai stricat totul! Întîi te scapi în izmene și schiauni ca un cățel și pe urmă dai îndărăt?

— Protestez împotriva jignirilor! se bîlbîi Zychwa. Eu, ca deținut politic...

— Ceee? răcni adjunctul. Tu... deținut politic?! Tu nu ești decît un pungaș ordinar, un afacerist, un păduche...

Toate „bunele maniere" de intelectual, cu care îi plăcea să se fandosească în cercul colegilor săi, se șterseră fără urmă în fața acestui caz nemaipomenit. Ce-i va spune acum lui Szumski? Că doar asta aducea apă la moara lui Knor!

— Protestez... gemu Zychwa.

— Ce faace? se miră Maslankiewicz. Uite ce fac cu tine, derbedeule! Uite! (Făcu un salt pînă la sertarul mesei, smulse de acolo o hîrtie cu tot felul de parafe și i-o trecu lui Zychwa prin fața nasului.) Asta-i concediul tău, idiotule, îl vezi? Trebuia să-l primești chiar mîine, dar am dreptul să-l suspend. Ai să crăpi, păduchiosule, la un loc cu toți păduchii tăi!

Spumegînd, rupse hîrtia în bucățele mărunte și începu să le calce în picioare. Ochelarii cu ramă de corn îi căzură de pe nas. Furios, îi zvîrli cu piciorul de colo-colo, îi călcă și pe ei, pînă ce se auzi sticla scrîșnind. Asta îl scoase din fire și-i izbi lui Zychwa cu toată puterea un pumn în obraz.

— Juras! Vino aici! răcni el, repezindu-se la ușă.

Juras stătea îndărătul ușii, în poziție de drepți, cu ochii holbați.

— Ia-l, și la carceră cu el! Să nu-l mai văd în fața ochilor!

— Și cu cine... să-l pun pe urmă? întrebă Juras, speriat și el.

Era limpede că ascultase la ușă. Dar adjunctul făcea sforțări să se calmeze și nu-l luă în seamă.

— Ce dracu să mai fac cu el? Separat!
— Am înțeles. Dar raportez cu supunere că nu mai avem nimic disponibil.
— Atunci golește o celulă și bagă-l acolo!
— 'țeles! pocni din călcîie Juras și-l împinse înaintea lui pe Zychwa, cam nesigur dacă va reuși pînă la urmă să rezolve problema cazării deținutului.
În ușă Maslankiewicz se ciocni de gardianul de serviciu, care-l anunță:
— Domnul comandant vă roagă să poftiți la dînsul.
— Mă duc îndată, spuse grăbit adjunctul, dar se întoarse întîi în cabinetul lui, să-și adune gîndurile, să vadă cum s-ar putea descurca onorabil din încurcătura asta în care singur se băgase. Ți-arăt eu ție, gunoi ce ești! și îngenunche pe podea să adune bucățelele de sticlă ale ochelarilor sfărîmați. Am să te distrug, cum a făcut Knor cu Gorniak ăla! Las' că-ți înfund eu botul cu sticlele astea!
Dar comandantul fu de altă părere.
— Și acum cam ce-ai de gînd să faci? îl întrebă el pe Maslankiewicz cu o ironie binevoitoare, după ce acesta îi relată, între patru ochi, înainte de raportul zilnic, proaspătul incident cu Zychwa. Ce vrei dumneata să faci cu el e de o sută de ori mai rău. Gîndește-te puțin! L-am rupt de ei pe gunoiul ăsta, și acum să-i înlesnim să facă toate eforturile ca să se reabiliteze în ochii adunăturii ăsteia? Nu pricepi că ar fi curată agitație în folosul lor? Închipuie-ți numai ce s-ar întîmpla: n-ar fi exclus chiar să-l

reprimească pînă la urmă în Comună. Mai știi? Pe cînd altminteri, e compromis definitiv față de ei. Așa că ducă-se la dracu! Trebuie să recunoști că, oricît, tot a făcut ceva treabă. Sigur că dacă și-ar fi ținut gura față de ei... ar fi fost mai bine. Cît privește hîrtiuța pe care ai rupt-o, ea e, cu siguranță, înregistrată pe undeva. Nu-i nimic. Faci dumneata altă hîrtie în loc. Și la ieșire mai dă-i o dată scîrnăviei ăleia una peste bot! Ca din partea mea, de data asta.
Maslankiewicz fu nevoit să-i dea dreptate lui Szumski. Totuși, personal se simțea stingherit. Îl rugă pe comandant să păstreze discreția. Din cauza colegului său Knor.
— Haide, haide, îl liniști Szumski, nu s-a întîmplat nimic îngrozitor! Toți trăim acum în mare fierbere.
Între timp, în secții se terminase distribuirea cinei. Deținuții politici spălau vasele după fiecare masă. Era o treabă ușoară: în ciorbă nu plutea de obicei nici o steluță de grăsime. Aruncai deasupra hîrdăului nițică apă în strachină, o ștergeai cu cîrpa pînă se usca, și asta era tot.
— Sînt curios cum o să iasă, îi spuse Antoni lui Witek, pe cînd pîndeau amîndoi la ușă, așteptînd sfîrșitul operațiunii spălării vaselor în toate celulele.
Cazanele fuseseră duse îndărăt la bucătărie.
— Nici eu n-am mai pomenit una ca asta, și nu-s de ieri de alaltăieri în închisoare, îi răspunse Witek înălțînd din umeri. Cine e de noapte?

— Michotek e de serviciu.
— Tocmai bestia asta!
Era aproape cinci, adică ora la care se făcea apelul de seară, după care, oficial, activitatea în închisoare lua sfîrșit.
Michotek, gardianul șef de secție, își luă în primire serviciul, se informă de situația generală a secției de care răspundea, îi expedie în celule pe deținuții care fuseseră dejurnă și, împreună cu colegul său Izydorski, începu să se pregătească pentru controlul majorului sau poate chiar al adjunctului de serviciu. Pe comandant nu-l aștepta, deși și asta se putea întîmpla. Comandantul pică pe neașteptate de cîteva ori pe an, mai mult de formă, dar minuni nu se mai săvîrșesc în lume, și apoi, vor ști colegii lui care fac de gardă să i-o ia înainte șefului și să-l anunțe din vreme.
Trecură încă cinci sau zece minute. Deodată, se petrecu ceva extraordinar, ceva ce nimeni, nici gardianul-șef Michotek, nici colegul lui Izydorski și nici unul dintre deținuții veterani ai închisorii nu-și aducea aminte să se mai fi întîmplat. Nimănui, în clădirea asta, nu-i mai trecuse vreodată prin minte o asemenea idee. Bratkowski sună primul. Și după el, la interval de o secundă, a doua celulă, apoi a treia, a patra, a cincea și toate celelalte. Pe galerii în jos, de la o celulă la cea următoare, cascada asurzitoare de sunete se rostogolea vijelios. Fanioanele de tablă cădeau rînd pe rînd, acompaniind cu lovituri surde, seci, avalanșa de tonuri metalice, ca și cum niște enorme și nevăzute degete ar fi alergat pe claviatura etajelor, intonînd game și melodii dementiale. Vuietul uriaș se zbătea între ziduri, se aduna parcă într-un val înspumat și se izbea de boltă, pentru ca de acolo să se prăvale și, ca un torent care rupe digurile, să se năpustească în albia aripilor închisorii și să cuprindă celelalte secții. După o clipă, de undeva departe se auzi parcă ecoul acestui vacarm: în secția de femei, cele vreo douăzeci de celule ale comunistelor se solidarizau cu acțiunea tovarășilor. Ici și colo, sunau și deținuții de drept comun, dar haotic. Imitarea exemplului deținuților politici putea să-i coste scump. Dar erau ca niște copii: se lăsau mînați de impulsuri, fără să-și dea seama în prima clipă de consecințe. Pesemne că ideea le plăcuse grozav.
Michotek și Izydorski își pierdură capul. Izydorski scoase grăbit fluierul din buzunar. Dar ori că suflă prea tare, ori că fluierul era înfundat, din el nu ieșeau decît niște sunete întretăiate, un soi de cotcodăcit metalic. Michotek își veni între timp în fire, se repezi în camera de gardă și apucă telefonul, cerînd legătura cu cancelaria. Nu apucă să vorbească — colegul îi făcea semne disperate. Halal! Șeful! Grilajul mare de fier lunecă în lături cu zgomot. Se năpustiră înăuntru Szumski, adjuncții și toți oamenii disponibili din gardă. Erau puțini, pentru că abia se făcuse schimbul, iar noaptea garda din exterior era întărită, pe cînd cea internă era redusă. Cuprinseră dintr-o privire întreaga situație. Fanioanele căzute spuneau totul. Szumski vărsă un val de înjurături polono-ruse, între

care preferatul său „Lua-v-ar toţi dracii!" era un biet şi nevinovat gîngurit de copil. Se mai înfrînă în faţa subalternilor, dar era vînăt de furie.

— Spune cum a fost! răcni el la Michotek.

Michotek, unul dintre poliţaii deveniţi faimoşi în urma proceselor de la Luck [1], scos din funcţie sub presiunea opiniei publice, dar răsplătit gras pentru serviciile aduse şi transferat în garda închisorii, nu era în stare să scoată un cuvînt. În curînd urma să fie avansat major, în locul lui Kopec-Sambo, aşa că se temea de Szumski ca de dracu. Roşcovan, burtos, cu pete de ficat pe obraz, se făcuse la faţă alb ca varul.

— Au sunat... fu tot ce reuşi să spună, bîlbîindu-se.

Înţepenit în reglementara poziţie de drepţi, fără să-şi mişte ceafa anchilozată, clipi semnificativ din ochi în direcţia etajelor. Cureluşa de pînză cauciucată de sub bărbia proeminentă îi plesnise de atîta tensiune şi i se bălăbănea acum de o parte şi de alta a capului ca două păstăi. Szumski îl prinse cu amîndouă mîinile de păstăile astea şi i le smulse dintr-o singură smucitură. Capela i se înfundă pînă sub sprîncene, iar în creştet i se umflă ca un balon.

Michotek nici nu clipi. După expresia feţei superiorului, îşi dădea seama că gestul nu era îndreptat atît împotriva lui, cît făcut doar aşa, pentru descărcarea nervilor.

[1] Procese politice înscenate de guvernul Sanaţiei luptătorilor comunişti în anul 1934.

— Deschide-o pe prima din margine! spuse Szumski printre dinţi. Cască urechile la ce spun şi loveşte în care ţi-e la-ndemînă! După aceea vino în pas alergător şi raportează!

El şi ofiţerii intrară în camera de gardă a secţiei.

Se auzi o uşă trîntindu-se, glasul hotărît al cuiva, apoi un ţipăt. Ţipătul nu încetă însă, ci crescu mereu. Se auzi cum se zbate cineva, trosnetul unui lemn rupt şi strigătul:

— Nu bate! Nu bate!

Un zgomot de sticlă spartă.

— A înnebunit ăla, ce mama dracului?! se enervă Szumski. Vedeţi ce se întîmplă!

Maslankiewicz plecă în fugă. Knor se perpelea de curiozitate.

— Nu bate! Nu bate! Nu bate! vuiau celulele închise.

Un tumult furios de proteste începu să crească din ce în ce. Se auziră izbituri în uşi. Toată închisoarea fu cuprinsă de focul luptei.

Szumski alerga de colo-colo prin camera de gardă.

— Iar a sărit peste cal, animalul! Trebuie să punem capăt imediat nebuniei ăsteia... Şi n-avem oameni! Fugi, fugi! îl împinse el pe Knor.

Vacarmul continua fără un moment de pauză. Bufniturile surde cutremurau pereţii şi bolta. Uşile celulelor se scuturau, iar balustrada scării zbîrnîia de parcă ar fi trecut prin ea un curent electric.

„Oraşul... oraşul... se gîndi Szumski încordat.

Ce scandal! Il omor pe derbedeul ăla!"

Bubuiturile și strigătele creșteau și izbucneau acum din toate părțile. Începuseră și cei de drept comun să bată. O clipă încă, și avea să-i apuce cunoscuta criză de isterie. Atunci o să fie ca-n iad!

Szumski își mușca pumnii. Nu mai era nimic altceva de făcut decît să împartă armele. Dar punctul N?

„Pentru așa ceva... pot să mă curăț".

Tocmai îl aduceau pe Michotek. Maslankiewicz îl ținea de braț. Gardianul-șef avea un ochi năclăit de sînge, pieptii uniformei sfîșiați, nasturii rupți. Szumski se uită la el uluit.

Michotek luă poziția ca un adevărat soldat. Raportă oficial:

— Au cerut să vină procurorul.

— Procurorul?! Cum?!

— Da... raportez cu supunere. Procurorul.

Szumski își mușcă buzele. Zgomotul se dezlănțuise ca un uragan. Fuseseră puse în acțiune lingurile și castroanele.

— Cine te-a pocit așa?

— Raportez... Sosna...

— Care Sosna?

— Cel care stă cu Werba, domnule comandant, îl informă adjunctul.

— Cu Werba? Cu infirmul acela?

— Da, don' comandant.

Într-o clipă totul se lămuri.

— Ești un nătărău! îi aruncă lui Michotek în obraz și se hotărî să ia lucrurile în propriile mîini.

Se repezi afară din camera de gardă, urmat de Maslankiewicz. Il văzură pe Knor, cu cîțiva oameni, alergînd ca la incendiu în direcția celor de drept comun.

— Stați! strigă Szumski. Stați!

Se făcuse pămîntiu de tot. Nu avea de ales: sau asta, sau Zaklicki. Numai armata ar putea... numai Zaklicki. Nu, nici mort! Nu avea de ales. Procurorul Gacek? Haida-de! Lua-l-ar toți dracii pe ăsta! Ei și ce dacă mă văd oamenii mei?...

— Bratkowski, într-o clipă la mine!

Maslankiewicz înțelese cel dintîi despre ce e vorba. Îi smulse unuia dintre gardieni cheile și o rupse la fugă în sus pe scări. Larma continua.

„Rușine!" gîndi Szumski și-l căută din ochi pe Knor. Knor îi ocoli privirea.

— Mîine dimineață vorbim cu Varșovia, îi șopti el rușinat adjunctului și se uită în jur.

Ceilalți gardieni stăteau îngrămădiți lîngă perete.

Cobora Bratkowski. Calm, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat, ca și cum n-ar fi izbit cu o clipă mai înainte cu pumnii în ușă. Zgomotul era atît de mare, că mai ușor te puteai înțelege prin semne. Cu un gest, comandantul îl invită pe Bratkowski în camera de gardă. Bratkowski intră sigur de sine. După el, cu un aer grav, intră Szumski. Convorbirea fu, se pare, fulgerătoare, fiindcă numai după o clipă Bratkowski ieși cu capul sus. Szumski îl urma însă cam dezumflat.

12—2711

Starostele Comunei se opri în mijlocul coridorului de la parter și ridică în sus amîndouă mîinile.

— Tovaaaarăși... tovaaaarăși! Fiți atenți! Liniște!

Cu toate că, din pricina efortului, chelia i se înroșise, vocea lui nu reușea să acopere zgomotul, ajuns acum la apogeu. O secundă de gîndire, după care Bratkowski se îndreptă în fugă spre locul unde era atîrnat clopotul de apel și trase de cîteva ori de frînghie.

Szumski, uluit, tresări.

„Al dracului apel în seara asta!" își spuseră gardienii.

Sunetul cunoscut al clopotului răsuna într-un fel neobișnuit și la o oră cu totul nepotrivită, așa că, treptat, bătăile conteniră. Numai în secția a patra, sus de tot, pușcăriașii de rînd cu condamnări pe viață nu voiau încă să se potolească. Nenumărate urechi erau lipite de uși, ascultînd cu încordare.

— Tovarăși! strigă vesel starostele. Tovarăși! Scăunelul negru e revocat! Scău-ne-lul ne-gru e re-vo-cat!

E drept, divulga în felul acesta o parolă, dar asta se putea repede îndrepta. Nu putea proceda altfel, fiindcă după glas îl recunoșteau numai cei din galeria a treia, adică cei cu care făcea împreună plimbarea.

Restul aveau să-l rezolve delegații de etaje. Deținuții de drept comun se vor potoli și ei. Singuri nu vor îndrăzni să acționeze, și de data asta scăpaseră basma curată, fiindcă în timpul

rapidelor tratative se hotărîse să nu fie supuși nici unui fel de represalii pentru vina de a se fi asociat la acțiune. Apoi, starostele se îndreptă din nou spre comandant și mai discută cu el timp de cîteva minute. Szumski își compusese o figură impenetrabilă, dar la sfîrșit cedă și ordonă să i se deschidă lui Bratkowski celula lui Werba și a lui Sosna. Bratkowski rămase acolo pînă la semnalul de stingere.

Astfel, pentru întîia oară în istoria închisorii din Lomża, sacrosanctul ceremonial al apelului de seară nu avu loc.

*

Werba și Sosna erau originari din Wolyn. Werba, dintr-un mic tîrg al cărui nume puțină lume îl cunoștea în Polonia, iar Sosna dintr-un sat din apropiere, mai curînd o mahala a tîrgului. Sesiunea în deplasare a tribunalului din Kowel îi osîndise la cîte cinci ani de temniță grea. Pe banca acuzaților stătuseră doisprezece oameni. Doi dintre ei nimeriseră la Lomża, restul fusese înghițit de celelalte închisori, al căror număr se ridica, după statistica oficială, la trei sute patruzeci și unu. În Polonia aveai unde să fii întemnițat și nici osîndiții nu lipseau, pentru că astfel de procese aveau loc, în special în Ucraina apuseană, aproape zilnic. Wolynul roșu se răzvrătea într-una, ridicîndu-se împotriva ocupației șleahticilor[1] și capitaliștilor.

---

[1] Denumire dată nobilimii poloneze.

Sosna începuse să-l îngrijească pe Werba încă din timpul instrucției. Werba era infirm din naștere, înspăimîntător de infirm. La închisoare doi polițiști îl aduseseră pe o scîndură. La poliția politică scaunul lui cu rezemătoare fusese confiscat și atașat la dosar drept corp delict, deoarece, la percheziție, într-o ascunzătoare a scaunului se găsiseră cîteva broșuri și ziare interzise. Trunchiul lui Werba, din care atîrnau membrele chircite, informe și veșnic tremurătoare, era instalat acum pe un scaun obișnuit și, ca să poată sta în echilibru, se rezema de peretele celulei. Werba era cu desăvîrșire neputincios: trebuia îmbrăcat, hrănit, ajutat la toate. Cu prețul celui mai mare efort, abia izbutea să ridice, pentru o clipă, ciotul mîinii stîngi pînă la înălțimea pieptului. Cu toate acestea, tribunalul republicii burghezo-moșierești nu se codise să-l condamne. Pe corpul firav al unui adolescent se ridica un cap frumos, viril, cu niște ochi neobișnuiți, căprui-închis și plini de expresivitate.

Werba era întotdeauna binevoitor cu tovarășii. Cînd îi vorbea cineva, își pleca ușor capul într-o parte și rîdea inteligent, arătînd un șir de dinți frumoși. Provenea dintr-o familie săracă de evrei și era, pentru un autodidact, excepțional de cultivat. Cu socialismul făcuse cunoștință din cărțile pe care, ca să-i ușureze infirmitatea, i le cumpărau prietenii, cunoscuții și membrii familiei. Intr-adevăr, cărțile îl smulseră din întunecata singurătate a vieții de infirm. După un an ajunse să adune în jurul său cercuri de autodidacți, dicta corespondențe pentru presa de stînga, se ducea, purtat de prietenii săi, la unicul sediu sindical din orășel al Partidului Socialist Polonez, unde ținea referate despre cultură și artă și lua cuvîntul la dezbateri. Voința sa extraordinară îl făcuse să adere la mișcare sau, mai bine zis, mișcarea din orășelul acela aderase la el. Atunci se retrase din activitatea publică, trecînd în ilegalitate.

Sosna, țăran sărac cu două pogoane de pămînt, îl cunoștea încă din libertate. Se cunoscuseră pe vremea cînd Sosna, angajat zilier cu căruța, făcea cărăușie la gară, transportînd traverse de cale ferată. Drumul lui trecea prin fața casei lui Werba. Motl stătea ca de obicei pe un scăunel, lîngă burlanul casei, și întorcea cu buzele, cu mare caznă, paginile unei cărți de pe pupitru. Intr-o zi, Sosna se apropie de el, îl ajută, și după aceea se așezară la vorbă. Werba simți de la început că țăranul acela are stofă de comunist. In scurt timp, îl învăță să citească și să scrie și, mai tîrziu, partidul îi dădu lui Sosna sarcina să răspîndească materiale prin regiune.

Căzuseră împreună. Deși erau de aceeași vîrstă — nu împliniseră încă treizeci de ani — Sosna îl iubea pe Werba cu o dragoste de fiu credincios, de prieten și tovarăș. Stăteau în aceeași celulă de mai bine de doi ani și nu se afla în toată închisoarea o pereche care să se înțeleagă atît de bine ca aceasta. Cîntau împreună cîntece populare ucrainiene. Sosna îl culca, îl spăla și-l ducea pe Werba în cîrcă la plimbare. Cu acest prilej, punea un scaun lîngă zid, își

așeza pe el tovarășul, iar cînd era frig, îl înfășura bine cu pătura și nu-l slăbea din ochi. Chiar și în închisoare Werba se străduia să se facă util. Stabilea legătura între tovarășii care se plimbau în cerc. Comunicările primite în șoaptă le transmitea mai departe în momentul cînd cei cărora le erau adresate treceau în dreptul lui.

În preajma lui Werba se ridicase și se cultivase și Sosna. Puteai discuta cu el orice temă. Mîinile i se subțiaseră și numai după îmbrăcăminte puteai să-i ghicești originea de clasă. Excela mai ales în domeniul științelor sociale. Și asta pentru că Werba era lector de marxism, și nu numai în grupa lui; el și încă vreo doi tovarăși din închisoare erau adevărate autorități în această materie, redactînd materialele scrise și extrasele pentru colectivul deținuților politici.

Gingășia pe care acest uriaș cu părul blond și rubașcă neagră o dovedea față de tovarășul său infirm îi mișca pînă și pe unii dintre gardieni. Aceștia, cînd erau de serviciu, închideau ochii dacă Sosna cobora patul cu o oră mai devreme, ca să-i scurteze tovarășului său chinul șederii pe incomodul scăunel fără spătar.

Evident că Werba nu putea fi ținut singur într-o celulă. Ar fi echivalat cu o condamnare la moarte, pe cînd sentința nu prevedea „decît" o detenție de cinci ani. Iată motivul pentru care administrația tolera perechea Werba-Sosna, considerînd celula lor ca un fel de panopticum local, ceea ce îi bucura în egală măsură și pe cei doi, și Comuna.

Doar Knor, care bănuia că infirmul este unul din creierii taberei potrivnice, îl ațîța mereu pe Szumski ca măcar să-l separe pe Sosna de Werba. Szumski refuza însă, presupunînd, pe bună dreptate, că o astfel de bestialitate i-ar indigna nu numai pe deținuții politici, dar chiar și pe aceia dintre deținuții de drept comun care erau departe de a avea pentru Comună o cît de ușoară simpatie. Se răzbuna însă pe Werba în felul său laș, refuzînd cererile familiei acestuia de a-i aproba un concediu de sănătate sau o întrerupere în executarea pedepsei. La Departamentul Închisorilor aceste cereri erau refuzate, dîndu-se ca motiv referințele negative ale comandantului, de a cărui opinie, se pretexta, erau obligați să țină seama.

În limita puterilor lui, Werba participa la luptă în aceeași măsură cu ceilalți și niciodată nu s-ar fi lăsat înlăturat de la vreo acțiune, ceea ce, de fiecare dată, îl înmărmurea de spaimă pe Sosna. Deținuții protestau cu schimbul. Cînd îi venea rîndul lui Werba, tovarășul său îl împingea la momentul potrivit lîngă ușă și Werba îi arunca gardianului în obraz dîrzul „Protestez". Glasul i se armoniza cu fizionomia: avea un glas bărbătesc, de bariton.

Emoția luptei îi dădea putere să-și biruie pînă și infirmitatea. Așadar, cînd Michotek, după ce fuseseră puse în funcțiune soneriile, se năpustise în celula lor, Werba fu cel dintîi care ceru, în numele Comunei, venirea unui procuror. Michotek, înfuriat, îl lovi pe bietul infirm în cap cu mănunchiul de chei. Werba scoase un

țipăt și căzu de pe scăunel. Pînă să-și dea seama gardianul, Sosna, dintr-o săritură, îl și apucă de piept. Toți nasturii uniformei săriră deodată. Michotek se smuci și apucă să se aplece în ultimul moment, evitînd scaunul pe care Sosna îl aruncase asupra lui cu atîta forță, că, izbindu-se de perete, se desfăcu în bucăți, dintre care una zbură pînă în tavan, dărîmînd rețeaua de sîrmă și becul. Michotek se repezi orbește înainte, dînd să-l apuce pe Sosna de mijloc, dar acesta, ferindu-se, îi repezi un pumn năprasnic în bărbie și apoi încă unul sub ochi. Ceilalți gardieni dădură buzna în celulă și ar fi fost rău de Sosna, dacă n-ar fi intervenit adjunctul Maslankiewicz, care, dîndu-și seama de situație, i-a despărțit și a trîntit ușa.

Werba avea pielea obrazului și a capului crăpată în mai multe locuri, iar de pe urma căzăturii corpul îi era plin de vînătăi.

Bratkowski, tăcut, îi ajută lui Sosna să-l oblojească. Nu-i făcu nici un repros, cu toate că Sosna nesocotise ordinul Comunei și răspunsese la violență cu violență, lucru neîngăduit în închisoare, fiindcă într-o asemenea luptă de unul singur deținuții au toate șansele să fie stîlciți în bătaie.

Bratkowski își dădea prea bine seama de faptul că atitudinea lui Sosna, în principiu dăunătoare și în dezacord cu politica Comunei față de administrație, contribuise totuși într-un anumit fel la descărcarea tensiunii, silindu-l pe Szumski, îngrozit, să le făgăduiască înapoierea drepturilor răpite și, în grabă, să le mai promită că participanții la demonstrație nu vor fi pedepsiți în nici un fel. Se gîndea că problema lovirii lui Werba e mai bine s-o treacă sub tăcere. Pentru a ieși cu bine din această situație delicată era mai bine să renunțe la pretenția de a fi sancționat vinovatul principal, călăul Michotek, cel care provocase incidentul. Starostele nu-i făcu reproșuri lui Sosna și din cauză că, uitîndu-se la bietul Werba în timp ce-i spăla și lega rănile, își dădea seama că nici el, dacă ar fi fost în locul lui Sosna, n-ar fi putut proceda altfel.

Discutară toți trei despre luptă, despre Szumski, despre perspectiva apropiatei victorii. Vorbind, se măsurau plini de curiozitate. Deși îi legau atîtea, se cunoșteau numai din vedere, cînd unii din ei se plimbau în curte și ceilalți îi priveau de la geam. Werba nici măcar asta nu putea face. Îl știa pe Bratkowski numai din descrieri. La despărțire se îmbrățișară cu dragoste.

Așa s-a făcut că blajinul Sosna i-a storcit ochiul zbirului Michotek.

La o oră după aceste evenimente, Zychwa fu scos din celulă pentru a fi eliberat.

XV

— Avem o conducere strașnică, orice s-ar zice! îi spunea Antek lui Witek a doua zi de dimineață, pe cînd se întorceau de la camera de gardă, ducîndu-și fiecare, după percheziție, pachetul în celulă.

— Cu o conducere ca asta ești gata să te urci oricînd pe baricade, răspunse Witek.

Pe baricade, popor muncitor,
Steagul roșu tot mai sus să-l înalți!...

cîntară ei veseli, ba mai mult, deși nu e prea cuviincios, trebuie să spunem că, cuprinzîndu-se de după mijloc, se apucară să danseze un fox-trot îndrăcit pe melodia solemnului cîntec revoluționar.

Pachetele stătuseră în magazie cîteva săptămîni, și costița, ce-i drept, nu mai era bună de nimic, dar oricum, o puteau folosi ca să-și ungă bocancii sau la schimb, fiindcă deținuții care făceau dejurnă aveau posibilitatea s-o topească la bucătărie. Fusese salvată untura, aveau

țigări și pîine — o pîine, e adevărat, foarte uscată, dar hrănitoare, pîine de afară.

Alimentele aparțineau întregii Comune. Trebuiau să întocmească o listă amănunțită a celor primite și, cu prima ocazie, s-o transmită economului de la etajul lor; abia acesta le putea spune cum să dispună de ele. Bolnavii și cei cu o constituție mai slabă primeau o cantitate mai mare de grăsime și zahăr, celorlalți împărțindu-li-se rații egale, măsurate cît se poate de riguros. Suplimentele de dulciuri erau împărțite între nefumători. Distribuirea alimentelor și a îmbrăcămintii între deținuții politici era un drept cîștigat al Comunei, pe care nici administrația nu-l mai contesta, una din bazele conviețuirii deținuților politici.

Witek și Antek își îngăduiră totuși să răsucească o țigară, una singură, Știau doar că o să le revină cam o jumătate de pachet. Trăgeau cu atîta nesaț, încît ochii mai să le iasă din orbite. Se simțeau aproape fericiți, dar pricina bucuriei lor nu era numai multrîvnita țigară. Nu. Vedeau cum blocada ridicată de dușman, și care ținea de două luni, începe să trosnească din încheieturi. Asta îi bucura înainte de toate.

— Am primit de la Sosna o nouă parolă pentru „zgomot pînă la revocare", spuse Antek. *Zahărul întărește,* ține minte, Witek! Și mi-a mai dat ceva, adăugă Antek, scoțînd din ciorap două fîșii de pînză roșie. Pentru 1 Mai...

„O fi bine în saltea? se întrebă Witek. Nu, nu e bine de fel."

Într-unul din colţurile celulei, acolo unde podeaua se îmbucă cu peretele, Witek scobi cu mînerul lingurii o crăpătură. Asemenea găuri se astupă frumuşel cu pîine, frămîntată între degete, pînă ce miezul capătă culoarea betonului înnegrit. Chiar şi Sambo, pe vremea cînd se mai afla în secţie, şi specialistul Mucha, cînd veneau să facă percheziţie, ar fi trebuit să adulmece, nu glumă, ca să dea de ascunzătoarea lui Witek, cu toate sculele lor speciale. Treaba era cu atît mai complicată cu cît în fiecare celulă trebuia să-ţi îndrepţi atenţia în alte direcţii decît în cea precedentă.

Antek sta lîngă vizetă. Cîteva clipe şi gata. Apoi veni gardianul de secţie cu scrisorile primite cu zile în urmă. La întrebarea ce se întîmplă cu cărţile, cu ziarul şi celelalte, gardianul ridică din umeri. Antek primise trei scrisori: una de la maică-sa, două de la iubită. Witek nici una. Era neplăcut. Antek se apucă să citească scrisorile poate pentru a zecea oară, fiindcă în curînd trebuia să i le înapoieze gardianului, care ducea la depozit corespondenţa deţinuţilor. Ca să uşureze oarecum decepţia lui Witek, le citi pe ale sale cu glas tare. Comentară împreună fiecare cuvînt şi se străduiră să descifreze şi pasajele pe care Maslankiewicz le ştersese grijuliu cu cerneală roşie. Antek începea să se bîlbîie doar atunci cînd ajungea la frazele în care Zoska da frîu liber sentimentelor celor mai duioase. Dar se fîstîcea din ce în ce mai puţin, fiindcă Witek, de astă dată, nu era pus pe glume şi era tot atît de absorbit de

lectură ca şi el. Viaţa tovarăşului său nu constituia o taină pentru el; pe maică-sa şi pe Zoska le cunoştea din atîtea povestiri, încît se gîndea la ele aproape ca la nişte figuri familiare şi apropiate. Antek începu să numere pe degete zilele care îl mai despărţeau de vorbitor.

— Mai ai răbdare! îl întrerupse Witek. E de aşteptat să nu ne dea înapoi totul dintr-o dată. Şi nici mutra gardianului nu-mi prea place. Îi cunosc destul de bine şi ştiu, nu de ieri, de alaltăieri, că, dacă încasează una peste bot, dau bir cu fugiţii, ca nişte cîini, cu coada între picioare, sau se tîrăsc ca nişte rîme. S-ar părea mai degrabă că încă n-au ţinut consiliu şi n-au luat nici o hotărîre. Sau poate că Szumski pune din nou ceva la cale?

Szumski tocmai vorbea la telefon cu departamentul.

Voia în felul acesta s-o ia înaintea raportului, care n-avea cum să fie prea distractiv. Pasemkiewicz răspunsese la început pe un ton mai mult sau mai puţin îngăduitor, înţepîndu-l doar din cînd în cînd cu cîte un cuvinţel, pe care Szumski era silit să-l înghită şi să-l ia drept glumă, sau să se prefacă a nu-l înţelege. Încurajat oarecum, Szumski spuse în treacăt că ar trebui ca termenul planificat să fie luat doar cu aproximaţie sau cam aşa ceva. În aparat — tăcere.

— Avem greutăţi obiective, adăugă Szumski cu o bruscă energie, izvorîtă din enervarea pe care o resimţea. Dumneavoastră, domnule director, veţi înţelege... aglomeraţie, situaţie excepţional de primejdioasă, punctul N, lipsă de

credite... În legătură cu tactica elastică recomandată, v-aş ruga să luaţi în consideraţie faptul că...

Brusc, Pasemkiewicz se înfurie:

— Dar cei de la Lukiszki cum pot? Sau cei de la Brzsc? Pînă şi cei de la Brygidki au trecut acest examen. Toţi pot, numai dumneata nu poţi?

Superiorul răcnea atît de tare încît în receptorul lui Szumski nu se mai auzea acum decît un zbîrnîit continuu, din care abia dacă putea prinde cîte un cuvînt sau o frază izolată. Nicicînd nu i se mai adresase directorul pe un asemenea ton.

Szumski înlemni, neavînd de unde să ştie că referirea la Lukiszki şi Brzsc erau din partea lui Pasemkiewicz o încercare de a-l şantaja, fiindcă tocmai la aceste închisori nu reuşiseră să aplice nici un punct din instrucţiuni.

— Şi, în plus, petiţiile astea!... gîfîi Pasemkiewicz. Mereu Lomża şi iar Lomża! Numai pe voi vă am pe cap, de dimineaţă pînă seara! Ce, trebuie să ştie toată lumea ce se petrece la dumneata?!

— Petiţii? Iertaţi-mă, nu se aude, ce fel de petiţii? întrebă Szumski holbînd ochii.

— Sigur... sub nasul dumitale, şi dumneata nu ştii nimic! Cînd o să dea dumnezeu să te trezeşti la realitate? (Şi-i explică în ce constă „perfidia" comuniştilor.) Chestia asta e organizată, e o singură mînă la mijloc, înţelegi dumneata? Cum de-ai îngăduit ca lucrurile să ajungă aici? Toată Polonia vuieşte!

— Da... dar iertaţi-mă, domnule director, încercă Szumski să se dezvinovăţească, asta se petrece în afară, eu nu sînt poliţie, de asta să se ocupe poliţia... eu sînt o strajă...

— Dumneata nu eşti o strajă, eşti... se sufocă Pasemkiewicz şi, după o pauză, reluă cu o voce nazală şi cam de sus: Te-aş ruga, prin urmare, să aplici în termenul stabilit circulara, pentru că încep să am îndoieli că ai s-o faci şi văd că voi fi nevoit să te ajut, ba poate chiar să mă ocup personal de chestia asta. Salut!

— O clipă! se milogi Szumski. Aş putea veni personal să vă explic, sînt pe calea cea bună... numai că... Nu întrerupeţi, vă rog! Vorbim! Domnule director! Cum?...

Gardianul de serviciu îl anunţă în aparat că Varşovia închisese. Convorbirea se sfîrşise.

— Animalul! Pungaşul! Carieristul!

Szumski stătea prăbuşit în fotoliu, cu ochii aproape închişi, apăsîndu-şi tîmplele cu palmele.

Dacă numai a suta parte din blestemele lui l-ar fi ajuns în clipa aceea pe directorul departamentului, din cadavrul lui Pasemkiewicz n-ar mai fi rămas o fibră.

Cînd, după vreo cincisprezece minute, gardianul de serviciu se prezentă la ordin, îl găsi pe Szumski tot în fotoliu, cu ochii rătăciţi, dar cu hotărîrea luată. După o scurtă luptă cu sine însuşi, hotărîse să treacă peste orice scrupule şi să nu se dea bătut. „Eh, ameninţări în vînt! O să mai auzi tu de mine, bădărane!"

— Dă-mi legătura cu cazarma! Îl cauţi pe domnul colonel Zaklicki. Şi înhămaţi caii la trăsură!

— La ordin!

„Zaklicki nu e mai rău decît Pasemkiewicz, își puse el ordine în gînduri. O să introduc o disciplină de fier, și gata... atunci voi putea pune mîna nu numai pe postul din Poznan, ci și pe o decorație... Atunci n-or să mă mai întrebe dacă am introdus sau nu punctul N. Așa trebuia să fac din capul locului. Pe Zaklicki am să-l invit la o țuică, iar pe procuror îl prelucrez eu acasă. Altfel nu se mai alege nimic din Jastrzebia Gora. Și nici cu banda asta n-o scot altfel la capăt. O umilire în plus? Puțin îmi pasă! Promisiunile făcute lui Bratkowski? Atîta pagubă! Așteaptă tu, banditule, o să-mi lingi cizmele!"

Din cauza valului de ură care-l îneca începură din nou să-i zvîcnească vinele la tîmple și să-i țiuie urechile. Avea impresia că în capul lui s-a dezlănțuit încă o dată larma îngrozitoare din ajun.

Witek și Antek se întorseseră de la plimbare cu planul de împărțire a alimentelor aproape întocmit. Restul indicațiilor urmau să-l primească seara, la deșertarea hîrdaielor. Dreptul de a împărți proviziile între ei, în vigoare înainte de începerea acțiunii, nu le fusese încă redat, așa încît operațiunea trebuiau s-o facă în ascuns, și cît de repede, nu numai din pricină că oamenii erau înfometați, ci și fiindcă alimentele se puteau altera. Economul își întocmea în minte, fără să noteze vreun rînd, planul de distribuire, iar în același timp oficiul poștal, în persoana lui Werba, funcționa fără întrerupere. O parte din alimente urmau să fie expediate la

etajele de deasupra cu „ascensorul" sau prin metoda denumită „calul". Se transmiseseră de asemeni dispoziții în legătură cu sărbătorirea zilei de 1 Mai, precum și indicații în ce privește continuarea luptei. Opinia Zetkăi era — deduceau cei doi tineri — să se aștepte îndeplinirea tuturor promisiunilor lui Szumski, orice acțiune fiind revocată pînă la noi ordine. Tovarășii cu mai multă experiență erau de aceeași părere cu Witek și, cu toate că aprobau fără rezerve hotărîrile conducerii, priveau cu destul scepticism acest armistițiu, susținînd că lupta va reîncepe, și încă foarte curînd.

Trecuse o zi și devenise evident pentru toată lumea că administrația nici nu se gîndește, deocamdată, să-și țină promisiunile.

— În orice caz, se spunea în timpul plimbării, armistițiul ăsta l-am cucerit cu cinste. Trebuie să ne folosim de răgaz, să fim calmi și să ne adunăm forțele.

În consecință, celula numărul 55 se apucă de treabă.

Witek adusese de undeva o bucată de cărămidă și-și ascuțise cu ea mînerul lingurii în așa fel încît, de bine de rău, putea sluji drept cuțit. Tăiară cu acest cuțit improvizat pîinea, costița și o bucată de cîrnat uscat trimis de mama lui Antek. Economul le mai repartizase și el cîte ceva, și acum, după postul atît de îndelungat, n-aveau de gînd să facă economie și se îmbuibau mai mare dragul.

— Așa mai zic și eu! Cel puțin de 1 Mai n-o să fim flămînzi! se bucura Antek, împărțind

provizia de zahăr în mai multe raţii, ca să le ajungă pe mai multă vreme.

Cînd se aduse prînzul, numai poftă de ciorba aceea leşioasă nu aveau. Intinseră totuşi castroanele, făcîndu-şi socoteala că la noapte, după operaţia „ascensorului"; s-ar putea să li se facă foame. Rezerva de alimente, prevăzută să ţină o perioadă mai lungă, scăzuse văzînd cu ochii. „Ascensorul" era un aparat destul de simplu; ca să-l confecţionezi, o bucată de aţă tare era suficientă, sau, în lipsa ei, un băţ ori o coadă de mătură. Aţa o deşirai dintr-un ciorap, împletind-o în patru, ca să fie mai rezistentă. Abia la închisoare află omul din cîte zeci de metri de aţă e făcut un ciorap de rînd. După ce auzeai semnalul, ciocănit în zid sau în conductă, lăsai în jos aţa, cu un obiect greu legat la capăt, ca să stea dreaptă, şi aşteptai smucitura uşoară care te vestea că „ascensorul" a ajuns la destinaţie şi că pachetul a fost fixat sau luat, după caz. Altfel procedai cînd trebuia să-i transmiţi ceva vecinului sau celui care stătea cu o celulă mai departe. Dacă era aproape, întindeai băţul cu aţa legată de el şi îi dădeai o mişcare de balans. Asta se numea „mersul în buestru al calului". Vecinul, care pîndea la fereastra lui, întindea la momentul potrivit o vergea, prindea aţa care se legăna, o trăgea spre el, trăgînd o dată cu aţa şi încărcătura. Dacă adresantul stătea departe, problema devenea mai complicată. Dar n-aveai atîţia tovarăşi în dreapta şi-n stînga? Cu ajutorul întregului colectiv, „calul" gonea de la o fereastră la alta şi în cel mult

cincisprezece-douăzeci de minute străbătea drumul de la un capăt la celălalt al clădirii.

Procedeul pretindea, bineînţeles, un oarecare exerciţiu. In execuţia lui erau concentrate săptămîni şi luni de observaţii şi de practică. Surprize puteau avea însă chiar şi cei mai experimentaţi în această artă. „Ascensorul" se putea rupe, se putea agăţa de ceva sau, în sfîrşit, putea fi dibuit de gardian. Procedeul era, fireşte, interzis, şi „ascensorul" vînat cu stăruinţă. Pentru astfel de manevre, cea mai potrivită era noaptea fără lună, dar se întîmpla să fii nevoit a folosi „ascensorul" ziua în amiaza mare. Dar cine nu riscă în viaţă nu ajunge la închisoare...

Witek şi Antek, fiind cazaţi la parter, puteau doar să primească „ascensorul", nu să-l şi expedieze. La deşertarea hîrdaielor aflaseră că sarcinile lor pentru ziua aceea nu erau prea grele. Economul primului etaj, care stătea deasupra lor, cu două celule mai la stînga, trebuia să lase în jos „calul", care va ridica apoi în sus, pieziş, un pachet destul de mic. Se lăsa seara, şi Antek urmărea neliniştit cerul. El urma să facă de gardă lîngă zăbrele. Era debutul lui. Witek trebuia să stea de pază la uşă. Noaptea de 29 spre 30 aprilie se vestea, din fericire, înnourată. A doua zi dimineaţa plouă şi amîndoi erau nedormiţi şi supăraţi foc. Antek pierduse cel de-al treilea colet. La început totul mersese de minune, dar la al treilea şi ultimul transport afurisita de aţă se înfăşurase în jurul băţului. (Constatară mai tîrziu că lemnul avea o aşchie.) Degeaba smucise Antek de aţă — un pachet

întreg de tutun, cu foiță cu tot, se îmbiba acum cu apă în curte. Enervați, nu puseseră geană pe geană toată noaptea. Abia apucară să-și bea cafeaua chioară de dimineață, că se auzi ușa scîrțîind. În același timp, se auziră ușile și în dreapta și în stînga. Gardianul Mucha dădu buzna în celulă.

— Pe coridor! Cîte doi, lîngă ușă!

Și pipăi, în trecere, buzunarele celor doi tineri.

Pe coridor era o agitație neobișnuită. Percheziția începuse concomitent în toate galeriile. Fuseseră mobilizate pesemne toate rezervele, deoarece pe mulți dintre gardieni deținuții îi vedeau pentru prima oară. Fuseseră aduși de prin alte secții, de la punctele de control și din paza exterioară.

Szumski se urcase pe platforma scărilor, la etajul doi, și stătea acolo ca un căpitan de vapor pe covertă. Se sprijnea de balustradă și supraveghea operațiunile cu țigara în gură. Purta cizme noi, lustruite lună.

Deținuții se comportau calm, fiecare pereche rămînînd lîngă ușa celulei și urmărind curioasă ce se întîmplă în cele din față. Saltelele de paie, păturile, pernele erau mototolite și zvîrlite pe jos. Praful se ridica pînă-n tavan, umplînd celulele cu o pulbere galben-cenușie înăbușitoare, care ajungea pînă pe coridor. Răsunau pretutindeni ciocănituri. Gardienii verificau gratiile cu niște ciocane de lemn. Intrau și ieșeau în goană din celule, cu răsuflarea tăiată, nădușiți, murdari. Îl căutau pe Knor, care apărea cînd

într-un loc, cînd într-altul, coordonînd eforturile subalternilor.

Percheziția decurgea conform unui plan și avea o amploare neobișnuită.

De părerea aceasta era și Witek.

— Fiu, fiu, fiu! fluieră el admirativ printre dinți. Cum se mai uită, bestia!

Era limpede că armistițiul fusese încălcat. De data aceasta Szumski atacase primul.

XVI

În zilele următoare Comuna se comportă în așa fel de parcă n-ar fi dat nici o atenție provocării. Această atitudine putea, la urma urmei, să însemne că hotărîseră să-i lase cîte ceva și administrației, cu atît mai mult cu cît o percheziție în ajun de 1 Mai (care, de altfel, îi adusese lui Szumski o pradă destul de sărăcăcioasă) ținea oarecum de tradiție. Szumski mai putea deduce din această comportare că promisiunile lui erau considerate încă valabile și obligatorii și că represiunile care avuseseră loc în zilele următoare erau socotite simple excese ale slugilor lui, care or fi căutat să se răzbune pe un deținut sau altul. Impunătoare și fără precedent era liniștea cu care colectivul deținuților politici primise lovitură după lovitură în cursul celor cîteva zile care urmară. Szumski, deprins cu reacții prompte la fiecare din acțiunile lui, era uluit, stupefiat. Știa că atitudinea aceasta nu se explică prin slăbiciunea adversarului. Se așteptase la orice, numai la asta nu. Liniștea aceasta îl îngrozea.

În tensiunea nervoasă în care se afla, presimțea că se vor produce în curînd evenimente teribile.

Și ele se puteau declanșa nu numai în închisoare, pe terenul lui propriu, pe care, așa i se părea uneori, îl stăpînea cu autoritate. Putea să-l ajungă și din afară cine știe ce lovitură...

Întîmplările care se petrecură în ziua următoare percheziției erau, prin cutezanța lor, mult mai amenințătoare decît niște inscripții pe pereți sau pe garduri și, fiindcă depășeau tot ce se petrecuse pînă atunci în domeniul stăpînit de el, era obligat să le considere drept niște avertismente din cele mai severe.

În interiorul închisorii ziua de 1 Mai trecuse în liniște, deși, după expresia figurilor și rigiditatea mișcărilor gardienilor, se putea ghici că administrația declarase stare de alarmă.

În timpul plimbării, la un anumit semn, deținuții politici își prinseseră de reverul hainei cocarde roșii și, absorbiți, fără să scoată un cuvînt, se rotiseră mai departe în jurul răzorului. Gardianul nu reacționase. Szumski preferase și el să aibă liniște în ziua aceea. Cocardele dispăruseră abia după apelul de seară.

La ceasul cînd în închisoare se dădea masa de prînz, în gară sosiră, după orarul obișnuit, două trenuri : o cursă locală și personalul de Varșovia. Ca de obicei, din cele două trenuri coborîră numeroși călători și cei mai mulți se îndreptară spre oraș pe drumul care trecea prin vecinătatea închisorii. Se vede treaba că fabricile nu lucrau în ziua aceea, fiindcă mulțimea era formată în majoritate din muncitori localnici

care făceau naveta din cătunele și satele vecine. Adevărații pasageri, încărcați cu geamantane, pachete, boccele și mărfuri pentru piață, nu erau mai mulți de zece-douăzeci. Prin hîrtoapele drumului zdrăngăneau o birjă fără cauciucuri, tocmită de obicei de mai mulți mușterii deodată, care se asociau să plătească cursa, două căruțe țărănești și un furgon poștal. Primăvara înaintată avea răsuflarea fierbinte a miezului de vară. Castanii, sălciile și plopii de la marginea șoselei, cu coroanele lor verzi, mustind de sevă și neclintite, păreau cufundați în oceanul de arșiță. Undeva sus, în înălțimi, fremăta albastrul-argintiu al cerului. Oamenii urcau drumul greoi și tăcuți, împingînd parcă cu piepturile talazurile fierbinți ale amiezei. Se însoțiră la început cîte doi-trei, pe urmă formară cîteva grupuri mai mari, ca în cele din urmă, lîngă zidurile închisorii, să se închege o masă compactă de oameni.

Deodată, în trăsura care mergea în fruntea mulțimii se ridică un bătrîn voinic.

— Cetățeni ! strigă el cu un glas limpede. Ascultați !

N-avea nici haină, nici șapcă. Purta o cămașă albastră cu mînecile sumese, părul îl avea tuns scurt și fața ciupită de vărsat.

— Cetățeni ! repetă el și se sui pe banchetă.

Trăsura înainta încă, așa că cei de lîngă el îl țineau de picioare. Mulțimea se îmbulzea în jurul trăsurii. Calul ciuli urechile și își aplecă botul în pămînt.

— Guvernul fascist ne-a impus cu forța o constituție fascistă ! Nu-i ajunge sîngele muncitorilor și țăranilor care a fost vărsat ! Nu-i ajunge mizeria și șomajul nostru !...

Birjarul, neliniștit, se întoarse brusc, smuci hățurile și îi arse un bici calului.

— Diii ! și de spaimă clipi din ochi.

— Ptrru ! făcu cel care stătea alături pe capră, un tînăr blond. Ptrru ! și smulse hățurile din mîna birjarului.

— Trădătorul Beck [1] și clica lui pactizează cu călăii hitleriști. Le vînd lor țara, ca să ne poată arunca în războiul împotriva Uniunii Sovietice. Acolo în fruntea statului sînt frații noștri, care i-au alungat pe moșieri și pe capitaliști...

Vocea vorbitorului răsuna din ce în ce mai limpede. Mîna lui se strînse, făcîndu-se pumn. Niște foițe trandafirii se risipiră de pe capră într-un semicerc foșnitor. Blondul cel subțirel înfășurase hățurile în mîna stîngă, iar dreapta și-o tot vîra în sîn, de unde scotea teancurile de manifeste. Vreo cincisprezece inși se desprinseră din mulțime și o luară la goană pe coasta colinei, culcînd la pămînt secara tînără, care le ajungea pînă la genunchi. Căruțele dăduseră și ele să întoarcă, dar mulțimea, în încleștarea ei, le ținea locului. Numai una din ele reuși să facă drumul întors. Mitingul continua.

---

[1] Beck Józef (1894—1944) — om politic reacționar, ministru de externe al Poloniei în anii 1932—1939, care prin politica sa nefastă a legat destinele Poloniei de Germania hitleristă și Italia fascistă.

— Joș cu ei! răspunse răsunător mulțimea de demonstranți cuvintelor rostite de la tribuna pe roți.

— Jos cu ei!

Santinela de la poarta închisorii se ascunsese în gheretă. Își încărca pe furiș carabina. Dar nu îndrăznea încă să întreprindă ceva. Era singur și prea aproape.

— Jos!

Strigătul se prăvăli ca un tunet și, dus de ecou, trecu dincolo de ziduri. Comuna lipise frunțile de zăbrele. Inimile tuturor zvîcneau, mai să le sară din piept. Dar consemnul era: tăcere! Numai pentru Bratkowski strigătul din urmă fu un semnal. Auzindu-l, starostele puse în funcțiune soneria și ceru să vorbească neîntîrziat cu comandantul. Răspunsul veni într-adevăr neîntîrziat: dacă nu și-ar fi retras în grabă mîna, ușa grea i-ar fi retezat degetele.

În cancelarie, Szumski, înconjurat de statul său major, chema poliția. I se aduse la cunoștință că a și plecat într-acolo. Dădu deci numaidecît ordin turnulețelor de pază:

— Puștile-mitralieră, la semnal — foc! Ochiți!

Pe Knor și pe Maslankiewicz îi trimise prin secții, iar el cu încă vreo cîțiva oameni dădu fuga la poartă, de unde, prin gemulețul zăbrelit, nu se vedea, ce-i drept, demonstrația, dar avea ca-n palmă drumul spre închisoare.

Manifestația continua. Szumski își scoase pistolul din toc.

— ... Cerem, de asemenea, amnistie pentru deținuții politici! Trăiască frontul unit de luptă împotriva fascismului! Trăiască 1 Mai! Trăiască statul muncitorilor și țăranilor! Trăiască Polonia populară!

— Trăiaaască! Trăiaaască!

Szumski văzu prin gemuleț că ghereta de pază zace trîntită într-o rînă. Santinela dispăruse. Își aruncă ochii în lungul drumului. Bravo, iată poliția! Vine în goana cailor! Vîrî țeava pistolului printre zăbrele și trase: pac! pac! pac! — pînă ce goli încărcătorul. Sări numaidecît în lături — în poarta de fier începuse să plouă cu pietre. Își reveni repede, alungîndu-și teama. Să fi avut acum niște tunuri...

Sosiră, zdrăngănind asurzitor, două mitraliere. Mitralierele începură să tragă, dar deocamdată erau inofensive. Mulțimea se risipi într-o clipă, adăpostindu-se pe lîngă ziduri. Pînă acolo focul din turnurile de pază nu bătea. Mitralierele trebuie să aibă o rază de bătaie mai mare. Cu toate acestea, gloanțele loviră într-una din căruțe. Calul căzu, dar, fiind numai rănit, se ridică, se smuci din hamuri și se înălță în două picioare cu un nechezat ascuțit. Stăpînul calului scăpă și se piti îndărătul furgonului poștal.

E de rău, uite că vine poliția!

Îndărătul birjei răsturnate, care ținea în loc iapa ce se lupta disperată cu hulubele, stăteau tupilați doi oameni. Unul dintre ei era cel care vorbise, celălalt cel care aruncase manifestele.

— Fugi, Jozek! șopti cel mai tînăr dintre ei și-i întinse tovarășului său paltonul, iar el își scoase haina și o aruncă cît putu mai departe.

Tovarășul lui, întins la pămînt, îmbrăcă paltonul și-și îndesă șapca pe cap. N-aveau de ales. Trebuiau să facă un salt pînă lîngă zid, să dea ocol închisorii, și apoi, în bătaia gloanțelor, s-o ia peste cîmp, la vale. Poliția era aproape. Din fericire, detașamentul nu era numeros.

Mitralierele amuțiră pentru o clipă. Schimbau benzile.

— Acum, Lutek!

Cîteva salturi, aproape pe brînci, și iată-i lîngă zid.

— Tovarăși! Cîte unul! Nu toți odată! striga Jozek Kandyba și, îndoit din mijloc, dău colțul.

După el, unul cîte unul, se repeziră și alții. Mai rămaseră încă vreo treizeci. Ceilalți reușiră să se strecoare. Pe partea cealaltă a dealului se revărsa puhoiul de oameni care fugeau la întîmplare.

Toate armele începură să latre deodată, din toate cele patru colțuri ale cubului de beton. Dar primejdioase cu adevărat erau numai două: cele care tocmai ochiseră panta din față. Mitralierele se poticneau însă mereu, servanții nefiind, se vede treaba, nici prea îndemînatici, nici cine știe ce instruiți. Că doar ultima evadare a unui grup de criminali avusese loc cu ani în urmă.

Detașamentul de poliție ajunse în dreptul zidurilor. Acolo se împărți în două și o porni în urmărirea fugarilor. Mitralierele tăcură, de teamă să nu lovească într-ai lor. Abia atunci se deschise cu zgomot poarta închisorii și Szumski se repezi înainte, urmat de vreo zece-cincisprezece oameni în uniforme verzi. Încărcîndu-și armele, alergau tupilați după cozile cailor și trăgeau în aer, fără rost, ca să-și facă curaj. Pe cîmpul de luptă nu mai era nimeni.

Mitralierele și poliția avură mai mult noroc. Fură răniți cinci dintre demonstranți, dintre care doi mortal. Amîndoi muriră după o oră, și amîndoi erau muncitori. Unul lucra la fabrica de cărămidă, celălalt la gater.

XVII

În ziua următoare toate fabricile din oraș și din împrejurimi încetară lucrul. Tăbăcăriile, fabricile de cărămidă, morile cu abur, fabrica de unelte agricole, gaterele, fabricile de bere — toate, fără excepție. Pînă și Monopolul Alcoolului, care se afla aproape în întregime sub influența sindicatelor creștine. Se solidarizaseră cu greva de protest și unii dintre țăranii săraci neorganizați. Fură nevoiți să sprijine greva pînă și național-democrații. Partidul acesta era bine organizat și destul de influent în regiune. În fruntea lui se afla un bătrîn episcop, reacționar înverșunat, pe nume Moszczynski.

Sosiră rezerve polițienești din Ostroleka și din Bialystok, și înmormîntarea victimelor demonstrației au loc în prezența lor. Convoiul funebru se îndreptă mai întîi spre Piața Veche, unde sicriele fură acoperite cu pînză roșie, apoi tovarășii de muncă ai celor uciși rostiră cuvîntări. Polițiștii, cu căști și cu baioneta la armă, stăteau ascunși în dosul porților și ascultau cu furie neputincioasă cum erau numiți „călăi" și „slugi ale burgheziei".

Un cortegiu cum nu se mai pomenise pînă atunci în oraș, umplînd străzile cu o masă compactă de oameni, avînd în frunte sicriele, purtate pe umeri de tovarăși, porni străbătînd străzile principale, în direcția cimitirului. Poliția încercă la început să bareze drumul. Jucîndu-și calul, comisarul Sywula risipi o mulțime de scînteieri de sabie, ca să oblige cortegiul să urmeze traseul stabilit de subprefectură. Presiunea mută a mulțimii îi zvîrli însă pe jandarmi pe trotuar, lîngă zidurile caselor. Jandarmii se încolonară în cele din urmă pe două rînduri, de ambele părți ale convoiului, împroșcați de priviri disprețuitoare, nevoiți să pășească înainte încet, cu privirea înghețată, ațintită în spatele camaradului din față.

> Călăii de mult ne varsă sîngele,
> În șiroaie curg lacrimi amare din ochii poporului.
> Dar va veni și ziua răzbunării...

Cortegiul funebru trecu pe străzile principale — Dluga, Senatorska, Dworna. De-a lungul traseului toate prăvăliile trăseseră obloanele, iar ferestrele locuințelor, în ciuda zăpușelii, erau și ele închise. Dar, ascunși după perdelele de pluș, bogătașii micului orășel priveau cu spaimă și dușmănie la mulțimea răzvrătită. Cîntecul făcea să zăngăne geamurile:

> ...e roșu,
> de sînge muncitoresc,
> de sînge muncitoresc...

Subprefectul Aniolkiewicz stătea de veghe. Informatorii îi telefonau din minut în minut, aducîndu-i la cunoştinţă tot ce se petrece în oraş. Cînd află că convoiul a trecut de Banca Poloneză, răsuflă uşurat şi începu să privească cu mai puţină nelinişte cel de-al doilea aparat, avînd legătură directă cu prefectura; aştepta să sune din clipă în clipă. După un timp, îi telefonă Sywula, care îi ceru sfatul dacă să-i ridice sau nu pe capi, după ce totul se va fi terminat. Aniolkiewicz îi sugeră comisarului ideea că ar fi mai bine s-o facă nu imediat, ci mai tîrziu, după ce se vor mai potoli spiritele. Ceru apoi să i se aducă presa din Varşovia. Nu apăruse încă nimic. Pe corespondenţii din localitate îi chemase la el în birou şi-i ameninţase, dar nu poţi şti niciodată ce e în stare să mîzgălească un scrib din ăştia, numai ca să facă vîlvă şi să se impună. „Lua-l-ar naiba pe Szumski ăla! Trăiam aici liniştit ca-n sînul lui Avraam, zău aşa..."

La cimitir, după intonarea *Internaţionalei*, se făcu o chetă în folosul familiilor victimelor teroarei, după care mulţimea începu să se împrăştie în linişte. Poliţia urmărise toate acestea de la distanţă. Şi manifestaţia s-ar fi sfîrşit fără incidente, dacă un agent, cunoscut de toată lumea sub numele de Ignat pleşuvul, care se afla chiar lîngă poarta cimitirului, n-ar fi încercat, din proprie iniţiativă, să legitimeze un cetăţean. Agentul încasă o chelfăneală atît de zdravănă, încît îşi veni în fire abia la spital. Pe făptaşi parcă îi înghiţise pămîntul.

La închisoare, în vremea asta, deţinuţii erau vîrîţi la carceră pentru cea mai mică vină. Sambo se întorsese în secţie; împreună cu Knor aveau acum prilejul să-şi facă mendrele. Băgau la beci cîte şase oameni odată, aşa că nu mai era loc nici să te aşezi. Percheziţii aveau loc zilnic. La ieşirea din celule se făcea percheziţie corporală, măsura fiind îndreptată împotriva distribuirii ilegale a alimentelor. Cînd izbuteau să găsească în sîn sau în ciorap o bucată de pîine, gardienii o confiscau sau o aruncau pe ciment şi o călcau în picioare. Comuna tăcea, însă. Doar Bratkowski punea în funcţiune, zilnic la aceeaşi oră, soneria şi cerea o întrevedere cu comandantul. Dar fără nici un rezultat.

Szumski adusese de acasă o canapea şi dormea acum, noapte de noapte, în birou. De la 1 Mai încoace rezerva era mobilizată în permanenţă şi se declarase, pe întreaga garnizoană, stare de alarmă. Noaptea, împreună cu Knor, se furişa la uşa lui Bratkowski, Ajzen, Stefaniszyn şi a încă cîtorva şi trăgea cu urechea. Knor cunoştea destul de bine alfabetul Morse, care era predat, ca obiect obligatoriu, în noile şcoli de gardieni. Se vede treaba, însă, că cineva îl avertizase pe Bratkovski şi pe ceilalţi, sau naiba ştie care era explicaţia, că ori de cîte ori Szumski sau Knor dădeau la o parte cu grijă căpăcelul vizetei, individul din celulă fie că dormea dus, fie că se afla lîngă tinichea, urinînd fără să se sinchisească. Cei doi umblau şi prin curte, pîndind „ascensoarele". De cîteva ori

reușiseră să-i prindă, o dată izbutiseră să confiște și un cifru, înainte ca „ticălosul“ să-l poată înghiți. Eh, dar cheia textului de unde s-o ia?...

Scăunelul albastru, doisprezece, șase, gîndacul negru, zahărul întărește. Aici e-aici!

Țineau într-una ședințe și adunări pentru rapoarte. *Gîndacul negru* (în limbaj cifrat, expresia îl desemna tocmai pe Szumski) se schimbase mult. Antipatia pentru Knor, disprețul pe care i-l purta lui Maslankiewicz le dăduse de mult uitării. Szumski înțelegea că a pierdut jocul și că scumpa lui carieră atîrnă de un fir de păr. Numai făcînd front comun cu adjuncții săi ar putea ieși cu obrazul curat din această încercare și și-ar mai putea îndrepta poziția șubredă. Îi iniția deci pe colaboratorii săi în toate problemele. Pe colonelul Klin-Zaklicki și pe procurorul Gacek i-a adus de partea lui. N-a fost ușor, mai ales cu acesta din urmă, dar o cale de înțelegere tot s-a găsit.

În caz de nevoie, armata îi va trimite o companie de soldați, iar Gacek, după ce incidentul se va fi consumat, va uita să-l consemneze în acte. Cel mai nimerit ar fi fost să se lege de ei în cursul unei greve a foamei. Dar cum să-i determine să declare greva foamei?

Statul-major administrativ se mărise; în afară de cei zece-cincisprezece subofițeri, număra acum cinci oameni. Departamentul îi trimisese în posturile libere încă doi adjuncți. Unul dintre ei corespundea pe deplin, fiind instruit după cele mai noi metode hitleriste.

Comuna tăcea. Știa că o așteaptă zile grele, poate cele mai grele. De aceea își regrupă forțele. A fost aleasă o Zetkă de rezervă și, pentru orice eventualitate (adică un transport neprevăzut), au fost aleși și membri supleanți. Au fost examinate toate posibilitățile ca unii sau alții dintre tovarăși să fie mutați, a fost luată în discuție încercarea administrației de a-i muta, de a le da uniforme, precum și eventualitatea întreruperii oricărui contact între ei. A fost suspendat și studiul, în afară de cursul scurt de marxism-leninism. Au fost stabilite pînă și măsurile care trebuiau luate peste cîteva săptămîni, fiind obligați să le memoreze nu numai delegații de etaje, ci și restul oamenilor.

Se apropia momentul decisiv. Trebuiau să se aștepte la orice: la foame, la bătaie, chiar și la moarte. Datorită investigațiilor făcute de deținuții de drept comun, se aflase că în atelierele de lăcătușerie se confecționează de zor lanțuri, că, pe de altă parte, croitorii, de o săptămînă încoace, nu făceau altceva decît să cîrpească maldăre de uniforme vechi pentru pușcăriași. Ce însemnau toate acestea se știa.

Și tot mai greu, tot mai complicat se păstra legătura cu tovarășii din oraș. Comuna făcuse întotdeauna tot ce era omenește posibil pentru a păstra legătura cu cei din afara închisorii, cu avîntata, intensa luptă ce se desfășura în întreaga țară. Detașament al avangărzii luptătoare, Comuna constituia un tot indivizibil cu cei din afară. Aceștia o sprijiniseră din răsputeri întotdeauna, dar n-o puteau ajuta direct decît

în împrejurări cu totul excepționale. Sărbătorirea zilei de 1 Mai le unise și mai mult destinele, le strînsese și mai mult rîndurile. De atunci cele două acțiuni, din interiorul și din afara închisorii, mergeau mînă în mînă. De atunci porniseră cu hotărîre nestrămutată — să piară sau să învingă împreună. Iată explicația pentru care Comuna tăcea și, deocamdată, nu reacționa la nici una din lovituri.

În ziua de 12 mai, la apelul de dimineață, deținuții observară pe brațul drept al gardienilor panglici de doliu. După un timp, lucrurile se lămuriră: murise Pilsudski. Bineînțeles, la prima deșertare faptul fu comentat pe larg. Nu se putea spune însă că deținuții politici erau cine știe ce impresionați. Nu-și făceau iluzii: urmașul la conducere va fi, cu siguranță, de aceeași teapă cu predecesorul său.

În seara aceleiași zile, un convoi de vreo zece-cincisprezece arestați era mînat spre poarta penitenciarului din Lomża. Din cauza stării de agitație din oraș, numărul polițiștilor care-i păzea era de două ori mai mare decît al deținuților. Polițiștii țineau puștile în cumpănire. Jozek Kandyba se afla în frunte. Mîinile, duse la spate, îi erau prinse în cătușe la încheieturi și la coate, iar capătul lanțului era ținut de însuși șeful escortei. Nici o măsură de siguranță nu era exagerată, mai ales că de Jozek Kandyba și de tovarășii lui se interesa nu numai prefectura. De bună seamă că se vor da condamnări grele.

XVIII

Dugheana Aigăi Goldstein se află la subsolul unei case vechi de pe strada Farna. Intrai printr-o poartă, mai degrabă printr-o tindă lungă, și coborai apoi pe niște scări în jos. Lîngă ultima treaptă se afla, într-o parte, o putină cu scrumbii, iar în cealaltă, un butoi cu castraveți murați. În față, o tejghea nu prea mare, cu niște rafturi de sticlă pentru alimente. Deasupra tejghelei atîrna de tavan o lampă de petrol cu sticla crăpată. Cîteva calupuri de unt și brînză, pîine albă și pîine neagră de secară, o ladă de scînduri cu sardele, chimen și ceai. De rafturile din fund atîrnau bretele, șireturi și jartiere, iar ceva mai încolo, niște sculuri de bumbac, cutii cu nasturi și batire de ață, precum și alte articole de galanterie măruntă. Aceasta era toată averea Aigăi, dacă nu ținem socoteală de mica locuință cu bucătărie, despărțită de prăvălioară printr-o ușă de fier. Prăvălia și locuința erau amenajate pesemne într-o pivniță veche. Se simțea peste tot un miros pă-

trunzător de anason și o răcoare de cameră închisă.

Afară amurgea, trecuse bine de ora șapte, și prăvălia ar fi trebuit să fie închisă. Dar inspectorii se lăsau unși lunar de negustori cu o sumă modestă și totul era în ordine, mai ales atunci cînd prăvălia respectivă era un „local cu intrarea prin dos". Negustoria la ora aceea nu prea îi renta Aigăi, cumpărătorii erau puțini, dar nu putea închide prăvălia de teama concurenței.

Așa că stătea și în seara aceea, ca de obicei, la tejghea, socotind cîștigul zilei. Degetele, înroșite de frigul care domnea veșnic în subsolul acela, vîrîte în niște mănuși fără degete, zdrențuite, numărau iute monedele de aramă și nichel.

Se auziră pași pe scară. Un client își făcu apariția.

— Vă rog, o lamă „Elefant"...

Aiga, fără să-și ridice privirea, băgă în buzunar monedele și răspunse:

— N-avem, vă rog. Lame „Elefant" n-avem. Să vă dau „Toledo"...

Și, de spaimă, simți cum i se taie răsuflarea.

— Numai „Elefant", m-am obișnuit cu ele...

— Acolo... îi răspunse Aiga și-i arătă ușa de fier.

Fără să ezite, bărbatul intră în locuință.

Un minut mai tîrziu, scena se repetă. De data asta ceru lame „Elefant" o femeie cu basma. Femeia n-o cunoștea, dar Aiga o știa

din vedere; lucra la Monopol, la îmbutelierea rachiului. Auzise că i-a murit soțul astă iarnă.

— Acolo, vă rog... spuse ea, mai curajoasă de astă dată.

Apoi intrară două cliente din vecini. O sută de grame de unt, două scrumbii și pîine. Negustoreasa le servi în grabă. Mîinile îi tremurară și se încurcă în socoteli.

Apoi, din nou, alții. La numai cincisprezece minute de la primul, ușa de fier se închidea după al șaselea bărbat și a doua femeie, după cel de-al optulea client care se înverșuna să ceară lame „Elefant". Aiga se uita acum neîncetat în direcția scărilor. Alți pași. Intră Ludwik.

— Bună seara, doamnă Goldstein. (Îi luă mîna și i-o sărută cu de-a sila.) Sînt toți? întrebă el zîmbitor.

— Știu eu, domnule Lutek? Știu eu cîți trebuiau să vină? șopti Aiga. Dacă trebuiau să fie opt, atunci opt sînt. Numai de nu s-ar întîmpla vreo nenorocire, doamne ferește! Ce zici?

Aiga aproape că închisese ochii și-și mișca buzele subțiri, murmurînd o rugăciune.

— Nu vă temeți, doamnă Goldstein! o liniști grijuliu Ludwik. Nu scrie nicăieri că trebuie să se întîmple ceva rău. Locul e bun — o prăvălie — nu atrage atenția nimănui. Ședința trebuia să aibă loc. Era greu să găsim pentru astăzi alt loc. Știți doar ce se petrece în oraș...

Se uită la trupul ei mărunt, înfășurat într-un caftan vătuit și pătat de grăsime, și asta îi

aminti cum o întîlnise pentru prima oară la Jozek Kandyba. Cine-ar fi bănuit atunci...

— Dacă știu ce se întîmplă în oraș? făcu Aiga. Mă întrebați dacă știu? Poliția ocupă fabricile, ieri au fost hăituiți niște mici meseriași, au arestat-o pe singura fată a răposatului meu frate, și dumneata mă mai întrebi dacă știu? Cît au de gînd să-i mai chinuiască pe bieții oameni?

— Vedeți dumneavoastră, spuse Ludwik alegîndu-și cuvintele, trebuie să ne unim toate forțele și să ne împotrivim lor chiar de-ar fi să... Dar nu ne vom da bătuți, continuă hotărît Ludwik, și atunci și lui Zygmunt al dumneavoastră o să-i fie mai bine la închisoare. În cîte sîntem astăzi? 17 mai. Ei bine, să știți și dumneavoastră că de patru zile... marți, miercuri, joi, vineri... da, de patru zile în închisoare a început din nou...

— Doamne dumnezeule!

Ludwik se uită la ceas.

— Trebuie să plec, doamnă Goldstein. Va veni îndată încă un tovarăș, cu aceeași parolă. Lăsați-l să intre, închideți pe urmă prăvălia și duceți-vă la treburile dumneavoastră, dar nu acolo unde au arestat-o pe nepoata dumneavoastră. Cu o jumătate de oră înainte de închiderea porții, v-aș ruga să vă întoarceți. Tovarășii dinăuntru vor pleca unul cîte unul. Ne-am înțeles?

În uniforma de feroviar, figura lui de băiețandru părea mai serioasă, mai hotărîtă. Privea ușa de fier și era mîndru de sarcina îndeplinită.

Lui îi încredințase partidul organizarea întrunirii deosebit de importante din ziua aceea. Își îndreptă moțul blond și-și dădu pe-o parte capela cu cozorocul frînt.

— Dumneata, domnule Lutek, vorbești cu mine cum vorbea acum cîtva timp Kandyba...

Ludwik zîmbi cu amărăciune.

— Credeți? Măcar de-ar fi așa! Voi izbuti oare? La revedere.

— Dumnezeu să vă ocrotească pe toți!

— Mulțumesc. Cine știe, poate voi reuși să fac față...

Și ieși în grabă. Aiga se uită după el, oftă și-și potrivi basmaua pe cap. Apoi începu să se învîrtească de colo-colo, așezînd marfa. Dar, de enervare, se învîrtea în loc fără spor.

— De-ar veni odată! De-ar veni odată!

Trăgea mereu cu urechea, doar o auzi pași pe scară. Ornicul de la catedrală bătu ora opt. În tindă se auziră pași. Aiga se repezi îndărătul tejghelei și încleștă în pumn, în buzunarul șorțului, cheile reci.

Necunoscutul nu era prea arătos. Purta niște pantaloni vîrîți în cizme, o cămașă țărănească din pînză aspră, cu nasturi metalici, un surtuc de doc. Aiga simți totuși că e cineva de seamă, și cînd clientul o întrebă nepăsător de lamele „Elefant", îi arătă ușa și se înclină adînc în fața lui. Aiga nu se înșela. Mușteriul îmbrăcat ca un țăran de rînd era secretarul regionalei de partid.

După arestarea lui Kandyba, Ludwik preluase munca acestuia pe linia Ajutorului Roșu și, pe lîngă alte sarcini mai mărunte și de moment,

răspundea în primul rînd în fața partidului de problemele închisorii din localitate.

Activitatea Ajutorului Roșu devenea tot mai cuprinzătoare și nu se mărginea la ajutorarea din punct de vedere material a tovarășilor întemnițați de regimul fascist. În toată țara, susținută de frontul popular, care devenea cu fiecare zi tot mai puternic, se desfășura năvalnic o largă campanie pentru amnistie.

Ziarele semilegale și ilegale relatau, număr de număr, despre sutele de adunări, mitinguri și demonstrații în care se cerea amnistie totală pentru condamnații politici. Fragmente din textele rezoluțiilor de protest era nevoită să publice și așa-numita „presă de opoziție". Chiar și fițuicile național-democrate ale guvernului începuseră de la un timp, sub presiunea opiniei publice, să îngaime cîte ceva despre proiectele de amnistie. Sanația se eschiva cît putea și cu siguranță că n-avea de gînd să acorde o amnistie totală, dar tocmai de aceea trebuia forțată să desfacă cît mai larg strînsoarea labelor sale aducătoare de moarte.

Ajutorul Roșu juca în această direcție un rol important, pentru că mobiliza zecile de mii de simpatizanți și, condus de partid, el era acela care dirija de fapt campania. Așa încît Ludwik îndeplinea, în sectorul lui, o importantă sarcină politică și nici nu putea fi înlocuit cu altcineva, întregul activ de partid fiind trimis, în urma ultimelor evenimente, prin fabrici și alte mari unități de muncă. După terminarea serviciului, nu-i mai rămînea nici o secundă liberă. De multe

ori nici nu dormea acasă, explicîndu-le gazdelor că trebuie să facă ore suplimentare de noapte, la gară, și că nu-l anunță niciodată dinainte. Părăsise versurile și învățătura și, încetul cu încetul, uitase cu totul că în toamnă urma să-și dea examenul de maturitate în particular. Momentele prin care trecea erau foarte importante — întregul proletariat din localitate și din împrejurimi trăia ecourile luptei purtate de Comuna din închisoare.

Seara era caldă, pe străzile din centru era îmbulzeală și, aparent, totul se desfășura normal. Dar ochiul de localnic al lui Ludwik observă totuși ceva neobișnuit. Pe străzi se învîrteau patrule polițienești.

Ludwik ajunse în cartierul unde locuiau gardienii închisorii și funcționărimea măruntă de la tribunal. Intră într-una din căsuțe, căută locuința cu numărul 3 și, la lumina unui chibrit, citi pe o tăbliță: Robert Filipczak, felcer-șef. Ludwik bătu în ușă.

În odăița din dosul prăvălioarei, comitetul de grevă ilegal își continua în vremea asta lucrările. Făceau parte din el reprezentanți ai celor mai mari întreprinderi din Lomża. Lampa de petrol fila, adăugînd fumul ei negru la fumul gros de țigară care umplea încăperea. Tocmai vorbea un muncitor bătrîn, delegatul tăbăcăriei:

— ... eu, tovarăși, cred că principalul constă în faptul că masele sînt alături de noi. Dacă patronii vor încerca să-i concedieze pe participanții la grevă, ne vom ridica toți ca unul. E

adevărat că poliția foiește prin fabrici, dar cu poliția nu pot fi executate comenzile. Și vă mai spun că spărgători de grevă nu se vor găsi dintre ai noștri, de s-ar da și peste cap bonzul pepesiștilor, momindu-ne cu o înțelegere cu direcțiunea. Poporul e înverșunat rău și masele n-o să-i urmeze pe ăștia. Și chiar dacă unii se vor lăsa amăgiți, vom arăta, prin luptă, de partea cui e dreptatea. Dar trebuie să luptăm cu hotărîre, trebuie să înaintăm toți odată cererile pentru mărirea salariilor, fiecare la întreprinderea lui, că doar n-or să se bată oamenii așa, degeaba. Trebuie să ne mai gîndim, tovarăși, să alegem momentul potrivit. Și, fie ei oricît de puternici, trebuie să-i atacăm cînd vom vedea că-s mai slabi...

— Tocmai despre asta e vorba, tovarăși, interveni secretarul regionalei. (Era un om mai vîrstnic, mărunt. Felul lui de a se purta, degajat, nestingherit de prezența tovarășilor, distona cu îmbrăcămintea de pe el și îl trăda pe orășan.) Tocmai despre asta este vorba, repetă el. Cred că merită să ne oprim asupra acestui punct...

XIX

Zychwa își tîra zilele în Oszmiana lui, singuratic și străveziu ca foița de țigară. Nimeni nu-l lua în seamă. Nici unul dintre tovarăși nu i-ar mai fi dat acum mîna, nici unul nu i-ar mai fi adresat un cuvînt. În orășel se aflase totul. O dată cu el ieșise din închisoare și umbra trădării, iar mila pe care ar fi putut-o trezi prin starea lui nu putea înfrînge dezaprobarea și disprețul general. El nu era numai în afara Comunei, ci exclus din ea.

Pe lîngă asta, se și temeau de el. De trei ori pe săptămînă Zychwa trebuia să se înfățișeze la poliție. Așa prevedea regulamentul pentru toți cei aflați în concediu sau eliberați pe cauțiune. În ce-l privea pe Zychwa, prudența tovarășilor era justificată. Cunoștea doar unele nume și mai știa și altele.

Zychwa, însă, nu mai era în stare să judece. Poliția avea instrucțiunile ei în legătură cu asemenea cazuri și ținea mai mult la impresia pe

care o putea face asupra acelui mediu de provincie neașteptata sa întoarcere.

— Vedeți, a avut cap, a fost băiat cuminte, și uite că n-o să i se clintească nici un fir de păr din cap, spuneau agenții cînd îi anchetau pe comuniști.

Argumentul acesta de cele mai multe ori arestații nici măcar nu-l auzeau, fiindcă îndeobște rămîneau fără cunoștință pe podelele comisariatului, după cîteva ore de bătaie crîncenă. Postul de poliție din Oszmiana era faimos în toată regiunea ; în ținuturile de graniță fuseseră trimiși specialiști de mîna întîi.

La poliție, Zychwa era tratat cu politețe binevoitoare. Unii agenți îl și salutau pe stradă. În camera de gardă cîte unii dădeau chiar să-l bată pe umăr. Zychwa se trăgea atunci îndărăt, tresărind, apărîndu-se de gestul acesta ca de o lovitură. Mai tîrziu se obișnui. Lua în mînă creionul chimic, care atîrna de un lănțișor, și se iscălea repede în condica plină de pete de grăsime. Fața i se schimonosea ciudat, iar semnătura lui ieșea întotdeauna mînjită de pete violete.

Cu plămînii o ducea mai bine, dar stătea prost cu capul, pe care i-l lăudau atîta noii săi protectori. În ultima vreme aproape că nu mai ieșea din casă. Se furișa doar pînă la postul de poliție, de unde se întorcea în grabă. Pe străzi alerga, deși nu-l urmărea nimeni. Mai tîrziu, se deprinse să rătăcească singuratic prin pădure, prin pădurea bielorusă, cu frunziș bogat, care înconjura orașul. Babele care se duceau în pădure după surcele povesteau că Zychwa stă ceasuri întregi tupilat prin tufișuri, bodogănind ceva de unul singur. Polițiștii se prăpădeau de rîs.

— Puișorul nostru-i cam lovit de streche ! rînjeau ei, ducînd semnificativ un deget la frunte.

Iar Zychwa, în închipuirea lui, se vedea din nou în rîndurile Comunei, participînd la luptă ca oricare altul dintre tovarăși. Ieșea în pragul celulei să protesteze și, într-adevăr, ieșea la iveală dintre buruieni, îndrugînd cu glasul spart niște prostii jalnice, caraghioase, pe care nimeni, presupunînd că le-ar fi auzit cineva, nu le putea înțelege.

Dar ce se întîmpla între timp la Lomźa ?

La Lomźa plimbarea și învățătura, cîtă se mai făcea, fură suspendate cîteva zile mai tîrziu, cînd Comuna trecu la asaltul general. Dar cîteodată, și fără să se anunțe dinainte, i se îngăduia unui etaj sau altuia să iasă în curte, și asta mai ales pentru ca oamenii să poată fi mai bine observați. Erau cu toții ținuți ca la secret. Nimeni nu crîcnea în toată închisoarea. Tinicheaua era vărsată o dată la două zile — fiecare celulă separat. În celule mirosul era atît de puternic, încît gardienii, cînd deschideau ușa, își astupau nasurile.

Asaltul Comunei dura de două săptămîni și fiecare dintre acțiunile ei era imediat urmată de replică. Bătaia, carcera, tîrîtul de picioare pe scări în jos deveniseră acum lucruri obișnuite. Supraveghetorii umblau ca turbați, nebărbieriți,

nedormiți. Șapte dintre tovarăși au trebuit să fie internați la infirmerie, și de data aceasta, în ciuda tuturor străduințelor, Zetka nu reuși să afle nimic de soarta lor.

Mai rămînea o singură posibilitate, că au fost expediați cu un transport, dacă mai erau în viață. Szumski și colaboratorii săi nu pregetau să dea ajutor prin secții. Nu le mai făcea silă nici o treabă, oricît de murdară ; băteau și ei acum, dar cu mănuși, ca să se deosebească de slugile lor.

Comuna, înverșunată, dîrză, disciplinată, îi dădea administrației de cîteva ori pe zi cîte o lovitură de berbece, punînd în funcțiune soneriile. Cînd soseau trenurile în gară, zidurile închisorii se cutremurau de huiet. Huietul ținea cîteva minute și se termina cu intonarea *Internaționalei*, a *Mazurcii Cătușelor* sau a cîntecului satiric *Vă mulțumim, domnilor magnați* — depindea de oră. De cîte ori se deschidea ușa, răsuna un protest hotărît, încheiat adesea cu un scurt și tăios : „Jos !"

Nu se mai declarase boicotarea vreunuia dintre zbiri. De altfel, Sambo, Michotek și alții fuseseră cu mult depășiți. Dar ce conta unul ca Sambo pe lîngă noua vedetă, gardianul Pindera, care știa jiu-jitsu și, cu o singură lovitură, îl zvîrlea peste cap pe omul cel mai voinic !

În ziua de 20 mai, șaizeci de tovarăși, în frunte cu Bratkowski, fură încătușați. Li se prinse cu un lanț mîna dreaptă de rama de fier a patului. Lacătele era descuiate numai peste noapte. Nici asta nu le folosi la nimic. Clopote-

lul îl trăgea tovarășul de celulă, dacă nu era și el în lanțuri. Și cînd amîndoi erau încătușați, se sforțau, dădeau jos patul din cîrligul de care era agățat și izbeau cimentul cu picioarele lui. Stîrneau în felul acesta un zgomot mai mare decît soneriile.

Bratkowski, care stătea singur, găsi altă soluție. Își scotea pantoful și-l arunca în vergeaua clopotului. Nimerea fără greș. În semn de protest împotriva introducerii cătușelor, deținuții băteau în fiecare zi cu lingurile în fundul castroanelor, stîrnind un vacarm asurzitor. Zetka, în afară de starostele ei imobilizat, rămînea deocamdată neatinsă. Dușmanul nu-i cunoștea componența. Conspirația, pregătită atît de minuțios, își trecea acum examenul.

Alți patru tovarăși fură duși de la carceră direct la spital.

Jertfele erau dureroase, dar nu era timpul să se țină socoteala pierderilor. Nu se purta o bătălie pentru o poziție sau alta, ci un război înverșunat, pe care amîndouă taberele îl desfășuraseră pe front larg.

În mecanismul închisorii se manifesta tot mai mult delăsarea. Apelul se făcea cu întîrziere. Nu mai erau respectate nici orele de masă. Zbirii își îndeplineau atribuțiile — mărunte, dar importante pentru viața închisorii — cu atîta neglijență, încît ordinea și disciplina se duceau de rîpă văzînd cu ochii.

Pe coridoare zăceau tot felul de gunoaie și paie rămase după percheziții. Cimentul nu mai

15—2711

era uns cu motorină. Rugina și cocleala acopereau zăbrelele, clanțele de la uși, gratiile.

Cînd făceau de serviciu, deținuții de drept comun erau împiedicați să ia vreun contact cu Comuna. Cei ce cărau cazanele cu ciorbă erau căutați la piele și fiecare mișcare le era urmărită.

Pușcăriașii de rînd, cu cunoscuta lor înclinare de a umfla proporțiile unei întîmplări, vedeau în toate acestea începutul unui cataclism apropiat. Orice tulburare în viața închisorii trezea în ei nădejdea înfrîngerii acelor gratii blestemate, a forței care îi ținea în pumnul ei, li se trezea pofta după jafuri și desfrîu. Szumski se făcea luntre și punte să-i cîștige de partea lui. Încerca să-i momească oferindu-le condiții privilegiate, în primul rînd o mîncare mai bună. Hrana lor devenise mai consistentă : aveau acum ulei, zahăr și tutun pe săturate.

Knor umbla din celulă în celulă, făcînd printre ei o propagandă sistematică. Îi ținea isonul popa, în predicile de duminică, chemînd toate urgiile iadului asupra ateilor și rugîndu-se pentru izbăvirea oițelor rătăcite, pe care Satan, netrebnicul, le-a împins la furt, escrocherie și omor. Propaganda aceasta nu se poate spune că nu dădea unele rezultate. Cu toate acestea, nu trecea zi să nu facă unul vreo boacănă. Imaginația lor criminală era întărîtată îndeosebi la ora cînd se stîrnea hărmălaia cu clopotele. Se și înregistraseră cîteva cazuri de înghițire a cozilor de lingură. Aceasta era o formă anarhică de protest, o răzvrătire disperată care ducea de-a dreptul pe masa de operație și de acolo la multvisatul spital, de unde era mai ușor să evadezi sau să scapi cu acte în regulă, în schimbul unei mite sau al unei cauțiuni.

La 24 mai, sub pretextul izbucnirii unei epidemii în secția de femei, treizeci și șase de comuniste fură mutate, cu un transport neprevăzut, la închisoarea din Fordon, care avea o faimă mizerabilă. De formă, fură urcate în dubă și cîteva deținute de drept comun, dar nimeni din Comună nu se lăsă înșelat — administrația voia să aibă mînă liberă, se apropiau clipe de răscruce. Era limpede — administrația punea la cale ceva deosebit de violent și prefera, pînă una-alta, să aibă de-a face numai cu bărbați.

În acest timp, procurorul Gacek acționa și el. Cîndva în tinerețe, cochetase cu socialismul, ca mai tîrziu să se vîndă pe un preț bun și, dintr-un prăpădit de avocățel al cauzelor pierdute, să salte la funcția de procuror al Sanației. Avea încă relații în P.P.S. și în Bund și își dădea în momentul de față toată osteneala să cîștige bunăvoința liderilor așa-zisei „opoziții". Se purta cu ei cît se poate de mieros și știa să-și aranjeze interesele de minune. De pildă, la conferința de ieri, cînd se discutase pînă tîrziu despre metodele de a înăbuși tulburările, către sfîrșit picase, ca din întîmplare, și comisarul Sywula, care, nemaifăcînd de data asta pe sentimentalul, amenințase că-i va face praf pe toți răzvrătiții. El îl susținuse, și asta lăsase o impresie destul de bună.

Procurorul avea treburi pînă peste cap. Inspectase închisoarea și văzuse că Szumski își luase vînt și că nimic nu-l mai poate opri. Omul miza totul pe o singură carte. Îi făgăduise bucuros lui Szumski un ajutor oficial, dar, în același timp, se îngrijea și de măsurile preventive. Arestările și percheziţiile se ţineau, prin urmare, lanţ.

Presa din Varșovia încetase, ce-i drept, să mai scrie despre evenimentele din Lomża, totuși era cazul să fie lichidate odată, bineînţeles pe tăcute, celulele bolșevice din oraș. De problema asta se interesa în permanenţă și subprefectura, și prefectura, și naiba mai știe cine încă.

Ca urmare a delicatei sale intervenţii, episcopul Moszczynski publicase o pastorală în care îi chema pe dreptcredincioși să se întoarcă pe calea cea bună, să se potolească și să nu dea ascultare îndemnurilor vrăjmașe. Două zile mai tîrziu, pe străzi apărură pichete și bande înarmate ale tineretului „patriotic" ; totodată începură și agitaţiile antisemite. Izbutise deci să provoace și o diversiune.

Numai fabricanţii, care se știe cît sînt de mărginiţi, îi puneau beţe-n roate, încăpăţînîndu-se — tocmai acum ! — să facă reducerile acelea.

De la o vreme, izbucneau greve de avertisment de o oră. Apăruseră din nou manifeste. În ciuda măsurilor energice luate, procurorul Gacek nu se simţea în deplină siguranţă.

La 25 mai Szumski se duse într-o vizită oficială la cazarmă, unde își avea locuinţa colonelul Klin-Zaklicki, cu intenţia de a-i aminti vechea promisiune. În lada de la trăsură avea două sticle de coniac franţuzesc original. Într-adevăr, a doua zi, un detașament de băieţi tot unul și unul, sub comanda căpitanului Rozenko, începu instrucţia de rigoare, așteptînd doar ordinul să treacă la acţiune.

În aceeași zi, Comuna primi, în sfîrșit, corespondenţa cifrată așteptată de atîta vreme. I se transmiteau numeroase înștiinţări importante și, totodată, informaţia că Zychwa s-a spînzurat în pădurea de lîngă Oszmiana. Se apropiau momente de luptă hotărîtoare, așa că știrea aceasta nu fu prea mult comentată. Își dădeau seama cu toţii că preţul pe care Zychwa îl plătise pentru viaţă depășea valoarea acestei vieţi.

XX

Chiar a doua zi, alarmat de rapoartele secrete ale lui Knor, sosi la Lomża însuși Pasemkiewicz. Nimeni nu se aștepta la această vizită, așa că nu-l întîmpină nimeni în gară. Era o dimineață minunată și directorul socoti că i-ar prii sănătății sale cam șubrede să facă o plimbare pe jos, mai ales că nu venea pentru prima oară în oraș și știa cum să ajungă la penitenciar. Doar în fundătura asta începuse cîndva s-o ia pe o cale mai bună cariera lui destul de întîrziată. De aici, unde fusese ani de zile secretar al prefecturii, îl mutaseră la Bialystok, pentru ca, după aproape doi ani în funcția de prefect al orașului, să se trezească dintr-o dată la Varșovia, la departament. Dar puțini dintre cunoscuții lui de astăzi își mai aduceau aminte de începuturile umile ale carierei lui.

În timp ce mergea, se gîndea, cine știe pentru a cîta oară, cum ar fi mai bine să procedeze în situația dată. Un lucru era neîndoielnic : oricum ar proceda, scandalul ăsta nu mai putea să dureze. Adevărul e că la Szumski se gîndea acum chiar cu o anumită doză de simpatie. Nu era un secret pentru nimeni că Szumski face avere, și încă prea repede. Ei și ce ? Care dintre comandanții de închisori nu fură ? Toți fură. La urma urmelor, lucrul ăsta nici nu era prea rău. Dovedea atașament pentru funcția încredințată. Nu s-ar fi așteptat însă la atîta energie din partea unui imbecil ca el. Ei, ei ! Cît pe ce, la un moment dat, să-l scoată și să-l înlocuiască cu unul mai tînăr, iar acum ar fi regretat, fără doar și poate. Da, ar fi fost păcat de omul ăsta !

Chiar și Knor, care la început l-ar fi sfîșiat pe Szumski și nu pierdea un prilej să-l ponegrească, de la o vreme încoace avea despre el altă părere. Se simțea că acum merg mînă în mînă.

Ei și ce ? Nu poți să reușești dintr-o dată peste tot. Ministrul va trebui să aibă în vedere lucrul ăsta. La Myslowice și Bytom a mers, deși nu se știe cît va dura și acolo. Pe alocuri se mai aplică cîte un punct din instrucțiuni, deși, dacă ai sta să socotești, ai constata că nu s-a făcut mare lucru. Și totuși, dacă i-ai număra și pe cei... reduși pentru totdeauna la tăcere, s-ar vedea că în ultimele trei luni au fost destul de mulți. Dar dacă ajung cîndva ticăloșii ăștia la putere ? Doamne ferește ! Ptiu !

Numai la Lomża au fost vreo zece victime. Dările de seamă consemnaseră treaba asta cu destulă circumspecție, dar comisiile ministeriale tot strîmbaseră din nas.

Ca să lungească plimbarea, Pasemkiewicz alese un drum ocolit, prin centrul orașului. Ajungînd în piață, se uită pe geam la „Rembielin". Oho! Stachurek se afla în prima sală și, cînd îl zări, se îndoi din mijloc într-o plecăciune adîncă. Era aproape neschimbat, deși de pe vremea cînd venea la el și pînă acum trecuseră ani, nu glumă! Unul ca ăsta nu îmbătrînește niciodată. Parcă ce, îi merge rău.? Ce-i lipsește?

Instrucțiunile ca instrucțiunile, dacă s-ar apuca să controleze cum au fost puse în aplicare, ar vedea desigur că cei de aici se află pe drumul cel bun, ar mai închide ochii și el și le-ar mai da o păsuire. Dar nu prea mare. Numai de s-ar descurca pînă la urmă... Ultima scrisoare a lui Knor era plină de optimism. Zicea că e o chestiune de cîteva zile. Afară e primăvară. O să-și mai dezmorțească mădularele, o să privească în jurul său, o să se mai odihnească. I-era lehamite de atîția petiționari, de cereri, de accese de nervi. „Ce naiba, nu mai scap odată de menajeria aceea?" Se hotărî să fie îngăduitor cu Szumski și, în general, privea cu cele mai bune intenții inspecția pe care se pregătea s-o facă.

La penitenciar fu lăsat cu destulă greutate să intre. Trebui să se legitimeze și să aștepte destul de mult în fața porții. Pesemne că apucaseră între timp să anunțe conducerea, fiindcă găsi cancelaria plină. Erau de față Szumski, doi adjuncți și un civil. Knor nu era prezent. Dar primul lucru care îi sări în ochi directorului fu

armata. O văzu prin geamul deschis al cancelariei.

Soldații, în echipament complet (doar căștile și le scoseseră), stăteau lîngă zidul din curte și fumau. Erau cîteva zeci.

Szumski, surprinzîndu-i privirea, raportă:

— Ne aflăm tocmai în faza finală...

Era palid, iar pleoapele îi erau roșii. Simțea că din clipă în clipă ar putea să-l lovească dambla. Nu se așteptase la o asemenea vizită.

— Ei, ei! îi răspunse zîmbitor Pasemkiewicz, bătîndu-l pe umăr. Interesant...

Îi fu prezentat civilul.

— Procuror Gacek.

Procurorul era mărunțel, cu părul creț și clipea des din ochii săi mici și ageri. Dar avea o ținută degajată. Nici lui nu-i plăcea sosirea inopinată a directorului Departamentului Inchisorilor.

— Ei, ce mai e pe la dumneavoastră? li se adresă jovial Pasemkiewicz și, fără să aștepte să fie poftit, își înfundă trupul burduhănos în fotoliul comandantului. Luați loc și dumneavoastră, vă rog! Văd că aveți intenții teribile, din moment ce... și făcu un gest șugubăț cu mîna spre geam.

Nici măcar Knor nu-l prevenise. Ceva nu era în regulă. Să aduci armata între zidurile unei închisori e o politică de mînă forte. Asta nu se putea tăinui și nici nu se putea trece cu vederea în dările de seamă. Plimbarea îl obosise. Gîfîia. Își desfăcu gulerul. Cei de față luară toate acestea drept semne de enervare.

— Am luat această măsură pentru orice eventualitate, domnule director, spuse Szumski, așezîndu-se pe marginea scaunului. Vă explic îndată...

— Sper că nici nu va fi necesar să se recurgă la... adăugă, solidar, procurorul.

Pasemkiewicz n-avea de gînd să renunțe la tonul său binevoitor. În definitiv, totul era acum în mîna lui. Făcuse bine că venise. Dar n-o fi cumva prea tîrziu?

— Prin urmare, ce se petrece aici? Puneți-mă la curent, domnilor colegi! (Avea o față masivă și puhavă, cu ochi bulbucați de apoplectic. Pupila tulbure aproape că se contopea cu corneea îngălbenită și congestionată. Pe obrazul stîng și pe gît avea niște cicatrice încrețite ale unor scrofule operate, de culoarea crestei de cocoș.) Vă ascult... și întinse tabachera deschisă.

Szumski se uită întrebător în jur. Adjuncții stăteau în picioare lîngă perete.

— Nu, nu, interveni Pasemkiewicz, domnii ofițeri pot să rămînă. Doar n-avem cine știe ce secrete.

Și rugă să se așeze.

Înaltul demnitar hotărîse să facă pînă la capăt pe „omul de treabă".

★

Urma să fie scoasă la baie o parte din galeria a treia. În mod obișnuit, deținuții făceau baie la două săptămîni o dată. Dar în ultima vreme programul fusese încălcat de trei ori la rînd. Deținuții ieșiră din celule și observară numaidecît că gardienii sînt mai numeroși ca altădată și că sînt înarmați cu bastoane de cauciuc. Un schimb imperceptibil de priviri fu deajuns. Atenție! Se pregătește ceva! Fiecare chemă în memorie instrucțiunile pentru asemenea împrejurări.

Baia se afla la parter, alături de magazie. Coborîră așadar la parter, cîte doi, cîte trei, fără grabă, calmi ca întotdeauna în fața primejdiei, stăpîni pe sine și, s-ar zice, nepăsători. Trecu, rînd pe rînd, vechea gardă a Comunei din Lomża: Romanovski și Ntunko, Goldstein, Bratkowski și Siwek, Stefareyk și Gold, Gdula, Kacperski, Abdutowicz și ceilalți. Erau vreo cîteva zeci, de diferite vîrste, de profesiuni și naționalități diferite, revoluționari din Partidul Comunist Polonez, din Partidul Comunist al Ucrainei apusene și din Partidul Comunist al Bielorusiei apusene.

Knor se învîrtea lîngă intrare. Înăuntru se aflau Sambo și Pindera. Vestiarul era un culoar îngust și întunecos. De-a lungul pereților erau postate niște bănci.

— Dezbrăcarea!

Deținuții își așezară hainele împăturite. Trupurile le erau slabe, descărnate, multe din cauza hranei proaste și a bolilor, acoperite de eczemă. Ieșirea era blocată. Acolo se grupase escorta. Se mai iviră încă vreo cîțiva gardieni.

— Gata? La baie! Marș! strigă gardianul-șef Pindera, un tip voinic, mărginit la minte, cu ceafa îndoită, cu capul crescut parcă direct din spinare.

La capătul coridorului se deschise o ușă. Dădură într-o sală nu prea mare, fără ferestre, luminată de un bec. Avea podea de beton cu scurgere, iar în tavan cîteva dușuri. Trupurile deținuților, dîrdîind de frig, umpleau aproape întreaga încăpere. Sambo dădu drumul la apă. Țîșni o apă rece ca gheața.

— E rece, domnule gardian!

Sambo rîse. El și Pindera stăteau în prag, iar în spatele lor se îndesau ceilalți gardieni. Sambo ținea laba pe robinet, care se afla chiar lîngă ușă. Deținuții înțeleseră — acum avea să înceapă provocarea.

Sambo răsuci mînerul robinetului în partea opusă. Din dușuri începu să curgă apă clocotită. Cîteva țipete. Deținuții se refugiară lîngă pereți, dar fără prea mult folos. Apa clocotită îi ajungea și acolo. Norii de abur se înălțau pînă în tavan. Din nou apă rece. Apoi din nou apă fierbinte. Mulțimea de trupuri goale se zvîrcolea prin baie. Deținuții își acopereau ochii cu mîinile. Cînd fierbințeala ajunse de nesuportat, vreo zece-cincisprezece deținuți se repeziră în direcția ușii. Sambo și Pindera atîta așteptau. Opriră apa și scoaseră bastoanele. Banda era condusă de Pindera.

— Băieți! Înainte! Loviți în comuniști.

Și se repezi el însuși în grămada de oameni despuiați, lovind cu toată puterea în stînga și-n dreapta. După el se năpusti și Sambo, urmat de ceilalți. Răsunau plesnetele bastoanelor de cauciuc, urletele gardienilor turbați, gemetele celor loviți, înjurăturile...

— Nu bate! Nu bate!

O parte din deținuți, lunecînd pe betonul ud, se năpustiră spre ușă, dar și acolo începuseră să șuiere bastoanele. Bătaia fusese organizată pînă în cele mai mici amănunte. Oamenii se împiedicau, cădeau. Gardienii îi loveau cu cizmele în cap, în coaste, în stomac. Sîngele șiroia pe podea.

— Nu bate! Nu bate! Nu bate!

Strigătul disperat al celor maltratați ajunse pînă în secții. Agitația cuprinse celulă după celulă. Vuietul creștea din secundă în secundă. Răzbătea pînă în birouri. Parcă era o canonadă îndepărtată. Bătaia în baie continua.

— Nu bate! Jos călăii! Nu bate!

Cîțiva zăceau pe jos, fără cunoștință.

Bastoanele, cizmele, pumnii, bufnind surd, pisau cu furie nebună grămada de trupuri. După fiecare lovitură apărea pe trup o dungă roșie, care se umfla îndată și se învinețea.

Sambo apucase bastonul de capătul mai subțire și lovea acum cu mînerul crestat. Făcuse spume la gură și gîfîia de îndîrjire.

— Destul! se auzi din ușă. (In prag se ivise Knor.) Scoateți-i!

Și urmat de o parte din gardieni, intră în vestiar.

— Rușine! îi aruncă din urmă Bratkowski.

Își ținea mîna la ochi. Din gură i se prelingea o șuviță de sînge. Ieși primul, și după el ieșiră și alți tovarăși, susținîndu-i pe cei bătuți mai tare, ridicîndu-i și readucîndu-i în simțiri pe cei leșinați.

În vestiar nu-și mai găsiră hainele. În locul lor, un maldăr de uniforme de pușcăriași, lîngă care se postase Knor cu slugile lui.

— Na! spuse un gardian și aruncă o uniformă la picioarele lui Bratkowski.

— Rușine, călăilor! repetă Bratkowski, dîndu-și seama, în aceeași clipă, că vuietul din galerii începe să se potolească.

Îl cuprinse deznădejdea.

— Rușine! rostiră cîțiva din tovarășii care se aflau în spatele lui.

— Tot nu-ți ajunge? răcni Knor și ridică mîna să-l lovească pe Bratkowski.

Dar tocmai atunci se deschise ușa. Un gardian anunță:

— Domnul adjunct — la domnul comandant...

— Îndată!

Knor lăsă mîna în jos și privi cum Bratkowski se întinde după uniformă și începe să și-o îmbrace. Ochiul deținutului arăta ca un plasture însîngerat.

Adjunctul zîmbi încîntat.

— Raportez cu supunere, vă cheamă domnul comandant.

— Am spus că vin îndată! se înfurie Knor, dar, aruncîndu-și privirea în lături, îl văzu în spatele gardianului pe Szumski cum se învîrte pe coridor.

În aceeași clipă, îmbrîncindu-i pe paznici, Bratkowski, dintr-o săritură, țîșni afară pe ușă. Începu să alerge de-a lungul galeriei de la parter și, cu mîinile ridicate, desculț, strigă cît îi țineau puterile:

— Zahărul întărește!!! Tovarăși!!! Zahărul întărește!!!

Gardienii porniră în goană după el. În urma lor, alergau Knor și Szumski.

— Zahărul întărește!!! Zahărul întă...

Îl ajunseră din urmă, îl răsturnară, îi înăbușiră strigătele cu bastoanele și-l scoaseră afară.

Dar în clipa aceea se porniră să zbîrnîie soneriile, stîrnindu-se cumplitul vacarm, care nu trebuia să înceteze decît la noi ordine.

★

Și în infirmerie se introdusese starea de alarmă.

Pe felcerul-șef Filipczak îl impresiona însă prea puțin treaba asta, mai ales că doctorul nu venea decît după-amiezile. Cînd începu hărmălaia, o șterse după țigări, fiindcă tocmai atunci constatase că i s-au terminat. Nu trebuia să se ducă prea departe. Alături de clădirea Monopolului Alcoolului era un debit. Filipczak luă țigările pe datorie. Cîteva minute mai tîrziu era din nou prezent la serviciu.

★

Buna dispoziție pe care Pasemkiewicz intenționase s-o păstreze se volatilizase parcă fără urmă. Rămăsese în birou numai cu procurorul Gacek, fiindcă Szumski și adjuncții alergaseră în grabă să potolească scandalul acela infernal.

Vuietul se liniştise pentru cîtva timp, după care se dezlănţuise din nou, cu forţă îndoită. In pauze, deţinuţii intonau tot felul de cîntece de-ale lor. Acum se auzea *Mazurca Cătuşelor*. Directorul Departamentului Inchisorilor simţea cum îl apucă pe încetul pandaliile. Cunoştea, desigur, toate acestea din spusele subalternilor, dar nu şi-a închipuit că ar putea avea un efect atît de teribil. Inchise ferestrele, dar le deschise numaidecît, pentru că geamurile zbîrnîiau îngrozitor. Aprindea ţigară de la ţigară şi căuta, pe cît cu putinţă, să se stăpînească.

Duşmanul are pentru noi multe cătuşe,
are şi temniţe destule.
Dar noi sîntem veseli, nouă cătuşele
ne cîntă mazurca...

— Ne demoralizează oamenii ! se indignă Pasemkiewicz, arătînd spre soldaţii care asistau uimiţi la spectacolul acesta nemaivăzut.

— Intr-adevăr, încercă să riposteze Gacek, şi totuşi singurul lucru care ne-a mai rămas a fost să-i chemăm...

— Cum adică ? ! se burzului Pasemkiewicz. Mă mir foarte mult de dumneavoastră, domnule procuror. In ţară abia a fost proclamată noua constituţie, iar eu vreţi să aduc armata în închisoare ? Numai fiindcă aşa i-a venit lui Szum... (Aici îşi muşcă limba, amintindu-şi că, de fapt, chiar el îi ordonase să procedeze cu toată energia.) Va trebui odată pentru totdeauna să învăţăm a gîndi mai abil, cînd e vorba să angajăm instituţiile oficiale.

Mîinile îi tremurau, de aceea şi le duse la spate. Pufnind într-una, se învîrtea prin cabinet. In ciuda corpolenţei, era uimitor de mobil. Brusc, peroraţia îi fu întreruptă de un nou cîntec, mai cutremurător decît toate. Nu-şi mai putea aduna gîndurile ; cîntecul, cu ritmul lui vioi, săltăreţ, înfocat, i le fărîmiţa, i le spulbera fără urmă.

Directorul se opri şi chiar se clătină pe picioare, ca şi cum cuvintele cîntecului l-ar fi lovit drept în faţă, ca o grindină nevăzută. Refrenul răsună ca o chemare :

Popor muncitor,
Apără Sovietele !
Jos mîinile de pe Uniunea Sovietică !

— Ce indivizi neruşinaţi ! Ce bandă ! şuieră Pasemkiewicz. Dumneavoastră auziţi ?

— Aud, răspunse ironic procurorul. Ar fi greu să nu aud...

— Să-ţi iei lumea-n cap, nu alta, cu urletele astea ! Cu tonul de astă dată ridicat, Pasemkiewicz spuse : Aţi vrut să le daţi peste bot, dar se pare că nu sînteţi în stare. Armata... La noi, domnule coleg, e cam aşa : ce e bun marţi nu întotdeauna corespunde şi miercuri. Imi pare foarte rău, dar nu pot face nimic. O fundătură nenorocită ca Lomża asta nu înseamnă întreaga Polonie...

— Eu nu sînt decît procuror al republicii... în fundătura asta... ripostă Gacek, acru şi băţos.

— Iertaţi-mă, vă rog, dar nu la dumneavoastră m-am referit! Unde-i Szumski ăla? răcni deodată directorul. Trebuie să umblu eu după el?

Cîntecul încetă brusc şi începu o hărmălaie şi mai cumplită decît înainte. Se auzi un zgomot de sticlă spartă. Apoi cineva începu să răcnească de parcă ar fi fost înjunghiat.

— Ce-i? Ce... e asta? se sperie Pasemkiewicz.

— Nu vă temeţi, domnule director! spuse cu o rece satisfacţie procurorul. Se pare că şi deţinuţii de drept comun au pornit să se răzvrătească. Aşa sînt ăştia, făcu el pe cunoscătorul. Da, munca lui Szumski aici, în provincie, nu e uşoară... Uşoară ţi se pare numai de departe... Eu... nu sînt aici decît un oaspete.

Era evident că acum îşi bătea joc de Pasemkiewicz. „Ai amuţit", gîndi el. Pasemkiewicz îşi muşcă buzele şi se mai calmă. Se îndreptă spre uşă şi se ciocni de comandant, care intra împreună cu Knor. Lui Szumski i se tăiase răsuflarea de cît fugise după Bratkowski. Uniforma îi era pătată de sînge în cîteva locuri.

— Ei?... gîfîi Pasemkiewicz. Ce-i acolo? O să mai ascultăm mult... asta?

Undeva în apropiere se auzi o sirenă. Szumski se uită pe furiş la ceas, apoi rosti răspicat şi şi cu înţeles:

— Aştept ordinul! (Pasemkiewicz se salută cu Knor.) Sînteţi bun să...

Knor, servil, rămăsese în poziţie de drepţi.

— Aşteptăm ordinul! repetă Szumski şi ridică sprîncenele.

Urletul sirenei nu înceta. După o clipă i se alătură alta, cu un ton mai sus, apoi a treia, groasă şi răguşită.

În secţii se intona un nou cîntec:

...dar va veni şi ziua răzbunării.

Gacek sări de pe scaun şi se repezi la geam.

Urletele sirenelor erau acum la unison. Din gară se auzeau şuierăturile întrerupte ale locomotivelor.

...poartă în el
tunetul răzbunării,
mînia poporului...

— S-a întîmplat ceva în oraş! spuse procurorul enervat şi-l privi întrebător pe Szumski. Sirena aceea dintîi era de la Monopol... nu-i aşa? A doua — tăbăcăria... Ce-o mai fi şi asta? (Clipea într-una, cînd dintr-un ochi, cînd din celălalt.) Să telefonez...

Se repezi la telefon. Ceilalţi se uitau la Pasemkiewicz. Acesta stătea în picioare în dosul biroului, sprijinit în mîinile înroşite de încordare şi greutate. Tăcea. Ochii şi-i ţinea pe jumătate închişi.

Gacek nu izbuti să capete legătura. Se auzi un ciocănit, uşa se deschise şi intră comisarul de poliţie Sywula, cu sufletul la gură. Se duse direct la Szumski. Se purta în cabinetul comandantului ca la el acasă.

— Domnule comandant, fă ceva, pentru numele lui dumnezeu, fă să înceteze scandalul

ăsta, că-mi dai peste cap toate socotelile! Ştii dumneata ce mi-au făcut comuniştii în oraş? Am greve în toate întreprinderile! Fabricile ocupate! Îţi place? Şi tot balamucul de la dumneata a început! Fă-i să tacă odată, te implor!

Se întrerupse, observînd un străin în cabinet.

— Domnule director... domnul comisar... bîigui Szumski.

Abia se mai ţinea pe picioare de oboseală. Acum totul îi devenise cu desăvîrşire indiferent. Sună telefonul. Se repezi să ridice receptorul, dar Pasemkiewicz îl îndepărtă cu un gest şi se întinse el să-l apuce. Se înfundă în fotoliu, uriaş, întunecat, hotărît. Gesturile îi deveniseră calme, încete. Se vedea că hotărîse să ia în mînă conducerea şi răspunderea.

— Ascult, da. Pasemkiewicz de la Departamentul Ministerului Justiţiei. Cine-i, vă rog? (Se învioră şi se îndreptă în fotoliu.) Da, vă salut, domnule voievod, ascult. Da... în inspecţie... Cum aţi spus, vă rog?

> **...vă mulţumim, domnilor magnaţi,**
> **pentru cătuşele robiei noastre...**

Pasemkiewicz îşi îndesă capul între umeri şi-şi astupă cealaltă ureche cu degetul. Cei prezenţi în cabinet înţepeniseră de încordare. Sywula rămăsese cu capul pe spate şi-şi umfla nările. Numai Gacek părea indiferent.

Pasemkiewicz aproba cu demnitate, intervenind din cînd în cînd cu cîte un cuvînt, pentru a întări spusele voievodului:

— ...e clar, domnule voievod, e clar... sigur că da. Mai mult necazuri decît foloase... de aceea am şi venit. A, nu-i nimic... zgomot de afară. (Knor sări şi închise geamul.) Da... înălţimea-voastră poate fi pe deplin liniştită... Da... Vă salut, domnule voievod, vă salut!

Pasemkiewicz puse jos receptorul şi-l chemă din priviri pe Szumski.

— Ei, domnule coleg, caz de forţă majoră... Du-te acasă şi ocupă-te de treburile dumitale!

— Cum?... întrebă comandantul, care nu înţelegea.

Îi aruncă o privire lui Knor. Knor se uita, însă, undeva, într-o parte.

— Ce-i asta: „cum"? Dumneata eşti picat din cer? îl apostrofă directorul. Ai auzit doar...

— Totul? Să predau totul? întrebă Szumski abătut.

Pasemkiewicz ridică din umeri.

— Hm, nu fi copil... nu se poate altfel...

Szumski se tîrî spre uşă.

— O clipă... îl opri şeful. (Se sculă de la birou cu mîna întinsă.) Dar înverşunaţi mai sînteţi! Nici nu mă aşteptam. Şi adăugă: Te-ai comportat energic. Am văzut şi voi ţine minte. Am să-ţi dau posibilitatea să te reabilitezi. Şi acum repede, să-mi înceteze imediat toate astea! Dar imediat!

Szumski se uită la el cu nişte ochi umili de cîine bătut. Se reculese şi plecă.

— Ei, asta e, dragii mei... continuă cu un zîmbet fals directorul departamentului. Asta e şi gata. Iar acum... poate că... nu ne-ar strica o

mică plimbare prin Lomża asta roșie a voastră. (Aici izbucni în rîs.) Prin Lomża roșie — e bună, nu? Sau să dăm o raită pe la Stachurek? N-ar fi rea ideea!

Își dădea seama că nu-i prea reușesc glumele.

Gacek refuză. Knor îi întinse directorului servieta, pardesiul și pălăria.

★

În celulele Comunei, bucurie. Tovarășii se îmbrățișau.

Mîinile le erau umflate de atîta bătut în ușă, iar glasurile răgușite de strigăte. În ochi le sclipeau lacrimile. Dar n-aveau de ce să se rușineze de ele. Gardienii umblau prin secție și, așa cum spunea Witek Gracholski, „se zvîrcoleau ca viermii". Înapoiau totul: cărțile, ziarele, caietele și creioanele confiscate. Nu mai vorbeau decît în șoaptă. În camerele de gardă — agitație. Erau restituite, din urmă, pachetele. Se făceau înscrieri pentru cantină. Tovarășul care îndeplinea funcția de bibliotecar întocmea un nou catalog al cărților. Economul împărțea, în deplină legalitate, alimentele. Frizerul trecea cu lădița lui de scîndură din celulă în celulă, bărbierind pe unul și pe altul și difuzînd ultimele anecdote despre „gîndacul negru" — Szumski. Reîncepuse și învățătura în comun.

Bratkowski, scos de la beci, fusese imediat pansat și se întorsese în secție. În aceeași zi, înainte de cină, primi vorbitor cu tatăl său. Fără rețea de sîrmă. Alături, într-o altă boxă, Zygmunt Goldstein stătea de vorbă cu mama lui, Aiga. Cîteva zile mai tîrziu, lui Antek îi veni iubita. Scrisorile erau distribuite acum fără întîrziere.

Sambo, Pindera, Michotek și ceilalți zbiri se făcură nevăzuți din secție, dar nu pentru mult timp. Szumski fu transferat la Poznan, iar comandant fu numit Knor.

Două luni mai tîrziu, Comuna din Lomża porni la cel de-al doilea atac...

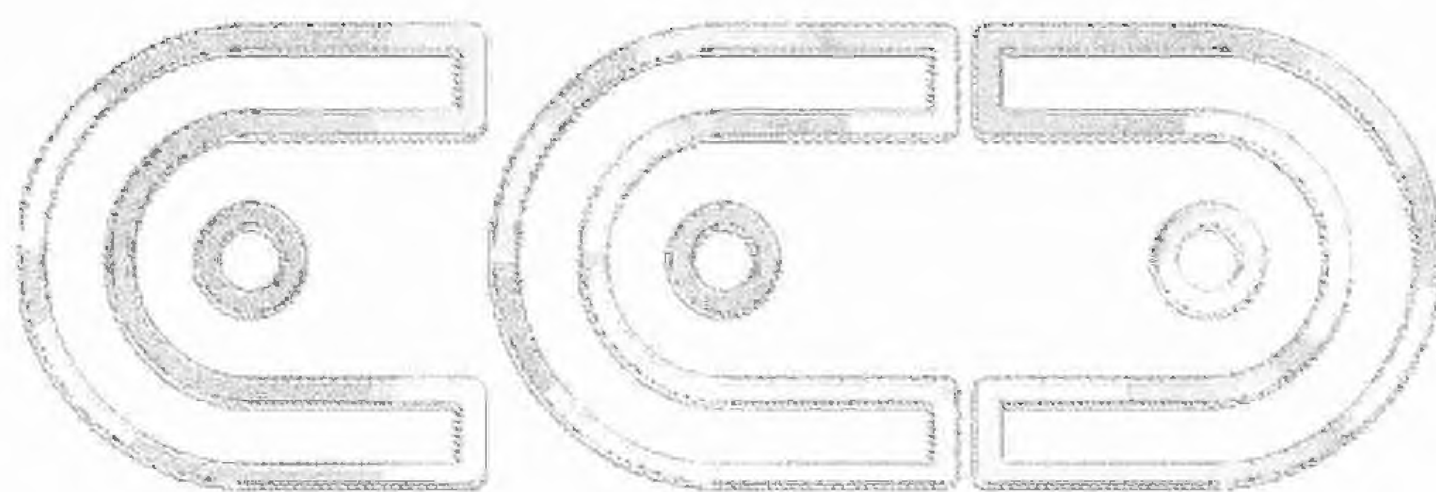
Cîndva se va spune despre ea: „Iată cum știau comuniștii să lupte!"

Redactor responsabil: ADERCA MARCEL
Tehnoredactor: IONESCU AURICA

Dat la cules 09.11.1962. Bun de tipar 26.01.1963. Apărut 1963. Tiraj 12 160 ex. broşate. Hîrtie semivelină mată de 63 g/m². Format 700×920/32. Coli ed. 9,11. Coli tipar 7,75 A. nr. T 2087/83. C.Z. pentru bibliotecile mari: 884. C.Z. pentru bibliotecile mici 884—31 = R.

Intreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918", str. Grigore Alexandrescu nr. 93—95, Bucureşti — R.P.R. Comanda nr. 2711.

Scanare și prelucrare digitală

de

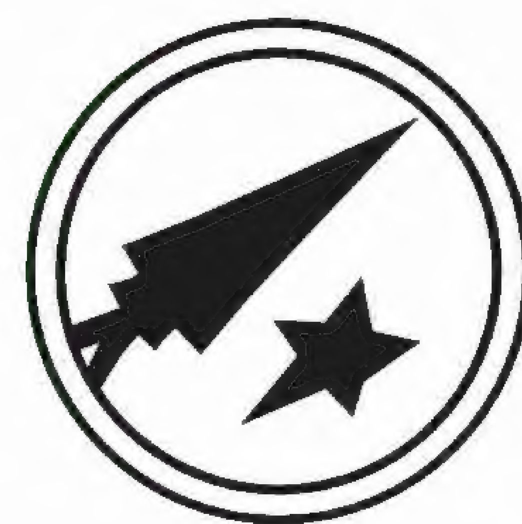

Anonim

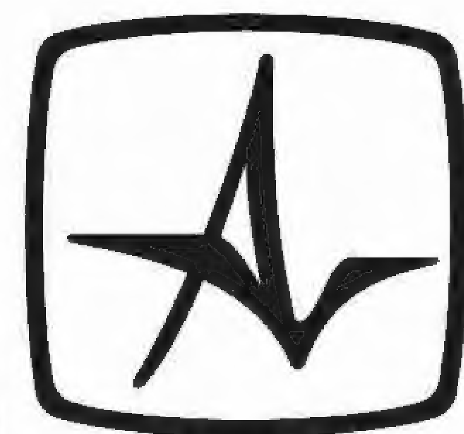

și

CAT Graur

Antwerpen

2023

